A GUIDE TO SANSKRIT PRIMER

Price 0-12-0

A

GUIDE

TO

SANSKRIT PRIMER.

With rules, translations, numerous extracts from Siddhanta Kaumudi,

&c &c &c

DESIGNED TO SERVE THE PURPOSE OF A PRIVATE TEACHER.

BY

JEKISANDAS GANGADAS BHAKTA,

(Late) Sanskrit Teacher, Mission High School, SURAT

KARSANDAS NARANDAS & SONS,

Book-SELLERS, *SURAT*

10th EDITION

Published by
Balubhai Karsandas Bookseller
Nanavat—Surat

Printed by
Vithaldas Kikabhai at the "Sunder"
P. Press, Limda Chawk, SURAT

PREFACE

The following pages have been published to supply a want long felt by students of Sanskrit Primer.

This book contains—1 All rules translated into Gujarati with numerous important additions and alterations. 2 Extracts instead of rules from Kaumudi and new easy rules framed by its aid. 3 Special forms of nouns and verbs in whose declension and conjugation respectively majority of boys usually commit mistakes. 4 Numerous forms of Grammar not given in the Primer. 5 Translation into Gujarati & English and into Gujarati and Sanskrit of Sanskrit and English sentences respectively.

A few words about each of the five points mentioned above —

1. During the seven years that I have been working as Sanskrit Teacher I have been orally dictating the Gujarati translation of rules to my students and have been examining their Exercise books in the important time of school that would otherwise be better spent. By experience I have learnt and every Sanskrit teacher would admit that boys make a very good application of rules when they have grasped them in their vernacular. In

many a school I have known teachers have been dictating translation of rules For this purpose all the rules are translated in this book In some places they are split up in order that young men can readily grasp and recollect Vide rules of Lessons V, VI, VII, & others

Boys remember extracts of poetry more easily than those of prose In like manner they remember Sutras & Vartikas of our Sanskrit Grammar more easily than rules in prose form For this purpose I have given in some lessons extracts from Kaumudi *Vide* Page 1 New rules are also formed by its aid See lessons 16, 17 on the forms **व्यसृद्यम् न्यषीदम्**

Even students of higher classes of our High Schools commit the foolish mistake of saying **वनौकसी** and **सुखभाजी** as feminine bases of **वनौकस्** and **सुखभाज्** respectively So some light is thrown on the formation of these bases also by framing rules

3 Forms of **अच्यूषिवस्, चकृवस्, जगन्वस्, अद्** to eat, very often puzzle students, so they with many others are given ready-made

4 Necessary important rules on the Passive Voice, the irregular forms of **अम्बा, अक्का तरी, अवी** etc the forms of **किम्** with **चित्**, important additions in the lesson of verbal derivatives and much other useful matter have been given

5 Owing to the stiffness of examiners the Sanskrit standard of the Matriculation is every

year increasing and consequently many Sanskrit teachers of our High Schools, have been trying to increase the Sanskrit standards Some schools teach 27 to 30 lessons instead of 22 in Std IV In the class, teachers have not sufficient time for revision For these reasons boys write exercise books of translation and teachers manage to correct them In such a case the translation in this book will not be small help In some schools, teachers desire their students to write out translation from other reasons also To them also this book will be of no little use

One marked feature of the translation in this book is that each and every sentence is translated into Gujarati Boys translate from Sanskrit into English and from English into Sanskrit, but many have not the idea of the exact purport of the sentences This shortcoming will be removed by this book

6 Lastly, in discharging my duty as teacher to my satisfaction, I have often to give tuition to those good students who remain absent for a couple of days, who join the school after some progress is done in the Vacation-time of school

For such and many other private men fond of studying the old language of our Rishis this book will serve the purpose of an able private teacher.

Haripura,
SURAT
21-1-1899

J G BHAKTA

PREFACE TO THE FIFTH EDITION

The popularity of these Guides is established among students and teachers The rapid sale of the fourth Edition has neccessitated the publication of the 5th Edition very soon and nothing more needs be said here except thanks to the Sanskrit reading public for their appreciation

Surat October 19[illegible]1

The Author

A
GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER
સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા.

પ્રત્યેક સ્થાનના અક્ષરો સહેલથી યાદ રાખવા માટે આરભમા અહીં કૌમુદીમાથી કટકા આપ્યા છે

अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः । अ=अ, आ, कु=क् ख् ग् घ् ङ् ह
અને વિસર્ગ એટલા કંઠસ્થાના અક્ષરો છે

इचुयशानां तालु । इ=इ, ई, चु=च् छ ज् झ ञ्, य श
એટલા તાલુસ્થાની છે

ऋटुरषाणां मूर्धा । ऋ=ऋ, ॠ, टु=ट् ठ् ड् ढ् ण्, र् અને ष्
એટલા મૂર્ધસ્થાની છે

लृतुलसानां दन्ताः । लृ, तु=त् थ् द् ध् न्, ल् અને स् એટલા
દંતસ્થાની છે સંસ્કૃતમા દીર્ઘ **ॡ** નથી

उपूपध्मानीयानामोष्ठौ । उ=उ, ऊ, पु=प् फ् ब् भ् અને
⌣प्⌣ फ् એ ઉપધ્માનીય એટલા ઓષ્ઠસ્થાની છે

यरलवा अन्तःस्थाः । य् र् ल् અને व् એટલા અંતસ્થ અથવા
અર્ધસ્વર કહેવાય છે

ञमङणनानां नासिका । ञ् म् ङ् ण् न એ અક્ષરોનુ નાસિકા સ્થાન છે

नासिकानुस्वारस्य । અને અનુસ્વારનુ પણ નાસિકાસ્થાન છે

वकारस्य दन्तोष्ठम् વકારનુ સ્થાન દંતોષ્ઠ છે

क् ख् च् छ् ट् ठ् त् थ् प् फ् श् ष् અને स् આ તેર વ્યંજન **अघोष** વ્યંજન કહેવાય છે અને બાકીના **घोष** વ્યંજન કહેવાય છે

क् થી શરૂ થતા પાચ વ્યંજન क् વર્ગના અથવા कु કહેવાય છે એજ પ્રમાણે च વર્ગ અથવા चु, ट् વર્ગ અથવા टु વગેરે માટે સમજવુ

દરેક વર્ગનો પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને य र् ल અને व એ **अल्पप्राण** કહેવાય છે. દરેક વર્ગનો બીજો, ચોથો અને श् ष स અને ह् એ **महाप्राण** કહેવાય છે.

૧ બહુ ઉતાવળથી નહિ તેમજ બહુ ધીરેથી નહી એવી રીતે ઢીંચણની આસપાસ ફરી વળી હાથથી ચુટકી વગાડવામાં જેટલો વખત જાય તેને **मात्रा** કહે છે.

૨ જે સ્વરોનો ઉચ્ચાર કરવામાં એક માત્રા જેટલો વખત જાય તે **ह्रस्व स्वर** કહેવાય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે –

अ इ उ, ऋ, ऌ

૩ જે સ્વરનો ઉચ્ચાર કરવામાં બે માત્રા જેટલો વખત જાય તે **दीर्घस्वर** કહેવાય છે ઉપર કહેલા હ્રસ્વસ્વરના દીર્ઘ સ્વર નીચે પ્રમાણે છે –

आ, ई ऊ ॠ, ऌ દીર્ઘ નથી એ પૂર્વે કહ્યુ છે

૪ ए અને ऐ આ સ્વરોનુ સ્થાન **कण्ठतालु** છે

ओ અને औ———— **कण्ठोष्ठ** છે

આ સ્વરો સન્ધ્યક્ષર કહેવાય છે તથા દીર્ઘ ગણાય છે

૫ આઘેથી કોઈને બોલાવવામાં, તથા ગાવા રડવા વગેરે ક્રિયામાં સ્વર વધારે લંબાય છે ત્યારે તેને **प्लुत** કહે છે

कृष्ण ३ अत्र पश्य કૃષ્ણ અહિં જો,

આમાં **कृष्ण** શબ્દનો છેલ્લો **अ** પ્લુત છે, અને તે ३ નિશાનીથી જણાય છે

૬ એકજ સ્થાનના સ્વરો **सवर्ण** કહેવાય છે અથવા જે સ્વરો એકજ હોય અને જેમાં હ્રસ્વ દીર્ઘ માત્રાનોજ ફેર હોય તે **सवर्ण** સ્વર કહેવાય છે તેના જોડકા આ છે – अअ, अआ, आअ आआ इई, ईइ, उउ, उऊ, ऋऌ ऌऋ એ સિવાયના જે જોડકા થાય તે **असवर्ण** કહેવાય છે જેમ अइ इउ, ऋअ, ऌउ, ऋओ વગેરે

પાઠ ૧ લો.

अस् to be ના રૂપો

अस्मि હું છું **स्वः** અમે બે છીએ **स्मः** અમે છીએ.

अस्मि તું છે **स्थः** તમે બે છો **स्थ** તમે છો
अस्ति તે છે **स्तः** તેઓ બે છે **सन्ति** તેઓ છે

अद् to eat ના રૂપો

अद्मि હું ખાઉં છું **अद्वः** અમે બે ખાઈએ છીએ **अद्मः** અમે ખાઈએ છીએ

अत्सि તું ખાય છે **अत्थः** તમે બે ખાઓ છો **अत्थ** તમે ખાઓ છો
अत्ति તે ખાય છે **अत्तः** તેઓ બે ખાય છે **अदन्ति** તેઓ ખાય છે

સંસ્કૃતમાં ધાતુઓના (૧૦) વર્ગ પાડ્યા છે જે '**गण**' કહેવાય છે તથા જે ધાતુઓ બે જાતના પ્રત્યયો લે છે **परस्मैपदना** પ્રત્યયો અને **आत्मनेपद** ના પ્રત્યયો. આ પૈકી પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ પરસ્મૈપદી કહેવાય છે અને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ આત્મનેપદી કહેવાય છે

પાઠ ૧ થી ૪

વર્તમાનકાળમાં પરસ્મૈપદી ધાતુના રૂપો સમજાવનાર નિયમો.

૧ કોઈ ધાતુનું રૂપ તૈયાર કરવું હોય તો પહેલાં ધાતુ આવે છે, પછી ગણની નિશાની અને પછી પ્રત્યય આવે છે

૨ ગણની નિશાનીને સંસ્કૃતમાં **विकरणप्रत्यय** કહે છે

૩ પ્રાચીન ધાતુ પાઠમાં આપેલા રૂપને **आदेश** કહે છે જેમકે [गच्छ] [मुञ्च्] [तिष्ठ्] [पश्य] [पिब्] [यच्छ्] વગેરે

જો ધાતુના **आदेश** આપેલા હોય છે તો ધાતુને બદલે **आदेशने** નિશાની તથા પ્રત્યયો લાગે છે જેમકે **गच्छसि, मुञ्चसि, जायसे, विन्दते**

आदेशो એ ગણની નિશાની લગાડતા પૂર્વે **गुण, वृद्धि** કરવાના નિયમ પ્રમાણે ફેરફાર કરીને બનેલા રૂપ નથી

૩	પહેલા ગણની નિશાની	**अ**	છે
	બીજા ,, ,,	નથી	
	ચોથા ,, ,,	**य**	છે

છઠ્ઠા ,, ,, **अ** છે

દશમા ,, , **अय** છે

૪ પહેલા ગણની નિશાની **अ** ઉમેરતા પહેલા જે ધાતુને છેડે સ્વર હોય તેના છેલ્લા સ્વરનો અને જે ધાતુને છેડે વ્યંજન હોય તેના છેલ્લા વ્યંજનની પહેલાના હ્રસ્વ સ્વરનો **गुण** થાય છે

इ કે **ई** નો **गुण ए**

उ ,, ऊ ,, ,, ओ

ऋ ,, ॠ ,, , अर्

ऌ ,, ,,अल् ऌ પરથી દીર્ઘ **ॡ** સંસ્કૃત ભાષામાં નથી

જેમકે **नी+अ=ने+अ** | **वृत्+अ=वर्त+अ=वर्त**

स्मि+अ=स्मे+अ | **स्मृ+अ=स्मर्+अ=स्मर**

बुध्+अ=बोध्+अ=बोध | **सृ+अ=सर्+अ = सर**

मुद् + अ=मोद्+अ+मोद | **तृ+अ=तर्+अ=तर**

वृध्+अ=वर्ध्+अ=वर्ध

रक्ष् ના છેલ્લા **ष्** ની પહેલા **क्** છે તે હ્રસ્વ સ્વર નથી છેલ્લા અક્ષરની પહેલાનો=ઉપાત્ય **जीव्**નો ઉપાત્ય દીર્ઘ **ई** છે માટે **गुण** થતો નથી

૫ **ए**ની પછી કોઈ પણ સ્વર આવે તો **ए** નો **अय्** થાય છે

ऐ , , **ऐ** , **आय्** ,,

ओ ,, ,, **ओ** ,, **अव्** ,,

औ ,, ,, **औ** ,, **आव्** ,,

જેમકે **ने+अ = नय्+अ=नय स्मे+अ=स्मय्+अ=स्मय ह्वे+अ=ह्वय्+अ=ह्वय, गै+अ=गाय्+अ=गाय ध्यै+अ=ध्याय्+अ=ध्याय,भो+अ=भव्+अ=भव, अश्वौ+उत्पतत =अश्वावुत्पतत ,क्रोशौ+अस्ति=क्रोशावस्ति, बालौ+उद्याने=बालावुद्याने**

Join the following by Sandhi

ग्रामे+आसनम्, दास्यै+आधार , हे गुरो+ईश्वर नमो+इशे+इह

૬ વર્તમાનકાળના શ્રીપાણિનિમુનિના સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં लट् કહ્યા છે એ કાળના ત્રણે પુરુષોના ત્રણે વચનોના પ્રત્યયો

પુ Per	એકવચન Sing	દ્વિવચન Dual	બહુવચન Plural
૧	मि	वस्	मस्
૩	सि	थस्	थ
૨	ति	तस्	अन्ति

ગુજરાતીમાં તથા અંગ્રેજીમાં એક વચન અને બહુવચન એવા બે વચનો છે અને સંસ્કૃતમાં ત્રણ વચનો છે એક વચન, દ્વિવચન અને બહુવચન

૭ अ ની પછી પહેલા પુરૂષના म् કે व् થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો अ નો आ થાય છે જેમકે नय+मि=नयामि

૮ શબ્દને છેડે स आवे તો તેનો વિસર્ગ થાય છે જેમકે वदामस्=वदाम , गच्छामस्=गच्छाम , नृपस्=नृप

શબ્દને છેડે र् આવે અને તેની પછી કોઈ अघोष વ્યંજન આવે અથવા કંઈ ન આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે જેમકે चतुर्+पञ्चाशत=चतु पञ्चाशत,पुनर्+करोति=पुन करोति,पुनर्+पतति=पुन पतति, पुनर्+पुनर्=पुन पुन , अजागर्=अजाग ,अवेर्=अवे ,हे मातर्=हे मात , हे पितर्=हे पित ,

૯ अ ની પછી अ થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો પહેલો अ ઉડી જાય છે જેમકે वद+अन्ति=वदन्ति

૧૦ ख ग કે घ ની પછી કોઈ अघोष વ્યંજન આવે તો ख ग કે घ ને બદલે क् મૂકાય છે

छ ज् કે झ् ની પછી કોઈ अघोष વ્યંજન આવે તો छ ज કે झ ને બદલે च મૂકાય છે

ठ ड કે ढ ની પછી કોઈ अघोष વ્યંજન આવે તો ठ ड કે ढ ને બદલે ट મૂકાય છે

थ् द् કે ध ની પછી કોઈ अघोष વ્યંજન આવે તો थ् द् કે ध् ને બદલે त् મૂકાય છે

फ् ब् કે भ ની પછી કોઈ अघोष વ્યંજન આવે તો फ् ब् કે भ ને બદલે प् મૂકાય છે

જેમકે **जव+सिव=जक+निव** [illegible] =**उत्तिष्ठन्ति** **उपानध+सु**=**उपानत्सु** [illegible], **तद्+त्वम्+तत्त्वम्**, **शरद्+सु=शरत्सु**, [illegible]

૧૧ ચોથા અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુઆ [illegible] **गुण** થતો નથી

જેમકે **क्षिप्** નુ **क्षेप** નહી થાય તેમજ **तुद्** [illegible] **कुप्** નુ **कोप्** અને **श्लिष्** નુ **श्लेष** નહી થાય

૧૨ દશમા ગણના નિશાની **अय** [illegible] અક્ષર સ્વર હોય તો તે [illegible] **अ** ની **वृद्धि** થાય છે, પણ **कथ**, **गण**, **रच** **प्रज** **वस** [illegible] ખુશીએ દાર, સગ [illegible], વગેરે ધાતુ [illegible] **अ** [illegible]

अ ની **वृद्धि** **आ**, **इ** [illegible] **ई** ની **वृद्धि** **ऐ** **उ** [illegible] **औ**, **ऋ** કે **ॠ** ની **आर्** અને **ऌ** ને **आल्**

चि+अय=चै+अय=चाय्+अय=चायय,

धृ+अय=धार्+अय=धारय

हृ+अय=हार्+अय=हारय

तड्+अय=ताड+अय=ताडय

प्री ધાતુને માટે **प्रीण्** [illegible] **ई** ની વૃદ્ધિ ન થાય **स्कन्द्** તથા **लङ्घ** [illegible] ત્યાક્ષર સ્વર નથી માટે [illegible]

૧૩ દશમા ગણની નિશાની **अय** [illegible] **अ** શિવાયના ઉપાત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો **गुण** [illegible] **स्पृह** **सग** વગેરે ધાતુમા થતો નથી જેમકે **चुर्+अय=चोरय** **घुष+अय=घोषय**

मूष् અને **पूज** આ બે ધાતુઓમા ઉપાત્ય દીર્ઘ સ્વર **ऊ** હોવાથી તેનો ગુણ થતો નથી

૧૪ આઇમરમા ચોથો પાઠ પૂરો થાય છે ત્યાર પછી પહેલા, ચોથા, છઠ્ઠા તથા દશમા એમ દરેક ગણના એકેક ધાતુના વર્તમાનકાળના રૂપ આપ્યા છે તે નમુના પ્રમાણે ચારે પાઠના ધાતુના રૂપ લેવા

उख्, भष्, जि આ ધાતુઓ પહેલા ગણના છે તેમના વર્તમાન કાળના રૂપ ઉપરના નિયમોની મદદથી તૈયાર કરો **ओखामि**, **भषामि**, **जयामि**

मुच्, पृच्, मह्, वृज्, वृ, जॄ, रिच्, तप्, तृप्, दृभ् અને अर्ह् આટલા ધાતુઓ પહેલા તથા દસમા ગણના છે તેથી પહેલા તથા દસમા ગણના ધાતુઓ તરીકે એમના રૂપ તૈયાર કરો

मोचामि–मोचयामि	जरामि–जारयामि
पर्चामि–पर्चयामि	रेचामि–रेचयामि
महामि–महयामि	तपामि–तापयामि
वर्जामि–वर्जयामि	तर्पामि–तर्पयामि
वरामि–वारयामि	दर्भामि–दर्भयामि
	अर्हामि–अर्हयामि

વાક્યો

પાઠ ૧ લો.

હું બોલું છું I speak	તે છે, થાય છે He is
તું ... છે Thou Prosperest	તે ખાય છે He eats
તે પડે છે He falls	તે છે He is
તું જાણે છે Thou knowest	
તું ચલે છે Thou movest	તું બોલે છે **वदसि ।**
હું દોરવું–લઈ જઉં છું I lead	તે બોલે છે **वदति ।**
તું રહે છે Thou livest	તું જાય છે **गच्छसि ।**
હું હાલું છું I move	હું જાઉં છું **गच्छामि ।**
તે જાય છે He goes	તે રહે છે **वसति ।**
હું ખાઉં છું I eat	હું રહુ છું **वसामि ।**
તે દોરવે છે He leads	તું પડે છે **पतसि ।**
હું જાણું છું I know	તું ચાલે છે **चरसि ।**
	તે જાણે છે **बोधति ।**

તું દોરવે છે **नयसि ।**
તે હાલે છે **सरति ।**
હું થાઉં છું **भवामि ।**
તું ખાય છે **अत्सि ।**
હું છું **अस्मि ।**
તું છે **असि ।**
તે જીવે છે **जीवति ।**
તે તજે છે **त्यजति ।**
તું નમે છે **नमसि ।**
હું રાંધું છું **पचामि ।**
તું બાળે છે **दहसि ।**
હું રક્ષું છું **रक्षामि ।**
તે ચાલે છે **चरति ।**
હું જીવું છું **जीवामि ।**
તે રાંધે છે **पचति ।**
હું તજું છું **त्यजामि ।**

પાઠ ૨ જો

આપણે બોલીએ છીએ We speak
તેઓ જાય છે They go
તમે જાણો છો You know
અમે દોરવીએ છીએ We lead
તમે છો You are
તેઓ રહે છે They dwell
તમે છો You are
તેઓ ખાય છે They eat,
આપણે બાળીએ છીએ We burn
તેઓ છે They are
તમે જીવો છો You live
તેઓ નમે [illegible] They bow
આપણે પાળીએ છીએ We nourish
તેઓ નાશ પામે છે They perish
તમે નાચો છો You dance
આપણે મૂર્છા પામીએ છીએ We faint
તેઓ [illegible] કરે છે They covet
આપણે [illegible] We fear
તમે [illegible] You abandon create
તેઓ ઈચ્છે છે They wish
તમે પૂછો છો You ask
આપણે છોડીએ છીએ We leave
તેઓ પેસે છે They enter

તમે મોકલો છો **वहथ ।**
અમે જઈએ છીએ **गच्छाम ।**
તેઓ જાગે છે **बोधन्ति ।**
તમે લઈ જાઓ છો **नयथ।**
તેઓ થાય છે **भवन्ति ।**
અમે રહીએ છીએ **वसाम ।**

તમે ખાઓ છો अत्थ ।
અમે છીએ स्म ।
તેઓ બાળે છે दहन्ति ।
અમે જીવીએ છીએ जीवाम ।
તેઓ દુઃખ દે છે तुदन्ति ।
તમે જીવો છો जीवथ ।
તેઓ પોષે છે पुष्यन्ति ।
અમે નાશ પામીએ છીએ नश्याम ।
તેઓ નાચે છે नृत्यन्ति ।
તમે મૂઢ છો-ભૂલા છો मुह्यथ ।
અમે લોભ કરીએ છીએ लुभ्याम ।
તેઓ અડે છે स्पृशन्ति ।
અમે જીતીએ છીએ जयाम ।
તમે લઇ જાઓ છો हरथ ।
તેઓ જુએ છે पश्यन्ति ।
અમે નાખીએ છીએ अस्याम ।
આપણે પીએ છીએ पिबाम ।
તમે યજો-પૂજો-ભજો છો यजथ ।
તેઓ લઇ-વહી જાય છે वहन्ति ।
અમે યાદ રાખીએ છીએ स्मराम ।
તમે નાખો છો अस्यथ ।
તેઓ ભેટે છે कुस्यन्ति ।
અમે સંતોષ પામ્યા છીએ तुष्याम ।
તેઓ શોષાય-સૂકાય છે शुष्यन्ति ।
તમે ગમડો છો लुठयथ ।
તમો સિંચો-છાંટો છો सिञ्चथ ।

પાઠ ૩ જો

અમે બે ચોરીએ છીએ. We two steal
તમે બે દુઃખ દો છો You two give pain
તે બે કહે છે Thay two tell
અમે બે ગણીએ છીએ We two count
અમે બે પ્રગટ કરીએ છીએ We two publish
તે બે રચે છે They two arrange
અમે બે ખાઇએ છીએ We two eat
તમે બે ઢંઢેરો પીટો છો You two proclaim
અમે બે ઇચ્છીએ છીએ We two desire
તે બે ચિંતન કરે છે They two think
તમે બે રાજી કરો છો You two please
તે બે જાય છે They two go

અમે બે લઈ જઈએ છીએ We two carry

તે બે પ્રવેશે છે They two enter

તમે બે નમો છો You two bow

તે બે છે They two are

અમે બે સંભારીએ છીએ We two remember

તમે બે જિતો છો You two conquer

તે બે નાશ પામે છે They two perish

અમે બે નાચીએ છીએ We two dance

તે બે ઇચ્છે છે They two wish

તમે બે ચોરો છો **चोरयथ**

તે બે દુઃખ દે છે **पीडयत**

અમે બે કહીએ છીએ **कथयाव**

તમે બે ગણો છો **गणयथ**

તે બે જુએ છે **पश्यत**

અમે બે રચીએ છીએ **रचयाव**

તમે બે ઇચ્છો છો **स्पृहयथ**

તે બે પ્રસિદ્ધ કરે છે **घोषयत**

અમે બે વિચારીએ છીએ **चिन्तयाव**

તમે બે પ્રકટ કરો છો **प्रथयथ**

તે બે પ્રસન્ન કરે છે **प्रीणयत**

અમે બે વખોડીએ છીએ **निन्दाव**

તમે બે કોપો છો **कुप्यथ ।**

તે બે ખેડે છે **कृषत**

અમે બે પૂજીએ છીએ **पूजयाव**

તમે બે રવડો છો **अटथ**

તે બે ઉછળે-અકળાય છે **क्षुभ्यत**

અમે બે વીણીએ છીએ **उञ्छाव**

તે બે વર્ણવે છે **वर्णयत**

અમે બે ભેટીએ છીએ **श्लिष्याव**

તમે બે બબડો છો **जल्पथ**

તે બે શાંત કરે છે **सान्त्वयत**

અમે બે વખાણીએ છીએ **शंसाव**

તમે બે બોલો છો **वदथ**

તે બે થાય છે **भवत**

તમે બે રાંધો છો **पचथ**

અમે બે સમજીએ છીએ **बोधाव**

તે બે ખાય છે **अत्त**

અમે બે સંતોષ પામીએ છીએ **तुष्याव**

તમે બે લોભ કરો છો **लुभ्यथ**

તે બે ગબડે છે **लुठ्यत**

અમે બે અડકીએ છીએ **स्पृशाव**

તમે બે પૂછો છો **पृच्छथ**

પાઠ ૪ થો.

તુ બોલે છે Thou speakest
તમે રહો છો You dwell
અમે જાણીએ છીએ We know
તે સંભાળે છે He protects
હુ પડુ છુ I fall
તેઓ લઇ જાય છે They lead
તમે બે ખાઓ છો You two eat
તેઓ છે They are
તું નાશ પામે છે Thou perishest
તે નાચે છે He dances
અમે પેસીએ છીએ We enter
તમે બે પૂછો છો You two ask
તે મોહ પામે છે He is silly
હું ઇચ્છુ છુ I wish
તમે છોડો છો You leave
તે અડકે છે He touches
તમને સ્મરણ છે You remember
તે બે લઇ જાય છે—વહે છે They two bear or flow
તે છાંટે છે He sprinkles
તેઓ ગબડે છે They wallow

હુ સંતોષ પામુ છુ I am satisfied
તમે બે નાખો છો You two throw
હું કહુ છુ I tell
તમે વખાણો છો You praise
તુ મારે છે Thou beatest
તેઓ ઉગે છે They grow
તેઓ પૂજે છે They worship
હુ ઉભો રહુ છુ I stand
તમે ઇચ્છો છો You desire
તે ધુએ છે He washes off
તે બે છીણ થાય છે—ક્ષય પામે છે—ઘટે છે They two waste away
હું ખાઉં છુ I eat
અમે જીવીએ છીએ We live
તમે છોડો છો You abandon
તેઓ રાંધે છે They cook
હુ પોષુ છુ I nourish
તે બે લઇ જાય છે They two take away
તુ જીતે છે Thou conquerest
તેઓ પીએ છે They drink
અમે બે જોઇએ છીએ We two see

તે બોલાવે છે He calls
તેઓ દુઃખ દે છે They give pain
અમે ભજીએ છીએ We worship
હું થાક્યો છું I am weary
તમે દાંડી પીટો છો You proclaim
તે ગણે છે He counts.
આપણે ખેડીએ છીએ We plough
તેઓ પીગાળે છે They melt
તે ચિંતવે છે He thinks

તે પોષે છે पुष्यति।
હું નાચું છું नृत्यामि।
તમે લોભ કરો છો लुभ्यथ।
તે પેસે છે विशति।
તું ઇચ્છે છે इच्छसि।
હું પૂજું છું यजामि-पूजयामि।
તું દુઃખ દે છે पीडयसि।
તે ઉગે છે रोहति।
અમે બોલાવીએ છીએ ह्वयाम।
તે મૂઢ છે मुह्यति।
તેઓ સંતોષાયા છે तुष्यन्ति।
હું જિતું છું जयामि।
તમે જાઓ છો. गच्छथ।

તું થાક્યો છે श्राम्यसि।
હું ઇચ્છું છું स्पृहयामि।
અમે બે પીએ છીએ पिबाव।
તમે બાળો છો. दहथ।
તેઓ ધુએ છે क्षालयन्ति।
તે ઘટે છે क्षयति।
તું કહે છે कथयसि।
તે તોળે છે तोलयति।
તેઓ ચોરે છે चोरयन्ति।
તમે ગોઠવો છો रचयथ।
તે ઢંઢેરો પીટે છે घोषयति।
મને સાંભરે છે स्मरामि।
તે બે રહે છે वसत।
અમે હરીએ છીએ हराम।
તમે કહો છો कथयथ।
તું અડકે છે स्पृशसि।
તેઓ ઇચ્છે છે वाञ्छन्ति।
તમે બે જાઓ છો. गच्छथ।
તે ચોરે છે चोरयति।
અમે બે છીએ स्व।
તું પ્રસન્ન કરે છે प्रीणयसि।
હું પેસું છું विशामि।
તેઓ મારે છે ताडयन्ति।
અમે બે રાંધીએ છીએ पचावः।
તમે ભજો છો यजथ।

ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ લગાડવાથી તેમના મૂળ અર્થમાં વખત ફેરફાર થાય છે, જેમ કે—

करोति=કરે છે does
अनुकरोति=નકલ કરે છે imitates
क्राम्यति=જાય છે, goes
अतिक्राम्यति=ઓળંગી જાય છે transgresses
प्रक्राम्यति=નીકળે છે Proceeds
गच्छति=જાય છે goes
अधिगच्छति=મેળવે છે, obtains
જાણે છે knows
अनुगच्छति=પાછળ જાય છે, follows
अपगच्छति=જાય છે goes away
अपिगच्छति / अभिगच्छति =ની સમીપ જાય છે, approaches
आगच्छति=આવે છે, comes
उद्गच्छति=ચઢે છે rises
उपगच्छति=પાસે જાય છે, approaches
सगच्छते=મળે છે, unites
तरति=ઓળંગે છે crosses
अवतरति=ઉતરે છે, descends
दधाति=મૂકે છે, places
अपिदधाति / पिदधाति =ઢાંકે છે, બંધ કરે છે shuts
नयति=લઈ જાય છે, leads
परिणयति=પરણે છે, marries
रोहति=ઉગે છે grows
अधिरोहति=ચઢે છે, ascends
आरोहति=ઉપર ચઢે છે, ascends
वर्तते=છે, is
परावर्तते=પાછો ફરે છે, turns back
पतति=પડે છે, falls
उत्पतति=કૂદે છે, jumps
सीदति= બેસે છે sits; દબાઈ રહે છે, sinks down; રહે છે, lives; ચીમળાય છે despairs; નાશ પામે છે, perishes
निषीदति=બેસે છે, sits down
भाषते=બોલે છે, speaks
प्रतिभाषते=જવાબ આપે છે, replies
श्लिष्यति=ભેટે છે, embraces,
विश्लिष्यति=છૂટા પાડે છે, separates

કેટલીક વખત ઉપસર્ગ લાગવાથી ધાતુનો અર્થ બહુ ફરતો નથી પણ એમ જેવો રહે છે

ईक्षते=જુએ છે प्रेक्षते=જુએ છે

नमति=નમે છે प्रणमति=નમે છે

ધાતુની પહેલાં એકથી વધારે ઉપસર્ગ પણ આવી શકે છે

अभि+उप+गच्छति=अभ्युपगच्छति।

सम्+उप+सरति=समुपसरति।

वि+अव+हरति=व्यवहरति।

सम्+अधि+गच्छति=समधिगच्छति।

અંતે જો **म्** આવે અને તેની પછી **श् ष् स् र्** કે **ह्** આવે તો **म्** નો અનુસ્વાર જરૂર થાય છે આ સિવાયનો બીજો વ્યંજન આવે તો વિકલ્પે કરીને થાય છે જો અનુસ્વાર ન કરીએ તો **म्** ની પછીનો વ્યંજન જે વર્ગનો હોય તે વર્ગનો અનુનાસિક **म्** ને બદલે મુકાય છે અને **म्** ની પછીનો વ્યંજન જો **य व्** કે **ल** હોય તો **म्** ને બદલે અનુનાસિક **यँ वँ** કે **लँ** અનુક્રમે મુકાય છે (ઘણું કરીને **म्** નો અનુસ્વાર કરાય છે) જેમ કે—

जनम्+शसति=जनं शसति।

अहम्+शिवपुत्रम्+षण्मुखम्+स्तौमि=अहं शिवपुत्रं षण्मुखं स्तौमि॥

नित्यम्+रमते=नित्यं रमते।

अजाम्+हरति=अजां हरति।

त्वम्+करोषि=त्वं or त्वङ्करोषि।

सम्+गच्छते=संगच्छते or सङ्गच्छते।

धनम्+चिनोति=धनं चिनोति or धनञ्चिनोति।

वनम्+टीकते=वनं टीकते or वनण्टीकते।

धनम्+नश्यति=धनं नश्यति।

सुखम्+प्रीणयति=सुखं प्रीणयति or सुखम् प्रीणयति।

सम्+यच्छति=संयच्छति or सँय्यच्छति।

વિકલ્પે કરીને થાય=થાય અથવા નહી થાય

सम्+य॰ता=सयन्ता or संय्यन्ता।
सम्=वत्सर =सवत्सर or संव्वत्सर ।
भारम्+वहति=भार वहति or भारँव्वहति ।
द्रव्यम+लभते=द्रव्य लभते o द्रव्यँल्लभते ।
यम्+लोकम्=य लोकम् or यँल्लोकम्।

પાઠ ૫ મો.

નિયમો.

જો अ કે आ ની પછી ए કે ऐ આવે તો બનને બદલે ऐ મુકાય છે તેથી अ+ए=ऐ अ+ऐ=ऐ आ+ए=ऐ आ+ऐ=ऐ દાખલા -कृष्ण+एकत्वम्=कृष्णैकत्वम्, देव+ऐश्वर्यम्,-देवैश्वर्यम्, तव=एव=तवैव

જો अ કે आ ની પછી ओ કે औ આવે તો બનને બદલે औ મુકાય છે તેથી अ+ओ=औ अ+औ=औ आ+ओ=औ आ+औ=औ

દાખલા -वन+औषधि -वनौषधि , नृप+औ=नृपौ

જો अ કે आ ની પછી अ કે आ આવે તો બનને બદલે आ મુકાય છે જેમકે क्व+अस्ति=क्वास्ति, न+आशसे=नाशसे शरण+आगत =शरणागत , विश्व+आधार =विश्वाधार

જો इ કે ई ની પછી इ કે ई આવે તો બનને બદલે ई મુકાય છે જેમકે परि+ईक्षे=परीक्षे गिरि+ईश =गिरीश ,

જો उ કે उ ની પછી उ કે ऊ આવે તો બનને બદલે ऊ મુકાય છે જેમકેआसनेषु+उपविशन्ति=आसनेषूपविशन्ति, भानु + उदय =भानूदय

જો ऋ કે ॠની પછી ऋ કે ॠ આવે તો બનને બદલે ॠ મુકાય છે, જેમકે होतृ+ऋकार =होतॄकार , कर्तृ+ ऋजु =कर्तॄजु

જો ऌની પછી ऌ આવે તો બનને બદલે ॠ દીર્ઘ મુકાય છે જેમકે होतॢ+ऌकार =होतॄकार , कर्तृ ऋजु =कर्तॄजु

જો अ કે आની પછી इ કે ई આવે તો બનેને બદલે ए મુકાય છે જેમકે फल+इ=फले, देव+ईश =देवेश

જો अ કે आ ની પછી उ કે ऊ આવે તો તેને બદલે ओ મુકાય છે જેમકે गङ्गा+उदकम्=गङ्गोदकम्

સંસ્કૃતમાં પ્રત્યયો બે જાતના છે सुप् અને तिङ्, सुप् એ નામ, સર્વનામ તથા વિશેષણને લાગે છે અને तिङ्, એ ધાતુને લાગે છે પ્રત્યયો લાગવાથી થયેલા રૂપને પદ કહે છે જેમકે नृप, अश्वौ, सर्वे, अन्य, गच्छति, चरत, वदामि વગેરે

જો પદની અંદર अ કે आ ની પછી ऋ કે ॠ આવે તો બંનેને બદલે अर् મુકાય છે, જેમકે प्र+ऋषभ =प्रर्षभ

જો अ કે आ ની પછી ऌ આવે તો બંનેને બદલે अल् મુકાય છે જેમકે तव+ऌकार=तवल्कार

Join by sandhi,-

पूर्ण+इन्दु परम+ईश्वर, ज्ञान+इन्द्रिय, भाग्य+उदय, हित+उपदेश, सूर्य+उदय

વિસર્ગની પૂર્વે अ હોય અને તેની પછી अ કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગ અને તેની પૂર્વનો अ બંનેને બદલે ओ મુકાય છે જેમકે रामः +अश्वम्=रामो अश्वम, योधः +असिम्=योधो असिम, हस्तः + अस्यति=हस्तो अस्यति नृपः +जयति= नृपो जयति, वक्षः +भि = वक्षोभि

Join by sandhi - नरः अस्ति, जनः गच्छति, मनुष्यः वदति व्याधयः नश्यन्ति and पुत्रः जनकम्

પદને અંતે ए કે ओ આવે અને તેની પછી अ આવે તો તે अ પૂર્વના ए કે ओ ને રૂપે થઇ જાય છે, એટલે ए+अ=ए, અને ओ+अ=ओ આ अ ને સ્થાને વર્ણ ખંડ અવગ્રહ મુકાય છે જેમકે रामो+अश्वम=रामोऽश्वम અથવા रामोश्वम्, कौशिके+अस्मि = कौशिकेऽस्मि અથવા कौशिकेस्मि, ने+अति+नयति, એમાં ए પદને અંતે નથી માટે अ, ए મા મળી ગયો નહી

વિસર્ગની પૂર્વે आ હોય અને તેની પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે જેમકે जनाः +वदन्ति=जना वदन्ति अश्वाः उत्पतन्ति=अश्वा उत्पतन्ति, माः +भि =माभि

Join by sandhi —

नरा अटन्ति, नृपा इच्छन्ति, भिक्षुका वदन्ति, मूर्खा जल्पन्ति, विहगा डयन्ते, शिष्या नमन्ति

વિસર્ગની પૂર્વે **अ** હોય અને પછી **अ** શિવાયનો સ્વર આવે તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે જેમકે **कवय +ऋषीन्=कवय ऋषीन्, धर्म +उपदिश्यते=धर्म उपदिश्यते**

Join by sandhi —

पुरुष आधार , नर इच्छति, जन उच्छति, जीव ऋच्छति, नृप पधते, कुमार ओदनम्

વિસર્ગનો લોપ થવાથી બે સ્વર સાથે આવે તો તેમની સન્ધિ થતી નથી જેમકે **अश्वा उत्पतन्ति, नृपा उपहारे ।**

Join by sandhi —

मनुष्य आस्ते, धर्म इह, देवा अत्र, हर ऋषि, नृपा आदिशन्ति, नरा पधन्ते,

એકજ પદમા **ऋ, र् કે ष** ની પછી તરતજ **न** આવે તો તે **न्** નો **ण** થાય છે જેમકે **मृन+मय=मृण्मय, क्षीर्+न=क्षीर्ण, सिष+नेह=सिष्णेह**

એ **ऋ, र् કે ष्** અને **न्** ની વચ્ચે સ્વર, **ल** શિવાયના અર્ધસ્વર, કંઠસ્થાની, ઓષ્ઠસ્થાની અને **ह** એમાનો એક કે વધારે આવે તોપણ **न्** નો **ण** થાય છે જેમકે **गृहानि=गृहाणि, वारिना=वारिणा, इन्द्रानी=इन्द्राणी, नृपेन=नृपेण, गुरूनाम्=गुरूणाम् बहुना, कार्येन** આ શબ્દમા **ऋ, र् કે ष्** કોઇપણ નથી માટે **न्** નો **ण** થાય નહીં **पर्णेन** એમા **र्** છે પણ **र्** અને **न्** ની વચ્ચે આવેલા **ण** અને **प** એમાનો **ण** વચ્ચે આવી શકે તેવો નથી

શબ્દની છેડેના **न्** નો અથવા પદમા **न्** ની પછી **त्, थ्, द्,** કે **ध्** આવે તો તે **न्** નો **ण** થતો નથી દાખલા —

1 **पृ+ना+मि=पृणामि, वृ+ना+मि,। वृणामि, नृ+नाम्=नृणाम्,**

गन्तृ+न्+इ=गन्तृणि આ શબ્દોના એકજ પદના **ऋ** અથવા **ॠ** ની પછી તરતજ **न्** આવ્યો છે તેથી તેનો **ण्** થયો છે

2 **तीर्+न=तीर्ण पूर्+न=पूर्ण जीर्+न=जीर्ण** આમા એકજ શબ્દમા **र्** પછી તરત **न्** આવ્યે તેથી તેનો **ण्** થયો છે

3 **कृष्+न=कृष्ण, तृष्+ना=तृष्णा** આ શબ્દોમા એકજ પદમા **ष्** ની પછી તરતજ **न्** આવ્યો છે તેથી તેનો **ण्** થયો છે

4 **नृपेन=न्+ऋ+प्+ए+न्+अ=नृपेण** આમા **ऋ** અને **न्** ની વચ્ચે **प+ए**, **प्** વર્ગનો અક્ષર અને સ્વર **ए** આવેના છે તે આવી શકે એવા છે

गृहानि=ग+ऋ+ह्+आ+न्+इ=गृहाणि આમા **ऋ** અને **न्**ની વચ્ચે **ह्** અને **आ** એ આવી શકે એવા અક્ષરો છે, **रामेन=र्+आ+म्+ए+न्+अ रामेण** આમા **र्** અને **न्** ની વચ્ચ બે સ્વર અને એક **प** વર્ગનો વ્યજન આવેલા છે **सुरभि+ना=सुरभिणा, ऋषि+ना=ऋषिणा, सर्पा+नि=सर्पाणि**

5 **बहुना, कायेन, फलेन, लघुना** અને **बन्धुना** આ શબ્દોમા **न** છે પણ તેની પહેલા **ऋ र् के ष** નથી, તેથી **न** નો **ण्** થયો નથી

6 **पर्णेन, राक्षसेन, कृषीवलेन, अरण्यानि, गच्छन्ति, चलन्ति, वन्दन्ते, विन्दन्ते, नृपान्, गुरून्** આ શબ્દોમા **न** નો **ण** થયો નથી તેના કારણો ઉપરના નિયમોમાથી શોધી કાઢો

7 **हे पितर् नम ॥ पुनर्+नयति ॥** આમા **र्** અને **न्** જુદા જુદા પદમા છે તેથી **न्** નો **ण्** થયો નથી પણ **परि+नयति=परिणयति** અને **प्र+नमति=प्रणमति** આમા **न्** નો **ण्** થયો છે કારણ કે **परि** અને **प्र** એ ઉપસર્ગો લાગવાથી પદ તો એકજ રહે છે

Indeclinable જેમના રૂપ ન લેવાય તે શબ્દો અવ્યયો, જેમકે **न, विना, स्वस्ति नम, प्र, परा** વિગેરે

स् અથવા વિસર્ગની પૂર્વે **अ** કે **आ** આ શિવાયનો સ્વર આવે અને તેની પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યજન આવે તો તેનો **र्** થાય છે

જેમકે **नृपति यजति=नृपतिर्यजति, नृपति अरीन्=नृपतिररीन् वीरयो युद्धम्=वीरयोर्युद्धम्**

Join by sandhi —

कवि +वर्णयति रत्नै +भूषयति, यति +अरण्यम्, शीर्षै +भारान्, मुहुस्+मुहुस् बहिस्+गच्छति, निस्+आचार, दुस्+आचार, पत्तिभि +गच्छति

र् ની પછી **र्** આવે તો આગલો **र्** ઉડી જાય છે, અને તેની પૂર્વે હ્રસ્વ **अ, इ** કે **उ** હોય તો દીર્ઘ થાય છે **धूर्जटिर् रक्षति=धूर्जटी रक्षति, हरिर् राशीन्=हरी राशीन, बालकर्, रमते=बालकै रमते, पुनर्+रमते=पुना रमते**

વિસર્ગની પછી **श ष स्** આવે અને તેની પછી અઘોષ વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે અથવા તેને બદલે **श ष्,** કે **स** અનુક્રમે મુકાય છે જેમકે **ऋषय शाम्यन्ति=ऋषय शाम्यन्ति** અથવા **ऋषयश्शाम्यन्ति, चन्द्रम + सु=चन्द्रम सु** અથવા **चन्द्रमस्सु**

વિસર્ગની પછી **श ष्** કે **स**, આવે અને તેની પછી કોઇ અઘોષ વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ ઉડી જાય છે અથવા કાયમ રહે છે અથવા તેની પછી **श्** હોય તો વિસર્ગને સ્થાને **श** મુકાય છે **ष** હોય તો **ष** મુકાય છે અને **स्** હોય તો **स्** મુકાય છે જેમકે **जलबिन्दु श्च्योतति=जलबिन्दु श्च्योतति, जलबिन्दु श्च्योतति, जलबिन्दुश्श्च्योतति । बाल स्पृहयति=बाल स्पृहयति, बाल स्पृहयति, बालस्स्पृहयति । दण्डै स्तेनम=दण्डै स्तेनम्, दण्डै स्तेनम् दण्डैस्स्तेनम् । शिरोभि. स्तृणाति=शिरोभि स्तृणाति, शिरोभि स्तृणाति, शिरोभिस्स्तृणाति । राम स्थाता=राम स्थाता, राम स्थाता रामस्स्थाता**

પદને અન્તે=પદાન્ત

प्रशान् શબ્દ શિવાયના પદાન્ત **न्** ની પછી **च्, छ्, ट्, ठ्, त,** કે **थ** આવે તો આગના **न्** ને બદલે અનુસ્વાર અને વિસર્ગ મુકાય છે જેમકે **विडालान्+ताडयति=विडाला ताडयति,** પણ **प्रशान्+तनोति=प्रशान्तनोति**

વિસર્ગની પછી च, કે छ् આવે તો તે વિસર્ગને બદલે श મુકાય છે જેમકે प्रकाश +चण्ड =प्रकाशश्चण्ड

વિસર્ગની પછી ट् કે ठ् આવે તો વિસર્ગને બદલે ष् મુકાય છે જેમકે बाल +टीकते=बालष्टीकते

વિસર્ગની પછી त् કે थ् આવે અને તેની પછી श्, ष् કે स् ન હોય તો વિસર્ગને બદલે स् મુકાય છે જેમકે बिडाला +ताडयति= बिडालास्ताडयति, व्याधि तुदति=व्याधिस्तुदति

વિસર્ગની પછી त् કે थ् આવે અને તે त् કે थ् ની પછી श् ष् કે स् હોય તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે જેમ કે क त्सरु

વિસર્ગની પછી क्, ख्, प् કે ष् આવે તો ઘણું ખરૂં વિસર્ગ કાયમ રહે છે नर पतति, जन खनति व्याधि ,पीडयति,शिशु क्रामति, वृक्ष फलति, व्याधि शिपु આ શબ્દોમાં વિસર્ગ પ્રત્યયના स ને બદલે આવેલો છે પણ એ નિયમ ન લાગતાં વિસર્ગની પૂર્વે હ્રસ્વ इ કે उ આવ્યો હોય અને તેની પછી क, ख् प् આવે તો તે વિસર્ગનો ष् થાય છે જેમકે निस्+कारणम्=निष्कारणम्, दुस्+काल्=दुष्काल, निस्+फलम्=निष्फलम् निस्+पीड-नम्=निष्पीडनम् दुस्+पूर =दुष्पूर

વાક્યો.

नृप, जयति । રાજા જીતે છે A king conquers
अश्वौ उत्पतत બે ઘોડા કુદે છે Two horses jump
जना वदन्ति । માણસો બોલે છે Men speak
बाल स्पृहति । બાળક ઇચ્છે છે A child desires
गृहाणि रक्षन्ति। ઘરો રક્ષણ કરે છે Houses protect
नेत्रे पश्यतः બે આંખ જુએ છે Two eyes see
मेघ सिञ्चति । વાદળું છાંટે છે A Cloud sprinkles
बुधौ मुञ्चत । બે ડાહ્યા માણસ છોડે છે Two wise men release
पवन हरति। વાયુ લઇ જાય છે The wind carries away
सुखम् प्रीणयति । સુખ પ્રસન્ન કરે છે, Happiness pleases

जीवो मुह्यति। પ્રાણી મુર્છા ખાય છે The animal faints
हस्तौ हरत બે હાથ લઈ જાય છે Two hands take away
मुखानि द्रवन्ति। મ્હોડા ગળે છે Mouths water
दुःखम् पीडयति। દુઃખ પીડે છે Misery gives pain
रामः पूजयति। રામ પુજન કરે છે Rama worships
पुत्रौ तुष्यत। બે છોકરા સંતોષ પામે છે Two sons are satisfied
जलम् शुष्यति। પાણી સુકાય છે Water dries
मूर्खौ कुप्यत। બે મૂર્ખ ક્રોધે ભરાય છે Two fools become angry
कूर्मः सरति। કાચબો હાલે છે A tortoise moves
फले पतत। બે ફળ પડે છે Two fruits fall
धनम् नश्यति। પૈસો નાશ પામે છે Wealth perishes
नराः गच्छन्ति। મનુષ્યો જાય છે Men go
कमले नृत्यत। બે કમળો ઝોલા ખાય છે Two lotuses dance
मित्राणि कथयन्ति। મિત્રો કહે છે Friends tell
सूदः विशति। રસોઈઓ પેસે છે A cook enters
समुद्रः शाम्यति। દરિયો શાંત છે The sea is calm

રાજાઓ રક્ષણ કરે છે नृपाः रक्षन्ति। नृपाः रक्षन्ति।
બે છોકરા ગબડે છે बालौ लुटयत।
છોકરો રાજી કરે છે पुत्रः प्रीणयति।
ઘોડા ખુડુક ખુડુક દોડે છે अश्वाः उत्पतन्ति। अश्वाः उत्पतन्ति
પવનો લઇ જાય છે पवनाः वहन्ति। पवनाः वहन्ति।
ઇશ્વર સર્જે છે ईश्वरः सृजति।
वृक्षाः रोहन्ति। वृक्षाः रोहन्ति। ઝાડો ઉગે છે
બે કાચબા સરે છે कूर्मौ सरत।
પ્રાણીઓ નાશ પામે છે जीवाः नश्यन्ति। जीवाः नश्यन्ति।

હાથ ફેંકે છે **हस्त अस्यति । हस्तोऽस्यति ।**
દેવતા બાળે છે **अग्नि दहति । अग्निर्दहति ।**
આંખ ફરકે છે **नेत्रम् स्फुरति । नेत्र स्फुरति ।**
બે સમુદ્ર ઉછળે છે **समुद्रौ क्षुभ्यत ।**
ડાહ્યો પુરૂષ શાંત છે **बुध शाम्यति । बुधश्शाम्यति ।**
મૂર્ખાઓ બબડે છે **मूर्खा जल्पन्ति । मूर्खा जल्पन्ति ।**
મિત્ર પૂછે છે **मित्रम पृच्छति । मित्र पृच्छति ।**
પાદડા પડે છે **पर्णानि पतन्ति ।**
હૈયું ઠરે છે **हृदयम् तुष्यति । हृदय तुष्यति ।**
રસોઈઆઓ રાંધે છે **सूदा पचन्ति ।**
લોકો નિંદે છે **जना निन्दन्ति । जना निन्दन्ति ।**
માણસ કહે છે **जन शासति । जनश्शासति ।**
કમળ શોભાવે છે **कमलम् भूषयति । कमल भूषयति ।**
મ્હેડુ બોલે છે **मुखम् वदति । मुख वदति ।**

उदधि क्षुभ्यति । મહાસાગર ઉછળે છે The ocean is agitated
कपय क्षिपन्ति । વાદરા ફેંકે છે Monkeys throw
ऋषी चिन्तयत । બે ઋષિ ચિંતન કરે છે Two sages think
अरि पीडयति । શત્રુ પીડે છે An enemy gives pain
पाणी हरत । બે હાથ લઇ જાય છે Two hands take away
नृपति यजति । રાજા પૂજન કરે છે The king worships
वारीणि शुष्यन्ति । જળ સુકાય છે Waters dry
अग्नि दहति । દેવતા બાળે છે Fire burns
कवय शंसन्ति । કવિઓ વખાણે છે Poets praise
वारि न अस्ति । પાણી નથી There is no water
गिरि वहति । પર્વત ધારણ કરે છે A mountain bears
व्याधय नश्यन्ति । રોગો નાશ પામે છે Diseases perish
पवि पतति । ઇંદ્રનું વજ્ર પડે છે Indra's thunderbolt falls

असय पतन्ति । તરવારો પડે છે Swords fall

यती चिन्तयत । બે યોગી ચિંતવે છે Two ascetics think

શિવ રક્ષે છે धूर्जटि रक्षति । धूर्जटी रक्षति ।

ઋષિઓ શાન્ત થાય છે ऋषय शाम्यन्ति । ऋषयश्शाम्यन्ति ।

વાંદરા દોડે છે कपय धावन्ति । कपयो धावन्ति ।

કવિ વર્ણવે છે कवि वर्णयति । कविर्वर्णयति ।

રાજાઓ દોરે છે नृपतय नयन्ति । नृपतयो नयन्ति ।

બે અગ્નિ શાન્ત થાય છે अग्नी शाम्यत ।

વ્યાધિ પીડે છે व्याधि तुदति । व्याधिस्तुदति ।

યોગીઓ ઇચ્છા નથી રાખતા यतय न स्पृहयन्ति । यतयो न स्पृहयन्ति ।

તલવાર પડે છે असि पतति ।

બે શત્રુઓ જીતે છે अरी जयत ।

હરિ કોપ કરે છે हरि कुप्यति ।

હાથ ધ્રુજે છે पाणि भ्रश्यति ।

પર્વત ઊભો છે पर्वत तिष्ठति । पर्वतस्तिष्ठति ।

પાઠ ૬ ઠો

નિયમો

ગતિવાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે સ્થાન તરફ ગતિ થાય છે તેના નામની બીજી અને કોઈક વખતે ચોથી વિભક્તિ આવે છે જેમકે ગામમાં જાય છે ग्रामे નહીં પણ ग्राम गच्छति, તેજ પ્રમાણે ग्रामेषु નહીં પણ ग्रामान् अटति ग्रामयो નહીં પણ ग्रामौ विशाम ।

જો इ કે ई ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો इ કે ई ને બદલે य મુકાય છે જેમકે तृणानि+अत्ति=तृणान्यत्ति, अति+अश्व =अत्यश्व इति+उच्यते=इत्युच्यते प्रति+उत्तर=प्रत्युत्तर

જો उ કે ऊ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો उ કે ऊ ને બદલે, व મૂકાય છે જેમકે मधु+अरि =मध्वरि वसु+ईश्वर= वस्वीश्वर

જો ऋ કે ॠની પછી કોઇ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ऋ કે ॠ ને બદલે र् મુકાય છે જેમકે धातृ+अंश=धात्रंश , पितृ+आज्ञा=पित्राज्ञा

જો ऌ ની પછી કોઇ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ऌ ને બદલે ल् મુકાય છે જેમકે ऌ+आकृति =लाकृति , गम्लृ+ए=गम्ले

इ+आ=या	उ+ऋ=वृ	ऋ+इ=रि
इ+ऐ=यै	उ+ए=वे	ऋ+उ=रु
उ+इ=वि	ऋ+आ=रा	ऌ+ए=ले

Join by sandhi –

इति+उच्यते वारि+उदधि , जगति+अधर्म गुरु+ओस् , धेनु+आस्, वधू+ऐ, मातृ+ओस्, भ्रातृ+आ, गम्लृ+ए, श्वश्रू+आस्, शकलृ+ओस

જો स् ની પછી श् , च् , छ् , ज, झ , કે ञ्, આવે તો स् ને બદલે श् મુકાય છે જો त् ની પછી એવો અક્ષર આવે તો त् ને બદલે च् મૂકાય છે, द् ની પછી આવે તો द् ને બદલે ज મુકાય છે અને પદની અંદરના न् ની પછી આવે તો न ને બદલે ञ् મુકાય છે પદાન્ત न् ની પછી श, ज्, झ् કે ञ આવે તો તે न् ને બદલે ञ् મુકાય છે, પણ પદાન્ત न् ની પછી च् કે छ् આવે ત્યારે તો તેનો અનુસ્વાર અને વિસર્ગજ મુકાય છે જેમકે हविस्+चय =हविश्चय समुद्रात्+चन्द्र =समुद्राच्चन्द्र , प्रासादाद्+जनम्=प्रासादाज्जनम् अरीन्+जयति = अरीञ्जयति,नृपान् शासन्ति=नृपाञ्शासन्ति, तन्+चू=तञ्च्, પણ रूपकान्+चिनोति=रूपकांश्चिनोति કારણ કે रूपकान् નો न् પદાન્ત છે

જો स् ની પછી ष् કે ट् આવે તો स् ને બદલે ष् મૂકાય છે, જો त् ની પછી ट्, ड्, ढ् કે ण् એમાંનો કોઇ આવે તો त् ને બદલે ट મુકાય છે, એજ પ્રમાણે द् ध् કે न् ની પછી આવે તો द् ને માટે ड्, ध् ને માટે ढ् અને પદની અંદરના न ને માટે ण મુકાય

છે પદાન્ત न् ની પછી ड्, ढ् કે ण् આવે તો તે न् ને બદલે ण् મુકાય છે પણ જ્યારે ट् કે ठ् આવે ત્યારે તો અનુસ્વાર અને વિસર્ગ જ થાયછે.

જેમકે रामस्+षष्ठ =रामष्षष्ठ तत+टीका=तट्टीका, चक्रिन्+ढौकसे=चक्रिणढौकसे, रामस्+टीकते=रामष्टीकते Rama moves, तत्+टीका=तट्टीका मरुत्+डयते=मरुड्डयते આમા त् નો ट् આ નિયમથી ગયો છે, તનો ड् કરવાનો નિયમ આગળ આવશે उद्+डयते उड+डयते, जनान्+टीकते=जनाष्टीकते

જો ष् ની પછી त् આવે તો તે त् ને બદલે ट મૂકાય છે અને थ् આવે તો તે थ ને બદલે ठ મુકાય છે द्वेष्+ति=द्वेष्+टि=द्वेष्टि द्विष+थ =द्विष्+थ =द्विष्ठ सतोष+तुम्=सतोष्+टुम्=सतोष्टुम्

શબ્દના પેટામા ट વર્ગના અક્ષરો પછી त् વર્ગના અક્ષરો આવે તો તે त् વર્ગના અક્ષરો બદલાઈને ट् વર્ગના અક્ષરો થાય છે એટલે त् ને બદલે थ्, ठ ને બદલે ठ , द् ને બદલે ड, ध् ને બદલે ढ् અને न् ને બદલે ण् મુકાય છે જેમકે ईट्+ते=इट्टे लिढ्+धि=लिढ्+ढि

પદાન્ત ट् વર્ગના અક્ષરો પછી नाम् नवति અને नगरी આવે તો તેના અનુક્રમે णाम्, णवति અને णगरी થાય છે षण्=नाम्=षण्णाम्, षण+णवति=षण्णवति, षण्+नगर्य =षण्णगर्य

દ્વિવચનના નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે ई ऊ કે ए આવે અને તેની પછી કાઈ બીજો સ્વર આવે તો તે સ્વરોની સંધિ થતી નથી જેમકે

गिरी two mountains+आरोहन्ति=गिरी आरोहन्ति

यती two ascetics+अरण्य गच्छत =यती अरण्य गच्छत.

इषू two arrows+अस्यति=इषू अस्यति

फले two fruits+अर्थेते=फले अर्थेते

जनौ वन्देते (two men salute)+अरीन्=जनौ वन्देते अरीन् પણ गृहे+अनलोऽस्ति=गृहेनलोऽस्ति गृहे=ઘરમા

स्पृह् ની સાથે જોડેલા પદાર્થની ચોથી વિભક્તિ આવે છે જેમકે मणिभ्य स्पृहयति

વાક્યો.

ईश्वरम् जन पूजयति। ઈશ્વરને મનુષ્ય પુજે છે Man worships God

नृप शठान् दण्डयति। રાજા લુચ્ચાઓને શિક્ષા કરે છે The king punishes rogues

राम: अश्वम् आरोहति। રામ ઘોડે ચઢે છે Rama mounts a horse

व्याघ्र मासम् अत्ति। વાઘ માસ ખાય છે A tiger eats flesh

हरि हस्तौ क्षालयति। હરિ બે હાથ ધુએ છે Hari washes his two hands

योध शरान् क्षिपति। યોધ્ધો બાણો ફેંકે છે A warrior throws arrows

धनम् लुभ्यति। તે ધનનો લોભ કરે છે He covets wealth

स्तेन धान्यम् चोरयति। ચોર અનાજ ચોરે છે A thief steals corn

नगरम् गच्छामि। હુ નગરમા જાઉં છુ I go to a town

पापम् वदसि। તું પાપ વદે છે Thou speakest sin

स्मरसि मित्राणि। તુ મિત્રોને સભારે છે Thou rememberest friends

बुध मोक्षम् इच्छति। ડાહ્યો માણસ મોક્ષને ઇચ્છે છે A wise man wishes absolution

व्याधय नरान् पीडयन्ति। રોગો માણસોને પીડે છે Diseases give pain to men

जलम् पिबथ। તમે પાણી પીઓ છો You drink water,

कवि बुधौ शसति। કવિ બે ડાહ્યા માણસેને વખાણે છે A poet praises two wise men

पुत्र जनकम् सान्त्वयति। છોકરો બાપને શાંત કરે છે A son appeases father

पुत्र। પુત્ નામના નરકમાથી તારે તે પુત્ર

पुस्तकम् मार्गयामि। હું પુસ્તક શોધું છું I seek a book
सुवर्णम् तोलयाम। સોનું તોળીએ છીએ We weigh gold
ग्रामान् अटाव। ગામોમાં અમે બે ભટકીએ છીએ We two wander through villages
फले भक्षयामि। હું બે ફળો ખાઉં છું I eat two fruits
कमलानि पश्यति। તે કમળો જુએ છે He sees lotuses
भारम् वहति किंकर। નોકર બોજો લઇ જાય છે A servant bears a burden
प्रज्ञान वर्णयन्ति जना। માણસો ડાહ્યા પુરૂષોને વર્ણવે છે Men describe wise men
वस्त्रे त्यजति मूर्ख। મૂર્ખ એ વસ્ત્રોને છોડી દે છે A fool abandons his two clothes
वस्त्र=वस् to dress+त्र પ્રત્યય
तृणानि अत्ति अश्व। ઘોડો ઘાસ ખાય છે A horse eats blades of grass
यति देहम् मुञ्चति યોગી દેહને ત્યજે છે An ascetic leaves his body
बिडालान ताडयति पुरुषः માણસ બીલાડાને મારે છે A man beats cats
गृहम् प्रविशाम। અમે ઘરમાં પ્રવેશીએ છીએ We enter the house

રામ વાઘો જુએ છે राम व्याघ्रान पश्यति। रामो व्याघ्रान् पश्यति।
ઘોડા ખજાનો લઇ જાય છે अश्वा कोशम् वहन्ति। अश्वा कोश वहन्ति।
ડાહ્યો માણસ સ્વર્ગે ચઢે છે बुध स्वर्गम् अरोहति। बुधस्स्वर्ग मारोहति।

3

સિંહો હાથીઓને ખાય છે **सिंहा गजान् अदन्ति । सिंहा गजा-नदन्ति ।**

તે ફળો ગણે છે **फलानि गणयति ।**

યોગી વનમાં જાય છે **यति वनम् गच्छति। यतिर्वन गच्छति ।**

યોધ્ધો બે બાણો ફેંકે છે **योध बाणौ अस्यति । योधो बाणावस्यति ।**

ઈશ્વર માણસોને રક્ષે છે **ईश्वर जनान् रक्षति। ईश्वरो जनान् रक्षति।**

અમે બે ગામોમાં પેઠીએ છીએ **ग्रामौ विशाम ।**

છોકરો બાપને પ્રસન્ન કરે છે **पुत्र जनकम् प्रीणयति । पुत्रो जनकं प्रीणयति ।**

માણસો કાચબા ખાય છે **पुरुषा कूर्मान् अदन्ति । पुरुषा कर्मानदन्ति ।**

વાનરો ઝાડોપર ચઢે છે **कपय वृक्षान् आरोहन्ति । कपयो वृक्षानारोहन्ति ।**

તે ચાકરોને પુછે છે **किंकरान् पृच्छति ।**

તેઓ પોતના પગ ધુએ છે **पादौ** or **पादान् क्षालयन्ति ।**

બે મુર્ખો ઝેર પીએ છે **मूर्खौ विषम् पिबत । मूर्खौ विष पिबत ।**

રાજાઓ ચોરને શિક્ષા કરે છે **नृपा स्तेनान् (नृपा स्तेनान्** or **नृपास्स्तेनान्) दण्डयन्ति ।**

તેઓ પુસ્તકો રચે છે **पुस्तकानि रचयन्ति ।**

તમે ભાત ખાઓ છો **आदनम् अत्थ । ओदनमत्थ ।**

તેના મિત્રો રામને સંભરે છે **मित्राणि रामम् स्मरन्ति। मित्राणि राम स्मरन्ति ।**

માણસો તેઓના રાજાને વખાણે છે **जना नृपान् शंसन्ति । जना नृपाञ्श शसन्ति ।**

ડાહ્યા માણસો લોકોને દોરવે છે **प्रज्ञा जनान् नयन्ति। प्रज्ञा जनान् नयन्ति ।**

હું સત્ય સમજુ છું **तत्त्वम् बोधामि । तत्त्व बोधामि ।**

વેદો સૂર્યને વખાણે છે. **वेदा सूर्यम् शसन्ति । वेदा सूर्यं शंसन्ति ।**

બાપ પોતાના બે છોકરાને બોલાવે છે जनक बालौ ह्वयति। जनको बालौ ह्वयति।

મૂર્ખાઓ ડાહ્યા માણસોને નિંદે છે मूर्खा बुधान् निन्दन्ति। मूर्खा बुधान् निन्दन्ति।

રાજા યોદ્ધાને કહે છે नृप योधम् वदति। नृपो योध वदति।

वायस बलिम् भक्षयति। કાગડો બળિદાન ખાય છે A crow eats an oblation

नृपति अरीन् जयति। રાજા દુશ્મનોને જીતે છે A king conquers his enemies

हरिम् पीडयति व्याधि। હરિને રોગ પીડે છે Sickness gives pain to Hari

मेघ वारि सिञ्चति। વાદળુ પાણી છાંટે છે A cloud sprinkles water

कमलम् अलीन् प्रीणयति કમળ ભમરાને પ્રસન્ન કરે છે A lotus pleases bees

राम रविम् नमति રામ સૂર્યને નમે છે Rama bows to the sun

पाणी प्रक्षालयाम। અમે હાથ ધોઈએ છીએ We wash our hands

असीन् वहन्ति योधा। લડવૈયા તરવારો રાખે છે Warriors bear swords.

कपिम् मुञ्चामि। હું વાંદરાને છોડું છું I leave a monkey

नृपतिम् वर्णयन्ति कवय.। કવિઓ રાજાને વર્ણવે છે Poets describe the king.

मणिम् चोरयति स्तेन ચોર રત્ન ચોરે છે A thief steals a jewel.

अधिपतीन् किंकरा अनुसरन्ति। સ્વામિઓને ચાકરો અનુસરે છે Servants follow their masters.

उदधिम् गच्छाव । અમે બે મહાસાગર જઇએ છીએ We two go to the ocean

ऋषी नमाम । અમે, બને ઋષિને નમીએ છીએ We bow to the two sages

व्याघ्र किरीन अत्ति । વાઘ ડુક્કરોને ખાય છે A tiger devours boars

सारथीन् आह्वयाम । અમે સારથિઓને બોલાવીએ છીએ We call charioteers

ईश्वर विधिम् जयति । ઇશ્વર દૈવને જિતે છે (ઇશ્વર નસીબથી પડતા સુખ દુ:ખને અટકાવે છે) God controls fate

राशिम् नयत । તે બે જથ્થો લઇ જાય છે They two carry a heap

व्रीहीन उञ्छति भिक्षुक । ભિખારી ચોખાના દાણા વીણે છે A beggar gleans grains of rice

गिरी आरोहन्ति । તેઓ, બે પર્વતોપર ચઢે છે They ascend the two mountains

कविम जन पूजयति । કવિને માણસ પૂજે છે The man worships a poet

यतिम् पृच्छन्ति शिष्या । શિષ્યો યોગિને પૂછે છે Pupils ask an ascetic

व्याधिम् न गणयामि । વ્યાધિને હું ગણતો નથી I do not mind sickness

अतिथीन पूजयन्ति ब्राह्मणा । બ્રાહ્મણો અતિથિઓને પૂજે છે Brahmans worship guests

कलीन न अभिनन्दति बुध । ડાહ્યો માણસ કંકાસને ચહાતો નથી A wise man does not like quarrels

---

કવિઓ ઋષિઓને નમે છે कवय ऋषीन् स्तुवन्ति । कवय ऋषीन् नमन्ति ।

રામ કવિઓને નમે છે **राम कवीन् नमति ।**
યોગી પહાડપર જાય છે **यति गिरिम् गच्छति । यतिर्गिरिं गच्छति ।**
હું બે વાદરાઓને મારૂ છુ **कपी ताडयामि ।**
હરી જથ્થા આણે છે **हरि राशीन् आनयति । हरी राशीनानयति ।**
તે હાથને અડકે છે **पाणिम् स्पृशति । पाणिं स्पृशति ।**
ઔષધો રોગોને દુર કરે છે **अगदा व्याधीन अपनयन्ति । अगदा व्याधीनपयन्ति ।**
શિકારી બે ડુકકરોને જુએ છે **व्याध किरी पश्यति ।**
હરિ પોતાના શત્રુને મારે છે **हरि अरिम् ताडयति । हरिररिं ताडयति ।**
યોધ્ધો તલવાર ફેંકે છે **योध असिम् अस्यति । योधोऽसिमस्यति**
હુ રત્નોને ઇચ્છુ છુ **रत्नेभ्य स्पृहयामि, रत्नेभ्यस्स्पृहयामि । or रत्नेभ्य स्पृहयामि ।**
તે સમુદ્રોપર ભટકે છે **समुद्रान अटति । समुद्रानटति ।**
માણસ અગ્નિમા પેસે છે **जन अग्निम् विशति । जनोऽग्निं विशति**
તે બે સારથીઓને પુછે છે **सारथी पृच्छति**
લોકો રાજાઓને રાજી કરે છે **जना नृपान प्रीणयन्ति । जना नृपान प्रीणयन्ति ।**
રાજાઓ પણ યોગિઓને નમે છે **नृपा अपि यतीन नमन्ति । नृपा अपि यतीन् नमन्ति ।**
ઘોડા પાણી પીએ છે **अश्वा जलम् पिबन्ति । अश्वा जलं पिबन्ति ।**
માણસો બલિદાન આપે છે **मनुष्या बलीन् यच्छन्ति । मनुष्या बलीन् यच्छन्ति ।**

પાઠ ૭ મો.

નિયમો.

सहની સાથે છઠ્ઠીને બદલે ત્રીજી વિભક્તિ આવે છે જેમકે પુત્રોની સાથે **पुत्रै सह**

પદાન્ત **अ** કે **आ**ની પછી **ऋ** કે **ॠ** આવે તો તે બે સ્વરની સધિ વિકલ્પે કરીને થાય છે અને તે વખતે આગલો સ્વર **आ** હોય તો

अ થાય છે જેમકે **अर्द्यैण+ऋषिम्=अर्द्यैणर्षिम्** અથવા **अर्द्यैण ऋषिम्** ब्रह्म+ऋषि ब्रह्मर्षि અથવા **ब्रह्म ऋषि** सप्त+ऋषीणाम्= सप्तर्षीणाम् અથવા **सप्त ऋषीणाम्** कृष्ण+ऋद्धि=कृष्णर्द्धि कृष्ण ऋद्धि

ઉપસર્ગને છેડે **अ** કે **आ** હોય અને છેક **ऋ** થી શરૂ થતો ધાતુ આવે ત્યારે अ આ आ અને ऋ ને બદલે **आर्** ઝરૂર મુકાય છે प्र+ ऋच्छति=प्रार्च्छति उप+ऋच्छति= उपार्च्छति आ+ऋच्छति= आर्च्छति આ ઉપસર્ગ ને ધાતુ મળીને એકજ પદ થાય છે તેથી જેમ ब्रह्मा ऋषि=ब्रह्मर्षि અને ब्रह्म ऋषि વગેરે સમાસમાં વિકલ્પે કરીને બે સંધિ થાય છે તેમ થતી નથી સમાસનો દરેક શબ્દ 'પદ' છે પણ ઉપસર્ગ છૂટું પદ નથી

જ્યારે 'થી' પ્રત્યય કર્તા અથવા કરણ–સાધનને સૂચવે છે એટલે જ્યારે એનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of થી થાય છે ત્યારે આ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામનું સંસ્કૃતમાં ત્રીજી વિભક્તિનું રૂપ વપરાય છે જ્યારે થીનો અર્થ 'માંથી=from' જેવો થાય છે ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામ પાંચમી વિભક્તિમાં આવે છે, જેમકે રામથી=**रामेण**, લાકડીથી=**दण्डेन**, બાણોથી=**बाणै** , શહેરથી= શહેરમાંથી=**नगरात्** દરિયેથી=**समुद्रात्**

શરીરના અંગની ખોડ સૂચવનાર વિશેષણ, ખોડવાળાના અંગની ત્રીજી વિભક્તિ લે છે જેમકે,

Blind of one eye **नेत्रेण काण** (કાણો)
Deaf in one ear **कर्णेन बधिर** (બહેરો)
Lame in one leg **पादेन खञ्ज** (લંગડો)

સંસ્કૃત ત્રીજી વિભક્તિનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of અથવા with થી થાય છે

(આ પાઠથી જરૂર જણાય ત્યાં સંસ્કૃત વાક્યોના શબ્દોને ગુજરાતીમાં તરજુમો જે ક્રમમાં થાય તેમ ગોઠવ્યા છે)

વાક્યો.

पुरुष स्तेनम् दण्डेन ताडयति । માણુસ ચોરને લાકડી ી મારે છે The man beats a thief with a stick

शरीरम् अलकारै भूषयति । શરીરને ઘરેણાથી શણગારે છે He adorns the body with ornaments

नाविका नद्येन समुद्रम् प्रविशन्ति । ખલાસિઓ નદીથી સમુદ્રમાં પેસે છે Sailors enter the sea by a river

योध बाणै अरिम् जयति । યોધ્ધો બાણોવડે શત્રુને જીતે છે A warrior conquers the enemy by arrows

पादेन खञ्ज । પગે લગડો, Lame by one foot

हरि पुत्रै सह ग्रामम् गच्छति । હરિ છોકરાઓની સાથે ગામ જાય છે Hari goes to a village with his sons

चक्राभ्याम् रथ चलति । બે પૈડાથી ગાડી ચાલે છે The chariot moves by two wheels

खनित्रेण खनति । તે પાવડાથી ખોદે છે He digs with a spade

राम अर्घ्येण ऋषिम् पूजयति । રામ અર્ઘ્ય વડે ઋષિને પૂજે છે Rama worships the sage with materials of worship

कवय श्लोकै नृपम् वर्णयन्ति । કવિઓ શ્લોકોથી રાજાને વર્ણવે છે Poets extol a king by verses

बुधा सुखेन जीवन्ति । ડાહ્યા મનુષ્યો સુખથી જીવે છે Wise men live in happiness

जन नेत्राभ्याम् पश्यति । માણસ બે આંખોથી જુએ છે Man sees with two eyes

वारिणा हस्तौ क्षालयति । જળથી બે હાથ ધુએ છે He washes his two hands with water

पाणिभ्याम् शीर्षम् स्पृशति । બને હાથે માથાને અડકે છે He touches his head with two hands

सिंह नखैः गजान् दारयति । સિંહ નખોવતી હાથીઓને ફાડે છે A lion tears elephants by means of nails

अग्निना गृहम् दहति । દેવતાથી ઘરને બાળે છે He burns the house with fire

बुध शास्त्रै तत्त्वम् अवगच्छति । ડાહ્યા માણસ શાસ્ત્રોથી સત્ય જાણે છે A wise man knows the truth by the Shastras

योध पत्तिभि गच्छति । યોધ્ધો પાળાઓ સાથે જાય છે A warrior goes with foot-soldiers

बाला पादाभ्याम् धावन्ति । બાળકો પોતાના બે પગવતી દોડે છે Children run with their feet

पुण्येन हरिम् पश्यति । પુણ્યવડે ઇશ્વરને જુએ છે He sees God by merit

हरि राम करेण आह्वयति । હરિ રામને હાથવતી બોલાવે છે Hari calls Rama by the hand

राम कपिभि रावणम् जयति । રામ વાંદરાવડે રાવણને જીતે છે Rama conquers Ravana by the help of monkeys

गोत्रेण कौशिक अस्मि । ગોત્રથી હું કુશના કુળનો છું I am a descendant of Kusha by race

जीव दु खेन मुह्यति । પ્રાણી દુખથી મોહ પામે છે A man faints with misery

इन्धने ओदनम् पचति । બળતણથી ભાત રાંધે છે He cooks rice with fuel

રામ શરીરને જવાહીરથી શણગારે છે राम शरीरम् मणिभि भूषयति । राम शरीर मणिभिर्भूषयति ।

માણસ મ્હોં વતી બોલે છે जन मुखेन वदति । जनो मुखेन वदति ।

મનુષ્યો શરીરોને અન્નવડે પોષે છે मनुष्या शरीराणि अन्नेन पुष्यन्ति । मनुष्या शरीराण्यन्नेन पुष्यन्ति ।

તેઓ માથે બોજા લઈ જાય છે शीर्षे भारान् वहन्ति । शीर्षे-भारान् वहन्ति ।

હરિ યત્નોથી ઋષિને પ્રસન્ન કરે છે हरि यत्नै ऋषिम् प्रीणयति । हरिर्यत्नैर्ऋषिं प्रीणयति ।
રાજા ભેટોથી પ્રસન્ન થાય છે नृपा उपहारै तुष्यन्ति । नृपा उपहारैस्तुष्यन्ति ।
રથો સાચાથી ચાલે છે रथा यन्त्रै चलन्ति । रथा यन्त्रैश्चलन्ति ।
બ્રાહ્મણો દેવને બે મંત્રોથી આવાહન કરે છે ब्राह्मणा देवम् सूक्ताभ्याम् आह्वयन्ति । ब्राह्मणा देव सूक्ताभ्यामाह्वयन्ति ।
વિધિ પ્રમાણે ઇશ્વરને પૂજે છે विधिना ईश्वरम् यजति । विधिनेश्वर यजति ।
રામને બે શ્લોકોથી પ્રાય છે रामम् श्लोकाभ्याम् शसति । राम श्लोकाभ्या शसति ।
માણુસ શત્રુને તલવારથી મારે છે जन अरिम् असिना ताडयति । जनोऽरिमसिना ताडयति ।
રામ સારથિ સાથે જાય છે राम सारथिना सह गच्छति ।
સરોવર કમળોથી શોભે છે कासार कमलै विराजति । कासार कमलैर्विराजति ।
લોક ઘણા જવાહિરથી પણ રાજી થતા નથી जना प्रभूतै मणिभि अपि न तुष्यन्ति । जना प्रभूतैर्मणिभिरपि न तुष्यन्ति ।
અમે રથે ગામ જઇએ છીએ रथेन ग्रामम् गच्छाम । रथेन ग्रामं गच्छाम
દેવોને બલિઓથી પ્રસન્ન કરે છે देवान् बलिभि प्रीणयति ।
વાઘ માસ પર જીવે છે व्याघ्र मासेन जीवति । व्याघ्रो मासेन जीवति
તે મનથી ઇશ્વરને ચિંતવે છે चित्तेन ईश्वरम् चिन्तयति । चित्तेनेश्वर चिन्तयति ।
ઇંદ્ર વજ્રવતી પર્વતોને પ્રહારે છે इन्द्र वज्रेण पर्वतान् प्रहरति । इन्द्रो वज्रेण पर्वतान् प्रहरति । पर्वतान् ને બદલે पर्वतेषु પણ થાય છે
ઝાડ પાણીથી ઉગે છે वृक्षा जलेन रोहन्ति । वृक्षा जलेन रोहन्ति ।

વાંદરા ફળથી સંતોષ પામે છે **कपय फलै तुष्यन्ति। कपय फलैस्तुष्यन्ति।**
વસંત વૃક્ષોને પાંદડાથી શોભાવે છે **वसन्त वृक्षान् पर्णै भूषयति। वसन्तो वृक्षान् पर्णैर्भूषयति।**
તળાવો સૂર્યથી શોષાય છે **कासारा रविणा शुष्यन्ति। कासारा रविणा शुष्यन्ति।**
માથું ભારથી નમી જાય છે **शीर्षम् भारेण नमति शीर्षम् भारेण नमति।**

પાઠ ૮ મો.
નિયમો.

क्रोध, द्रोह, ईर्ष्या અને **असूया**ના વાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે મનુષ્ય અથવા વસ્તુ પ્રતિ ક્રોધ વગેરે દર્શાવવામાં આવે છે તેની ચોથી વિભક્તિ આવે છે, જેમકે તે હરિપર ક્રોધે ભરાય છે **हरये कुप्यति।**

दा (यच्छ्) નીસાથે જેને અપાતું હોય તેની ચોથી વિભક્તિ આવે છે, જેમકે બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપું છું **ब्राह्मणेभ्यो निष्कान् यच्छामि।**

क् ख् के घ्	ની પછી કોઇ ઘોષ વ્યંજન કે સ્વરથી શરૂ થતો શબ્દ આવે તો		क् ख् के घ्ने બદલે	ग्	મુકાય છે
च् छ् के झ्	”	”	च् छ् के झ् ”	ज्	”
ट् ठ् के ढ्	”	”	ट् ठ के ढ ”	ड्	”
त् थ् के ध्	”	”	त् थ के ध् ”	द्	”
प् फ् के भ्	”	”	प् फ् के भ् ”	ब्	”

(આમાં त् ને બદલે द् થાય એવા દાખલા ઘણીવાર આવે છે) જેમકે **दोघ्+धि=दोग्धि, आच्+झलौ=आज्झलौ, सृद्+भ्याम्=सृद्भ्याम्, उपानध्+भि=उपानद्भि नगरात्+आगच्छति=नगरादागच्छति, द्वीपात्+द्वीपम्=द्वीपाद्द्वीपम्, गुप्+भ्याम्=गुब्भ्याम्**

પણ

भगवत्+आ=भगवता — આ શબ્દોમા आ औ અને ई એ પ્રત્યયો
मरुत्+औ=मरुतौ — છે પણ સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દો નથી માટે
जगत्+ई=जगती — त् નો द् થયો નથી

જેના પ્રતિ नम અથવા स्वस्ति બોલીએ તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે જેમકે देवेभ्यो नम स्वस्ति हरये

विना ની સાથે છઠ્ઠી વિભક્તિને બદલે બીજી, ત્રીજી કે પાચમી વિભક્તિ આવે છે

धृ ક્રિયાપદની સાથે જે પૈસાનો માગનાર હોય તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે જેમકે रामाय निष्कान् धारयति ।

(१) याच्, पच्, दण्ड, प्रच्छ અને जि આટલા ધાતુઓને બે કર્મ આવે છે

(२) તેમજ नी, हृ, कृष् અને वह् આ ધાતુઓને પણ બે કર્મ આવે છે

याच् વગેરે ધાતુઓનો સંપ્રભેદ नी, हृ વગેરે ધાતુઓના સંપ્રભેદથી જુદી રીતે થાય છે તે માટે ૧૨ મા પાઠના સંપ્રભેદના નિયમોમા નિયમ છે

વાક્યો.

हरि ब्राह्मणेभ्य निष्कान् यच्छति । હરિ બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપે છે Hari gives Nishkas to Brahmanas

मनुष्य ग्रामाय गच्छति । માણસ ગામ જાય છે The man goes to a village

कल्याणाय हरिम् भजति । કલ્યાણને માટે હરિને ભજે છે He worships Vishnu (or Indra) for welfare

फलेभ्य गच्छामि । ફળો માટે જાઉં છુ I go for fruits

हरये नृपति कुप्यति । હરિપર રાજા કોપે છે A king becomes angry with Hari

मोदकेभ्य बाल स्पृहयति । લાડુની બાળક સ્પૃહા કરે છે A child desires sweet balls

नगरात् आगच्छति । તે શહેરમાથી આવે છે He comes from the town.

अश्वात् पतति। તે ઘોડા પરથી પડે છે He falls from the horse

अतिथिभ्य अन्नम् यच्छति। પરોણાઓને અન્ન આપે છે He gives food to guests

तिलेभ्य माषान् प्रतियच्छति। તલને બદલે અડદ આપે છે He exchanges pulse for sesamum

आचार्या आसनेभ्य उत्तिष्ठन्ति। આચાર્યો આસનપરથી ઉઠે છે Preceptors get up from their seats

वधात् विना अरि न शाम्यति। માર્યા વિના શત્રુ શાંત થતો નથી The enemy is not calm without killing

रवे लोक सुखम् अधिगच्छति। સૂર્યથી લોક સુખને મેળવે છે The world obtains happiness from the sun.

नृप प्रासादात् जनम् पश्यति। રાજા મહેલપરથી લોકને જુએ છે The king sees people from the palace

शिष्याय शास्त्रम् उपदिशति। તે શિષ્યને શાસ્ત્ર શિખવે છે He teaches science to his pupil

कलिभ्य दु खानि उद्भवन्ति। કજીયાથી દુ ખો ઉપજે છે Miseries are produced from quarr l,

गजा शिखरात् पतन्ति। હાથીઓ શિખરપરથી પડે છે Elephants fall from the top

सार्थ द्वीपात् द्वीपम् अटति। વ્યાપારીનુ ટોળુ બેટે બેટ ભટકે છે A caravan wanders from island to island

राम. भृत्यम् क्रोधात् ताडयति। રામ ચાકરને ક્રોધથી મારે છે. Rama beats the servant through anger

नगरम् वनात् योजनम्। શહેર જગલથી આઠ માઇલ છે The town is eight miles from the forest

देवेभ्य नम· દેવોને પ્રણામ Bow to the Gods

स्वस्ति हरये। હરિને સ્વસ્તિ હરિનુ કલ્યાણ થાઓ, Fare it well with Hari

वराहा पल्वलेभ्य उत्तिष्ठन्ति। ડુક્કરો ખાબોચીયામાંથી નીકળે છે
Hogs rise from puddles

विनय सुखाय भवति। વિવેક સુખને માટે છે વિનયથી સુખ થાય છે Modesty leads to happiness

हरि रामाय निष्कान् धारयति। હરિને રામનુ નિષ્કાનુ દેવુ છે
Hari owes nishkas to Rama

(હવેથી ઇંગ્રેજી વાકયોનું સસ્કૃત કરતી વખતે જેમા રહેલી સધિ થતી હોય તે વાકયને સધિ સાથેજ આપીશુ)

રામ જમવા માટે ઘેર જાય છે रामो भोजनाय गृह गच्छति।

ઝાડપરથી ફળો પડે છે वृक्षेभ्य फलानि पतन्ति।

હુ જાચકોને પેસા આપુ છુ याचकेभ्यो द्रव्य यच्छामि।

હરિને અશ્વપતિનુ સોનુ દેવુ છે હરિ અશ્વપતિને સો ધારે છે हरि अश्वपतये शतम् धारयति। हरिरश्वपतये शत धारयति।

ડાહ્યો માણસ મોક્ષ માટે ઇશ્વરને ભજે છે प्रज्ञ मोक्षाय ईश्वरम् यजति। प्रज्ञो मोक्षाय ईश्वर यजति।

સેનાપતિ સિપાઇઓને ગામેગામ લઇજાય છે सेनापति सैनिकान् ग्रामात् ग्रामम् नयति। सेनापति सैनिकान् ग्रामाद् ग्राम नयति।

બ્રાહ્મણો રાજાઓ કનેથીદ્રવ્ય મેળવે છે ब्राह्मणा नृपेभ्यो धनमधि गच्छन्ति

પહાડ દરિયાપરથી બે કોશ પર છે पर्वत समुद्रात क्रोशौ अस्ति।
पर्वत समुद्रात् क्रोशावस्ति।

क्रोशौ (પહેલી વિભક્તિ)અથવાक्रोशयो (સાતમી વિભક્તિ) બન્ને ચાલે છે

હરિ ફુલો માટે વાડીએ જાય છે हरि पुष्पेभ्य उद्यानम् गच्छति।
हरि पुष्पेभ्य उद्यान गच्छति

દુખ પાપથી નીપજે છે दुःख पापादुद्भवति।

દેવો પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકે છે देवा पापान् स्वर्गात् क्षिपन्ति।

રામ પોતાના કામથી ચુકે છે राम स्वकृत्येभ्य प्रमाद्यति।

તે બે ઢગલામાંથી ચોખા આણે છે राशिभ्या तण्डुलमानयति।

શિષ્યો આચાર્યોથી જ્ઞાન મેળવે છે शिष्या आचार्येभ्यो ज्ञानमधिगच्छन्ति।

રાજા રાજ્યોને શત્રુઓથી રક્ષે છે नृपा राज्यानि अरिभ्य. रक्षन्ति
नृपा राज्यान्यरिभ्यो रक्षन्ति।
રાજા ગાદીપરથી સેનાપતિને કહે છે नृप आसनात् सेनापतिं कथयति ॥
તે આળસમાંથી પગલુ પણ ખસતો નથી जाड्यात्पदमपि न चलति।
તે વિનયથી મૂંગો ઉભો છે विनयात् मूक तिष्ठति।
विनयाद् मूकस्तिष्ठति। विनयान्मौन भजति।
હુ વાડીમાંથી પાછો આવુ છુ उद्यानात् प्रत्यागच्छामि।
ખેડુતો અનાજ માટે ખેતર ખેડે છે कृषीवला धान्याय क्षेत्र कृषन्ति
છોકરો પિતા કનેથી ... મેળવે છે पुत्रो जनकाद्धनमधिगच्छति।
મૂર્ખા અજ્ઞાનને લીધે બબડે છે मूर्खा अज्ञानात् जल्पन्ति। मूर्खा
अज्ञानाज्जल्पन्ति।
ડુક્કરો તળાવમાંથી પાણી પીએ છે वराहा कासारात् जलम् पिबन्ति
वराहा कासाराज्जलं पिबन्ति।
આકાશમાંથી તારા ખરે છે आकाशात् तारकाणि पतन्ति।
કવિઓનુ કલ્યાણ થાઓ स्वस्ति कविभ्य।

પાઠ ૯ મો.

प्रिय dear તથા **पश्चात्** after ની સાથે છઠ્ઠી વિભક્તિ આવેછે
Rama is dear to Krishna राम कृष्णस्य प्रिय।
Govind is dear to Lakshmana गोविन्दो लक्ष्मणस्य प्रिय।
After a day दिवसस्य पश्चात्
After a month मासस्य पश्चात्
After childhood, बाल्यस्य पश्चात्

વાક્યો.

नृप नराणाम् पालक। રાજા માણસોને પાળનાર છે A King is the protector of men
समुद्रस्य जलम् लवणम् દરિયાનુ પાણી ખારૂ હોય છે The water of the sea is salt

देवस्य प्रसादेन जीवामि । હું ઈશ્વરની કૃપાથી જીવું છું I live by the grace of God

शास्त्राणाम् तत्त्वम् प्राज्ञ बोधति । શાસ્ત્રોનું તત્ત્વ પ્રાજ્ઞ માણસ જાણે છે A wise man knows the truth of the sciences.

वीरयो युद्धम् भवति । બે જોદ્ધા વચ્ચે લડાઈ થાય છે There is a fight between the two warriors

वारीणाम् निधि उदधि । જળનો ભંડાર મહાસાગર છે The ocean is the store of waters

आसनेषु उपविशन्ति । તેઓ પોતાના આસનોપર બેસે છે They sit on their seats

गिरे शिखरात् वृष पतति । પર્વતની ટોચપરથી બળદ પડે છે The bullock falls from the top of the mountain

कासारे कमलानि उद्भवन्ति । તળાવમાં કમળો થાય છે Lotuses are produced in a lake

गजानाम् यूथम् चरति । હાથીઓનું ટોળું જાય છે A herd of elephants goes

ग्रीष्मे सूर्यस्य प्रकाश चण्ड भवति । ઉનાળામાં સૂર્યનો તાપ સખત હોય છે The light of the sun becomes fierce in the summer

[वर्णानाम् ब्राह्मण श्रेष्ठ વર્ણોમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે Brahmin is the best of all the castes

ऋषीणाम् वचनम् प्रमाणम् । ઋષિઓનું કહેવું પ્રમાણ છે The saying of sages is an authority

शठानाम् चरितम् गर्ह्यम् । લુચ્ચાઓનું આચરણ નિન્દવા જેવું છે The conduct of rogues is censurable

कवय लोकेषु वीराणाम् पराक्रमान् प्रथयन्ति । કવિઓ લોકોમાં યોદ્ધાના પરાક્રમો પ્રકટ કરે છે Poets publish the exploits of warriors among the people

हरे पुस्तकम् क्क अस्ति । હરિનું પુસ્તક કયાં છે ? Where is Hari's book ?

नगरे जना वसन्ति । શહેરમાં લોકો રહે છે People dwell in a town

रामस्य पुत्रा ग्रामम् गच्छन्ति । રામના છોકરા ગામ જાય છે Rama's son goes to a village

वनेषु श्वापदा सन्ति । જંગલોમાં શિકારી પશુઓ હોય છે There are beasts of prey in forests

आचार्या शिष्याणाम् धमम् कथयन्ति । આચાર્યો શિષ્યોનો ધર્મ કહે છે Preceptors tell the duty of their pupils

मनुष्याणाम् व्याधय अगदेन नश्यन्ति । માણસોના રોગો ઓષધથી નાશ પામે છે Diseases of men perish by medicine

रामस्य सारथि सुमन्त्र वनम् रथम् नयति । રામનો સારથી સુમન્ત્ર વનમાં રથ લઇ જાય છે Rama's charioteer Sumantra leads the chariot to the forest

चन्द्रस्य प्रकाश जनानाम् आह्लादक भवति । ચંદ્રનુ અજવાળુ માણસોને આનંદ આપનારૂ હોય છે The light of the moon is delighting to men

गिरिषु सिंहा वसन्ति । પહાડોપર સિંહો રહે છે Lions dwell on mountains

नृपति अरीणाम् सैनिकान् जयति । રાજા શત્રુઓના સિપાઇઓને જિતે છે The king conquers the soliers of his enemies

योधस्य पाणौ खड्ग अस्ति । યોદ્ધાના હાથમાં તરવાર છે There is a sword in the hand of the warrior

यतीनाम् चित्तम् धूर्जटौ अस्ति । યોગિઓનુ ચિત્ત શિવમાં છે The mind of ascetics is in the god Siva

હરિના બે છોકરાઓની ચાલ વખાણવા લાયક છે **हरेः पुत्रयोराचारः प्रशस्यः ।**

(સંસ્કૃતમાં વિશેષણને વિશેષ્યની જાતિ વિભક્તિ અને વચન લાગે તે પ્રમાણે **आचारः** નરજાતિ પહેલી વિભક્તિનું એક વચન છે તેથી **प्रशस्य** નું નરજાતિ પહેલીનું એક વચન **प्रशस्यः** વાપર્યું છે)

ઘરોમાં દીવા છે **गृहेषु दीपाः सन्ति ।**

જક્ષો કુબેરના ચાકરો છે **यक्षा धनपतेर्भृत्याः सन्ति ।**

વાંદરાના પુંછડા લાંબા હોય છે **कपीनां लाङ्गूलानि दीर्घाणि ।**

[આ વાક્યમાં **दीर्घ**ને જાતિ, વિભક્તિ અને વચન લાગે છે કારણ કે **दीर्घ** એ **लाङ्गूल**નું વિશેષણ છે]

કવિઓમાં કાલિદાસ પહેલો છે **कविषु कालिदासः प्रथमः ।**

માણસનો નોકર ગામડે જાય છે **जनस्य किंकरो ग्रामं गच्छति ।**

રાજા મહેલોમાં રહે છે **नृपाः प्रासादेषु वसन्ति ।**

ધનવંતો હવેલીમાં રહે છે **धनिका हर्म्येषु वसन्ति ।**

રામ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ છે **रामो नराणां श्रेष्ठः ।**

સરોવરનું પાણી ખારૂં છે **कासाराणां जलं लवणम् ।**

પર્વતોના શિખરોમાં બરફ છે **गिरीणां शिखरेषु हिममस्ति ।**

ચોર બ્રાહ્મણનું ધન ચોરે છે **स्तेनो ब्राह्मणस्य धनं चोरयति ।**

વાડીયોની શોભાથી હું સંતોષ પામું છું **उद्यानानां सौन्दर्येण तुष्यामि ।**

તે ઝાડનું પાંદડું આણે છે **वृक्षस्य पर्णमानयति ।**

હું દેવતામાં ઘી નાખું છું **अग्नौ घृतं क्षिपामि ।**

ખલાસીઓનું વેર લડાઈનું કારણ છે **नाविकानां वैरं युद्धस्य कारणम् ।**

મૂર્ખનું ઓસડ નહી **मूर्खस्य औषधम् न । मूर्खस्यौषधं न ।**

હે હરિ! લોકો સભ્યતાથી સંતોષ પામે છે **हरे जना विनयेन तुष्यन्ति**

વાદળાં આકાશમાં ફરે છે **मेघा आकाशे संचरन्ति ।**

યોગિઓનો વાસ જંગલમાં હોય છે **यतीनां वासो वनेष्वस्ति ।**

મહાસાગરમાં ઘણાં જવાહિર હોય છે **उदधौ प्रभूतानि रत्नानि सन्ति ।**

વાડીમાં ફુલો વૃક્ષોને શણગારે છે **उद्याने कुसुमानि वृक्षान् भूषयन्ति ।**

ડાહ્યા માણસ મનમા ક્રોધને અવકાશ આપતો નથી **प्रज्ञश्चित्त क्रोधाय** (અથવા **क्रोधस्य**) **अवकाशम् न यच्छति। प्रज्ञश्चित्ते क्रोधायावकाशं न यच्छति।**

ઇશ્વર પાપીઓના પાપોને માફ કરે છે **ईश्वर पापाना पापानि क्षाम्यति।**

પાણીમા કમળો ઉગે છે **जले कमलानि रोहन्ति।**

પાઠ ૧૦ મો.

च અને **वा** એ બે અવ્યયો જે બે શબ્દો અથવા વાક્યોને જોડે અથવા છુટા પાડે તે દરેક શબ્દ અથવા વાક્યની પછી દરેક વખત વપરાય છે જેમકે **हरिश्च गोविन्दश्च** અથવા **हरिर्गोविन्दश्च**, **हरिर्गच्छति च राम आगच्छति च** અથવા **हरिर्गच्छति राम आगच्छति च** પાછળના વાક્યને છેક **च** ન મૂકતા એક શબ્દ છોડીને પણ કોઇ વખત મુકાય છે જેમક **हरिर्गच्छति रामश्चागच्छति।**

ક્રિયાપદના કર્તાનુ ફળ કર્તાને પોતાને મળે છે ત્યારે **आत्मनेपद** વપરાય છે અને બીજાને મળે છે ત્યારે **परस्मैपद** વપરાય છે

સસ્કૃત ગ્રથકારોએ આ નિયમને ખાસ કરી પાળ્યા નથી તોપણ **परस्मैपद** ને પારકાને માટે '**पद**' કેમ કહે છે અને **आत्मनेपद** ને **आत्मने=** પોતાને માટે **पद** કેમ કહે છે તે સવાલના જવાબમા આ વ્યાકરણશાસ્ત્રનુ સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો રીવાજ છે

पचतिHe cooks (for another)

पचते He cooks (for himself)

સસ્કૃતમા કેટલાક ધાતુઓ માત્ર પરસ્મૈપદી છે, કટલાક ધાતુઓ માત્ર 'આત્મનેપદી' છે અને કેટલાક બને પદના છે (**उभयपदी**) છે

ઉભયપદી ધાતુના દાખલા – **जि, नी, पच्** વગેરે

जयति–जयते, पचति–पचते, नयति–नयते વગેરે

દશમા ગણના ધાતુઓ ઘણુ ખરૂ બને પદના છે **कथयति–कथयते, चोरयति–चोरयते, गणयति–गणयते** વગેરે

દશમા ગણુમા થોડા ધાતુઓ માત્ર આત્મનેપદી છે તેમા **मृग्** to seek અને **मन्त्र्** to consult, to give secret advice પ્રાયમરમા આવેલા છે

હ્રસ્વ ઋકારાત છઠ્ઠા ગણુના ધાતુઓને ગણુની નિશાની લગાડતા પહેલા અત્ય **ऋ** ને બદલે **रिय** મુકાય છે જેમકે **म्रृ+अ=म्रिय, पृ+अ=प्रिय्, मृ+अ=म्रिय्**

આત્મનેપદી ધાતુઓના રૂપો –

આ રૂપો તૈયાર કરતા પૂર્વે ૧૨ મા પાઠને છેડે આપેલા **स्मये, स्मयावहे** વગેરે રૂપો તૈયાર કરવા

પહેલા ગણુના ધાતુના રૂપ **स्मये,स्मयावहे** ની પેઠે લેવા જેમકે **ईक्षे, ईक्षावहे** etc

ચોથા ગણુના ધાતુને **य** લગાડીને તેના રૂપ પણુ **स्मये, स्मयावहे** ની પેઠે લેવા જેમકે **युध्ये, युध्यावहे, युध्यामहे** etc

છઠ્ઠા ગણુના ધાતુને **अ** લગાડીને તેના રૂપ પણુ એમજ લેવા જેમકે **म्रिये, म्रियावहे, म्रियामहे, म्रियसे** etc

અને દશમા ગણુના ધાતુને **अय** લગાડી તેના રૂપ પણુ એમજ લેવા જેમકે **चोरये, चोरयावहे, चोरयामहे** etc

रुच् અને એજ અર્થના બીજા ક્રિયાપદોની સાથે પ્રસન્ન થનાર અથવા સતોષ પામનારની ચોથી વિભક્તિ આવે છે જેમકે બાળકને રૂચે છે It pleases the child **बालकाय रोचते**

વાક્યો.

देवम् वन्दे । હુ દેવને નમુ છુ I salute God

भयम् शङ्कसे । તુ જોખમની શકા રાખે છે Thou suspectest danger

हृदयम् भयात् वेपते । હેયુ બીકથી ધડકે છે The heart trembles through fear.

सूर्य प्रकाशते । રવિ પ્રકાશે છે The sun shines

व्याघ्र' म्रियते । વાઘ મરે છે, A tiger dies

असत्यम् भाषसे । તુ જુઠુ બોલે છે Thou speakest falsehood

हरे उद्यमम् श्लाघे । હું હરિના ઉદ્યોગને વખાણુ છુ I praise the industry of Hari

पुस्तकानि मृगयसे । તુ ગ્રથો શોધે છે Thou seekest books

वीर अरिम् निषूदयते । જોધ્ધો શત્રુને હણે છે A warrior kills an enemy

मोदक बालकाय रोचते । લાડુ બાળકને ભાવે છે Sweetmeat pleases a child

कट कुत्र वर्तते સાદડી ક્યા છે ? Where is the mat?

मणिकार मणीन् परीक्षते । ઝવેરી ઝવેર પારખે છે A jeweller examines jewels

पुत्रस्य लाभेन मोदते । તે પુત્રની પ્રાપ્તિથી હરખાય છે He rejoices at the getting of a son

बुध मोक्षम् लभते । ડાહ્યો માણુસ મોક્ષ મેળવે છે A wise man gets absolution

हे राम विनयेन सुष्ठु शोभसे । હે રામ તુ વિનયવડે ઠીક શોભે છે O Rama, modesty well becomes thee

ज्ञानात् सुखम् जायते । જ્ઞાનથી સુખ ઉપજે છે Happiness results from knowledge

नारायणे रामस्य स्नेह वर्धते । નારાયણુ પર રામનો સ્નેહ વધે છે Rama's affection for Narayana increases

नृप जनानाम् कल्याणाय यतते । રાજા મનુષ્યોના કલ્યાણુને માટે યત્ન કરે છે A King strives for the welfare of his people

शिष्य आचार्यम् सेवते । શિષ્ય આચાર્યની સેવા કરે છે A Pupil serves his preceptor

राम विश्वामित्रात् अस्त्राणि शिक्षते । રામ વિશ્વામિત્ર કનેથી અસ્ત્રો શીખે છે Rama learns (the use of) missiles from Vishvamitra

(ગમે તેવો પદાર્થ જેવું કે તણખલું લઇને મંત્ર ભણે અને તથા જેના મંત્ર ભણ્યો હોય તે પદાર્થ વર્ષાવે અગ્નિનો મંત્ર ભણ્યો હોય તો અગ્નિનો વર્ષાદ વર્ષે અને એ પરથી તે અસ્ત્ર આગ્નેયાસ્ત્ર કહેવાય છે આ પ્રમાણે વારુણાસ્ત્ર, નાગાસ્ત્ર વગેરે માટે સમજવું)

सदाचारेण मनुष्य स्वास्थ्यम् लभते । સદાચરણથી માણસ શાંતિ મેળવે છે A man gets peace by good conduct

पुत्रस्य दुराचारात् सुखम् न आशंसे । છોકરાના દુરાચરણને લીધે સુખની હું આશા રાખતો નથી I do not hope for happiness from the bad conduct of my son

देवानाम् अर्चनम् आरभे । દેવતાઓનું પૂજન આરંભું છું I begin the worship of gods

प्रबलेन वातेन अपि पर्वत न कम्पते । જબરા વાયુથી પણ પર્વત ડગતો નથી A mountain does not shake even by strong wind

ईश्वरस्य ध्याने रमे । હું ઇશ્વરના ધ્યાનમાં આનંદ પામું છું I enjoy pleasure in the meditation of God

---

હું ન્યાયના અભ્યાસને આરંભું છું **न्यायस्याध्ययनमारभे ।**

તું દુઃખ સહે છે **क्लेशं सहसे ।**

કૃષ્ણ છોકરાઓની સાથે રમે છે **कृष्णो बालै सह रमते ।**

ઝાડ હાલે છે **वृक्ष कम्पते ।**

તું રાજાને સેવે છે **नृप सेवसे ।**

હું પૈસા મેળવું છું **धन विन्दे ।**

તે ઋષિઓને નમે છે **ऋषीन् वन्दते ।**

યોધ્ધો શત્રુઓ જોડે લઢે છે **वीरोऽरिभिर्युध्यते ।**

તું ઇનામ તકાસે છે **पारितोषिकमपेक्षसे ।**

હું મિત્રોના કલ્યાણમાં હર્ષ પામું છું **मित्राणा कल्याणे मोदे ।**

લુચ્ચો રાજાના હુકમને ધિક્કારે છે **शठो नृपस्यादेशामवधीरयते ।**

હું વાહર જોઉ છું **कपिमीक्षे ।**
રામ અસંખ્ય ગુણોથી શોભે છે **रामोऽसंख्यैर्गुणैः शोभते ।**
તે ઇશ્વરના ભયથી જુઠું બોલતો નથી **ईश्वरस्य भयादसत्यं न भाषते ।**
ચન્દ્રનું બિંબ શુક્લ પક્ષમા વધે છે **चन्द्रस्य बिम्बं शुक्लपक्षे वर्धते ।**
પાપી મિત્રો તરફથી પણ વહેમાય છે **पापी मित्राण्यपि शङ्कते ।**
ઝાડ ફળોના આવવાથી શોભે છે **वृक्षः फलानामुद्गमेन शोभते ।**
પાપથી અધ્યાત્મિક નાશ નિપજે છે **पापादाध्यात्मिको नाशो जायते ।** (આધ્યાત્મિક=જીવની સારી ગતિનો) તે રત્નો શોધે છે **रत्नानि मृगयते ।**
ઘણુખરૂ માણસ દ્રવ્યને માટે યત્ન કરે છે **प्रायो मनुष्यो द्रव्याय यतते ।**
ભક્તને ઇશ્વરનું પૂજન ગમે છે **भक्तायेश्वरस्यार्चनं रोचते ।**
હું શિક્ષાની બીકથી કંપું છું **दण्डस्य भयाद्वेपे ।**
આચાર્યકનેથી ધર્મ શીખું છું **आचार्याद्धर्मं शिक्षे ।**
કવિ રાજાને વખાણે છે **कविर्नृपं श्लाघते ।**
શત્રુઓના બાણોથી મરૂ છું **अरीणां बाणैर्म्रिये ।**

પાઠ ૧૧ મો.

વાક્યો.

ब्राह्मणा मोदकान् स्वादन्ते । બ્રાહ્મણો લાડુ ચાખે છે Brahmins taste sweet balls

भिक्षुकौ धनिकम् द्रव्यम् याचेते । બે ભિખારીઓ પૈસાદારકનેથી પૈસા માગે છે Two beggars beg the rich man money

स्वीयान् गुणान् कत्थेथे । તમે બે પોતાના ગુણોને વખાણો છો You two flatter your own merits

उद्योगात् धनम् लभध्वे । તમે ઉદ્યોગથી પૈસો મેળવો છો You get wealth from exertion

वृथा प्रगल्भध्वे । તમે નકામી બડાઇ મારો છો You swagger in vain

बुधा मोक्षम् विन्दन्ते । ડાહ્યા માણસો મોક્ષ મેળવે છે Wise men obtain absolution

कपटम् शङ्केथे । તમે બે કપટનો વહેમ ગણો છો You two suspect fraud

नरा मित्राणाम् अभ्युदये मोदन्ते । માણસો મિત્રોની સંપત્તિમા હરખાય છે Men rejoice at the prosperity of friends

मुनीन् अभिवादयावहे । ઋષિઓને અમે બે નમીએ છીએ. We two salute sages

मूर्खाणाम् वैयात्यम् न सहामहे । મૂર્ખાનું અસભ્યપણુ અમે સહન કરતા નથી We do not endure the impudence of fools

वृक्षेषु कुसुमानि वर्तन्ते । ઝાડાપર ફૂલ છે There are flowers on the trees

आचार्यस्य निर्देशम् अनुरुध्यध्वे । તમે આચાર્યની આજ્ઞા માનો છો You obey the direction of your preceptor

भृत्यानाम् अपराधान् क्षमामहे । અમે નોકરોના અપરાધો માફ કરીએ છીએ We forgive the faults of our servants

रामस्य नयने स्पन्देते । રામની બે આંખો ફરકે છે Rama's two eyes throb

आकाशे विहगा डयन्ते । આકાશમાં પક્ષીઓ ઉડે છે Birds fly in the sky

जना कृष्णस्य चातुर्येण विस्मयन्ते । માણસો કૃષ્ણની ચતુરાઇથી વિસ્મય પામે છે Men wonder at the skill of Krishna

देवस्य आराधनाय गानम् आरभामहे । અમે દેવની પ્રસન્નતા માટે (દેવને પ્રસન્ન કરવાને) ગાયન આરંભીએ છીએ We commence singing for the propitiation of (to propitiate) God.

दिवा तारकाणि न प्रकाशन्ते । દિવસે તારા ચળકતા નથી Stars do not shine by day

पापा वचनीयम् न ईक्षन्ते । પાપીઓ નિંદાને જોતા નથી Sinners do not see (care for) censure

प्राज्ञा सत्यम् च हितकरम् वाक्यम् भाषन्ते । ડાહ્યા પુરૂષો સત્ય અને હિતકર વાક્ય બોલે છે Wise men speak a true and beneficial sentence

नृपतय शासनस्य भङ्गम् न क्षमन्ते । રાજાઓ પોતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન સહન કરતા નથી Kings do not forgive the violation of their order

गायकात् सगीतम् शिक्षावहे । અમે બે ગવૈયા કનેથી ગાયન શિખીએ છીએ, We two learn singing from a songster

बुधा मोक्षाय यतन्ते । ડાહ્યા પુરૂષો મોક્ષને માટે યત્ન કરે છે, Wise men strive for absolution

वातेन वृक्षा कम्पन्ते । પવનથી ઝાડ હલે છે Trees shake by the wind

नरा देवान् भोगान् भिक्षन्ते । માણસો દેવો કનેથી ભોગો યાચે છે Men beg gods objects of enjoyment

---

વસન્તમાં અમે ફળો મેળવીએ છીએ **वसन्ते फलानि लभामहे ।**

તમે જુઠાણું બોલો છો **असत्यानि भाषध्वे ।**

પર્વતો હાલે છે **पर्वता कम्पन्ते ।**

તારા પ્રકાશે છે **तारकाणि प्रकाशन्ते ।**

તમે નાચ શિખો છો **नृत्य शिक्षध्वे ।**

નારાયણના બે મિત્રો તેના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે **नारायणस्य मित्रे कल्याणाय यतेते ।** (આ સંસ્કૃત વાક્યથી એવું પણ સમજાય કે નારાયણના મિત્રો તેમના પોતાના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે માટે નીચેનું જરા સારૂ છે – **नारायणस्य कल्याणाय मित्रे यतेते ।**

અમે બે રાજાને નમીએ છીએ **नृप सेवावहे ।**

તમે બે કેરી ચાખો છો **आम्राणि स्वादेथे ।**

અમે મહેલની ટોચપર મોર જોઇએ છીએ **प्रासादस्य शिखरे मयूरमीक्षामहे ।**

વાઘો વાસ તથા ઝાડના પાંદડા ચાખતા નથી **व्याघ्रास्तृणानि वृक्षाणां च पर्णानि न स्वादन्ते ।**

અમે બે ઋષિઓને નમીએ છીએ **ऋषीन् वन्दावहे ।**

સુખ અને દુઃખ સંસારમાં થાય છે **सुखं च दुःखं च संसारे जायेते (संसारस्य फले)**

તમે બે વિનાકારણ લડો છો **विना कारणं युद्ध्येथे ।**

બે છોકરા વાડીમાં રમે છે **बालकावुद्याने रमेते ।**

અમે બે હરિથકી કલ્યાણની આશા રાખીએ છીએ **हरेः कल्याणमपेक्षावहे ।**

તમે બે, મિત્રોના અપરાધો માફ કરો છો **मित्राणामपराधान् क्षमेथे ।**

તેઓ ડાહ્યા માણુસોના ગુણને વખાણે છે **प्रज्ञानाम् गुणान् श्लाघन्ते । प्रज्ञाना गुणाञ्श्लाघन्ते ।**

પાપમાંથી કલેશો ઉપજે છે **पापात् क्लेशा जायन्ते ।**

માણસો મરે છે **मनुष्या म्रियन्ते ।**

ભિખારીઓ ચોખા માગે છે **याचकास्तण्डुल याचन्ते ।**

પોપટો બારી તરફ ઉડે છે **शुका वातायने डयन्ते ।**

માણસો તેમની મહેનતનું ફળ મેળવે છે **मनुष्या स्वीयाना यत्नाना फल विन्दन्ते ।**

મૂર્ખના અવયવો વધે છે પણ જ્ઞાન નહી **मूर्खस्य गात्राणि वर्धन्ते किंतु ज्ञान न ।**

અમે બે, શત્રુઓના ઠપકા સહીએ છીએ **अरीणामुपालम्भान् सहावहे ।**

યોદ્ધા શત્રુઓને વિવિધ શસ્ત્રોથી મારી નાખે છે **योधा अरीन् विविधैः शस्त्रैर्निषूदयन्ते ।**

પાઠ ૧૨ મો.

Passive અને Impersonal forms બને માટે નિયમોમા Passive Voice સમજતા માટે લખ્યુ છે

નિયમો.

કોઇપિણ ધાતુનો (passive Voice) સઘળેઈ કર્મણિ હોય તો પહેલા મૂળ ધાતુને **य** લાગે છે અને પછી આ મનેપદના પ્રત્યયો લાગે છે એટલે તે ધાતુના રૂપ ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુ જેના લેવાય છે

દશમા ગણમા મળ ધાતુમા **अय** લાગ્યા પહેલા જે **गुण** કે **वृद्धि** થઇ હોય તો તે ફેરનાયેલા રૂપને Passive નો **य** લાગે છે, જેમકે **चोर्यते, घोष्यते, धार्यते, दार्यते**, **ताड्यते** પણ **बुध्यते, नीयते**

आदेश ને **य** લાગતો નથી જેમકે **प्रीयते प्री** ધાતુ પરથી **प्रीण्** ગુણ કે વૃદ્ધિવાળુ રૂપ નથી પણ **आदेश** છે તેને **य** લાગ્યો નહી તેમજ **गम्यते, सिच्यते** અને **इष्यते** રૂપો થયા છે **गच्छ्, सिञ्च्** અને **इच्छ्** એને **य** લાગે નહીં

Passive નો **य** લાગતા પહેલા દશમા ગણના ધાતુ સિવાયના ધાતુઓ માટે નીચેના (૯) નિયમો લાગુ પડે છે

૧ **दा, धा**, તથા જેમનુ રૂપ **दा, धा**, જેવુ થતુ હોય તેવા ધાતુઓ **मा, स्था, गै, पा** to drink, **सा** અને **हा** to go, જવુ–એ ધાતુઓનો અન્ત્યાક્ષર **ई** થાય છે, જેમકે **द+य=दीय, धा+य=धीय, दै+य=दीय, निर्मा+य=निर्मीय, स्था+य=स्थीय, हा+य=हीय, पायते**=is protected રક્ષાય છે **पीयते** is drunk પીવાય છે **धे** to drink નુ **धा** છઠ્ઠા નિયમથી થાય છે અને પછી આ નિયમથી **धी** થાય છે તેથી **धीयते** is drunk

૨ અન્ત્યાક્ષર હ્રસ્વ **इ** હોય તો દીર્ઘ **ई** થાય છે

૩ અન્ત્યાક્ષર હ્રસ્વ **उ** હોય તો દીર્ઘ **ऊ** થાય છે

૪ અન્ત્યાક્ષર હ્રસ્વ **ऋ** હોય અને તેની પૂર્વે જોડા અક્ષર હોય તો **ऋ** નો **अर्** થાય છે, અને જોડાઅક્ષર ન હોય તો **ऋ** નો **रि** થાય છે **ऋ** I p 3 p, to go આનો પણ **अर्** થાય છે

૫ અન્ત્યાક્ષર દીર્ઘ **ॠ** હોય અને તેની પૂર્વે ઓષ્ઠસ્થાની વ્યંજન કે **व्** હોય તો તે દીર્ઘ **ॠ** નો **ऊर्** થાય છે, અને પૂર્વ એવા અક્ષર ન હોય તો **ईर्** થાય છે

૬ અંત્યાક્ષર **ए, ऐ** કે **ओ** હોય તો તેને બદલે **आ** મુકાય છે જેમકે **जि+य=जीय, श्रु+य=श्रूय, नु+य=नूय, स्मृ+य=स्मर्य, स्तृ+य=स्तर्य, स्वृ+य=स्वर्य, कृ+य=क्रिय, पृ+य=प्रिय, मृ+य+म्रिय, सृ+य=स्रिय, पृ+य+पूर्य, कृ+य=कीर्य, ध्यै+य=ध्याय, शो+य=शाय**

૭ ધાતુઓના ઉપાંત્ય અનુસ્વારનો લોપ થાય છે જેમકે **ग्रन्थ्+य=ग्रथ्य, दंश्+य=दश्य, ध्वंस्+य=ध्वस्य रञ्ज्+य=रज्य, शंस्+य=शस्य स्रंस्+य=स्रस्य, स्कन्द्+य=स्कद्य,** પણ **कम्प्, निन्द्, शङ्क** અને **स्पन्द्** આ ધાતુઓમાંનો અનુનાસિક ઉડતો નથી

वच् to speak	નુ	**उच**	થય છે, જેમકે	**उच्यते**
यज् to worship,		**इज्**	,,	**इज्यते**
वप् to sow	,,	**उप्**	,,	**उप्यते**
वह् to bear	,,	**उह्**	,,	**उह्यते**
वस् to dwell	,,	**उष्**	,,	**उष्यते**
ह्वे to call	,,	**हू**	,,	**हूयते**
वद् to speak	,,	**उद्**	,,	**उद्यते**
प्रच्छ् to ask	,,	**पृच्छ्**	,,	**पृच्छ्यते**

આ શિવાયના બીજા ધાતુઓમાં એવો ફેરફાર થાય છે પણ તેનો ખપ પ્રાઇમરમાં પડતો નથી માટે આપ્યા નથી

૮ **खन्** to dig નુ **खन्** અથવા **खा** થાય છે જેમકે **खन्यते खायते जन्** to be produced નુ **जन्** અથવા **जा** થાય છે જેમકે **जन्यते—जायते**

(૧) **याच्, पच्, दण्ड्, प्रच्छ्,** અને **जि** આટલા ધાતુઓને બે કર્મ આવે છે તેમાનુ ખુલ્લુ સમજાઇ આવતુ કર્મ direct object કહેવાય છે અને આડકતરી રીતે થયેલુ કર્મ indirect object કહેવાય છે એ ધાતુઓનુ passive કરતી વખતે indirect object કર્તા થાય છે જેમકે –

active	passive
धनिक द्रव्य याचते ।	**धनिको द्रव्य याच्यते ।**
तण्डुलान् ओदन पचामि ।	**तण्डुला ओदन पच्यन्ते।**

I cook rice into food

चोर शत दण्डयामि। चोर शत दण्डयते।

I fine the thief a hundread

जन मार्ग पृच्छामि। जनो मार्ग पृच्छयते।

जनं शत जयामि। जन शत जीयते।

(२) नी, हृ, कृष् અને वह् આ ધાતુના passive માનો direct object જ કર્તા થાય છે જેમકે –

ग्रामम् अजा नयति। अजा ग्राम नीयते।

————हरति। ————ह्रियते।

————कर्षति। ————कृष्यते।

————वहति। ——ग्रामम् उह्यते।

વાક્યો

ब्राह्मणेभ्य निष्का दीयन्ते। બ્રાહ્મણોને સોનાની મહોરો અપાય છે Nishkas are given to Brahmins

नृपते आदेश क्रियते। રાજાનો હુકમ થાય છે The Kings command is done

अग्निना काष्ठम दह्यते। દેવતાથી લાકડું બળે છે Wood is burnt by fire

शठौ पुरुषै ताड्येते। બે લુચ્ચાઓ માણસોથી મરાય છે Two rogues are beaten by men

आचार्यै धर्म उपदिश्यते। આચાર્યોથી ધર્મ શીખવાય છે Duty is taught by preceptors

भृत्यै सेव्यसे। તું નોકરોથી સેવાય છે નોકરો તારી સેવામા છે Thou art served by servants

मित्रै त्यज्ये। મિત્રોથી હું ત્યજાઉં છું I am abandoned by friends.

जनै दृश्यामहे। આપણે માણસોથી દેખાઈએ છીએ We are seen by men,

व्याधिभि पीडयध्वे । તમે રોગોથી પીડાઓ છો You are pained by diseases

जनेन प्रेक्ष्यसे । તુ માણસથી જોવાય છે Thou art seen by the man

पुत्रै पूज्येथे । છોકરાઓથી તમે બે પૂજાઓ છો You two are adored by your sons

धान्यस्य राशय नीयन्ते । અનાજના ઢગલા લઇ જવાય છે. Heaps of corn are carried

प्राज्ञै तत्त्वम् बुध्यते । ડાહ્યા માણસોથી સત્ય જણાય છે Truth is known by wise men

नृपेण अरय जीयन्ते । રાજાથી શત્રુઓ જીતાય છે The enemies are conquered by the king

बालकै रुद्यते । બાળકોથી રડાય છે (બાળકો રડે છે) Children cry

बालकै उद्यते । બાળકોથી બોલાય છે Children speak

सारथी हन्येते । સારથીએ હણાય છે The two charioteers are killed

ऋषय जनेन वन्द्यन्ते । ઋષિઓ માણસોથી વન્દાય છે Sages are saluted by men

सूर्येण प्रकाश्यते । સૂર્યથી પ્રકાશાય છે (સૂર્ય પ્રકાશે) છે. The Sun shines

ईश्वरेण भूयते । ઇશ્વર છે God exists

(સકર્મક ધાતુના સત્ત્વભેદને કર્મણિરૂપ અથવા પ્રયોગ **(passive form)** અને અકર્મકના સત્ત્વભેદને ભાવેરૂપ અથવા પ્રયોગ (Impersonal form) કહે છે (ઉપર ગયેલા વાક્યોમા **रुद्यते**, **प्रकाश्यते** અને **भूयते** એ ભાવેરૂપ છે)

लोकै प्रशस्यध्वे । તમે લોકોથી વખણાઓ છો. You are praised by the people

शिष्यैः नम्यावहे । શિષ્યોથી અમે બે નમન કરાઇએ છીએ અમને બેને શિષ્યો નમે છે We two are saluted by pupils

मोदका बालकैः स्वाद्यन्ते । લાડવા બાળકોથી ચખાય છે Sweet balls are tasted by children

छात्रैः श्लोकाः पठ्यन्ते । નિશાળીઆથી શ્લોકો ભણાય છે Verses are learnt by pupils

ओदनः सूदैः पच्यते । ભાત રસોઇઆઓથી રંધાય છે Rice is cooked by cooks

देवः वन्द्यते । દેવ વન્દાય છે God is saluted

શત્રુ બાણથી હણાય છે **अरिर्बाणेन हन्यते ।**

બાળકના હાથ પાણીથી ધોવાય છે **बालस्य हस्तौ जलेन क्षाल्येते ।**

તુ કવિઓથી વખણાય છે **कविभिः श्लाघ्यसे ।**

તમે માણસોથી શોધાઓ છો **मनुष्यैर्मृग्यध्वे ।**

હુ નોકરથી સેવાઉ છુ **किंकरैः सेव्ये ।**

આપણે ઇશ્વરથી રક્ષાઇએ છીએ **ईश्वरेण रक्ष्यामहे ।**

તમે બે, લોકોથી ઓળખાઓ છો **जनैर्बुध्येथे ।**

હાથીઓ પલાણાય છે **गजा आरुह्यन्ते ।**

અમે બે, શહેરીઓથી વિનવાઇએ છીએ **पौरैः प्रार्थ्यावहे ।**

યોગિઓથી સંસાર તજાય છે **यतिभिः संसारस्त्यज्यते ।**

શરીર ખોરાકથી પોષાય છે **शरीरमन्नेन पुष्यते ।**

બે ઘોડા ચોરોથી હરણ કરાય છે **अश्वौ स्तेनैर्ह्रियेते ।**

વૃક્ષોપર પાણી છટાય છે **वृक्षेषु वारि सिच्यते ।**

અનાજના ઢગલા ગોઠવાય છે **धान्यस्य राशयो रच्यन्ते ।**

કૃષ્ણનુ શરીર ઘરેણાથી શણગારાય છે **कृष्णस्य शरीरमलकारैर्भूष्यते ।**

ડાહ્યા માણસોના ગુણો કવિઓથી પ્રસિદ્ધ થાય છે **प्राज्ञाना गुणा कविभि प्रथ्यन्ते ।**

અવાજ સભળાય છે **ध्वनि श्रूयते ।**

ચોરો રાજાઓથી દંડાય છે **स्तेना नृपैर्दण्डयन्ते । नृपै स्तेना** or **नृपैस्स्तेना** or **नृपैः स्तेना दण्डयन्ते ।**

હરિથી બે ફળો ખવાય છે **हरिणा फले अद्येते ।**

બે બાણો ફેંકાય છે **शरावस्येते ।**

તમે રાજાથી હુકમ કરાઓ છો **नृपेणादिश्यध्वे ।**

સુખ હમેશા માણસોથી ઇચ્છાય છે **सुखं नित्यं जनैरिष्यते ।**

દરિયાના પાણી પીવાતા નથી **समुद्रस्य वारीणि न पीयन्ते ।**

દેવો સદાચારથી રાજી થાય છે **देवाः सदाचारेण प्रीयन्ते ।**

સીપાઇઓ સેનાપતિથી ગણાય છે **सैनिकाः सेनापतिना गण्यन्ते ।**

પાઠ ૧૩ મો.

शाला અને **दासी** । રૂપ ૧૫ મા પાઠમાં આપેલા છે **आ** કારાત નારી જાતિના નામોના રૂપ **शाला** જેવા લેવાય છે, પણ **अम्बा, अक्का** અને **अल्ला** એનુ સંબોધન એકવચન **अम्ब, अक्क** અને **अल्ल** એમ અનુક્રમે થાય છે **अम्बा, अक्का** અને **अल्ला** આ દરેકનો અર્થ mother થાય છે **अम्बा** પરથી ગુજરાતીમા 'મા'

ई કારાત નારીજાતિના રૂપ **दासी** જેવા થાય છે પણ **लक्ष्मी** *the goddess of wealth*, **तरी** *a boat*, હોડી, **तन्त्री** a cord, a string, **स्तरी** a barren cow વાછરડા ન થતા હોય એવી ગાય, smoke અને **अवी** a woman in her courses રજસ્વલા અથવા અટકાવવાળી સ્ત્રી, આ નામોનુ પ્રથમા એકવચન **लक्ष्मीः, तरीः, तन्त्रीः, स्तरीः** અને **अवीः** એ પ્રમાણે અનુક્રમે થાય છે

વાક્યો.

वसिष्ठस्य पत्नी अरुन्धती । વસિષ્ઠની સ્ત્રી અરુંધતી છે Vasistha's wife is Arundhati

नार्यं हर्म्याणाम् वातायनेभ्य पश्यन्ति । સ્ત્રીઓ હવેલીઓની બારીઓમાંથી જુએ છે Women see from the windows of mansions

कृष्णः कला शिक्षते। કૃષ્ણ કળા શિખે છે Krishna learns arts

राम जनकस्य कन्याम् परिणयति। રામ જનકની છોકરીને પરણે છે Rama marries Janaka's daughter

गङ्गा समुद्रम् गच्छति। ગંગા સમુદ્રમાં જાય છે The Ganges goes into the sea

क्षमा वीरस्य भूषणम्। ક્ષમા એ યોદ્ધાનું ભૂષણ છે Forgiveness is the ornament of a warrior

नारायण जननीम् आह्वयति। નારાયણ માને બોલાવે છે Narayana calls his mother

उपवने नृपस्य कन्ये रमेते। બાગમાં રાજાની બે છોકરીઓ રમે છે The king's two daughters sport in the garden

लते स्पृशति। તે, બે વેલાને અડકે છે He touches two creepers

चन्द्रेण रजनी शोभते। ચંદ્રથી રાત શોભે છે The night looks beautiful by the moon

नद्यौ सङ्गच्छेते બે નદીઓ સાથે વહે છે The two rivers flow together

कुमारी सख्यौ भाषते। છોકરી પોતાની બે સખીઓ સાથે વાત કરે છે The virgin speaks with her two female friends

वराहा सहचरीः शोचन्ति। ડુક્કરો સહચારીઓનો શોક કરે છે Hogs bewail their female companions

(सहचरी =ડુક્કરી, ભુંડણ વગેરે સ્ત્રી જાતનું પશુ)

मूर्ख लज्जाम् त्यजति। મૂરખ લાજ તજે છે A fool abandons shame

नटी सूत्रधारस्य भार्या। નટી સૂત્રધારની સ્ત્રી થાય Nati (the chief actress in a play) is the wife of Sutradhara (the actor)

प्रजा नृपतिना रक्ष्यन्ते। લોકો રાજાથી રક્ષાય છે The Subjects are protected by thier king

उद्यानस्य शोभाम् पश्यति। તે બાગની શોભા જુએ છે He sees the beauty of the garden

ललना प्रासादतलम् आरोहन्ति। સ્ત્રીઓ મહેલની અગાસીએ ચઢે છે The women mount the terrace of the palace

नृपस्य आज्ञे अनुरुध्येने। રાજાની બે આજ્ઞા (તેઓ બન્ને) પાળે છે પળાય છે They two obey the king's two commands, or the king's two commands are obeyed

ब्राह्मणा महीम् अटन्ति। બ્રાહ્મણો પૃથ્વીમાં ભટકે છે Brahmins ramble over the earth

रामस्य कथा श्रूयन्ते। રામની કથા સંભળાય છે Tales about Rama are heard

वने प्रमदे दृश्येते। વનમાં બે જુવાન સ્ત્રી દેખાય છે Two young women are seen in the forest

वापी नगरात् क्रोशौ। વાવ શહેરથી બે કોસ છે The well is two koses from the town

नृपते बलस्य भरेण पृथ्वी कम्पते। રાજાના લશ્કરના ભારથી પૃથ્વી ડોલે છે The earth quakes by the weight of the king's army

कुसुमानाम् माला कण्ठात् अपनीयन्ते। પુષ્પોની માળા ડોકપરથી લઈ લેવાય છે Garlands of flowers are removed from the neck

---

નારદ સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી પર ઉતરે છે **नारद स्वर्गान् महीमवतरति।**

કૃષ્ણ રાજાઓની વાતો કરે છે **कृष्णा नृपाणा कथा कथयति।**

જુવતીઓ બાગમાં રમે છે **प्रमदा उपवने रमन्ते।**

તે ડોકમાં ફૂલોના બે હાર પહેરે છે **कण्ठे कुसुमाना माले धारयति।**

રામની સ્ત્રી અરૂંધતીને નમે છે **रामस्य पत्न्यरुन्धतीं वन्दते।**

અમે બે કુમારિકાઓને જોઈએ છીએ **कुमार्यौवीक्षामहे।**

હરણની સહચારીઓ હરણ પછાડી જાય છે **हरिणस्य सहचर्यो हरिणमनुसरन्ति ।**

ગામના બે વાઘ … **ग्रामे वाघ्यौ स्त ।**

મુખ્ય નટ મુખ્ય નટીને બોલાવે છે **सूत्रधारो नटीमाह्वयति ।**

હરિ નદીએ જાય છે **हरिर्नदीं गच्छति ।**

રામની બે મા તેના વનમાં જવાનો શોક કરે છે **रामस्य जनन्यौ वनगमनं शोचत**

સ્ત્રીઓ વાવોપર … **ललना वापीर्गच्छन्ति ।**

લોકો … **प्रजा नृपस्याज्ञा अनुरुध्यन्ते ।**

હરિની છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે **हरे कन्या नृत्यं शिक्षन्ते ।**

ઉદ્યોગથી હુનરો … છે **उद्योगेन कला सवर्धन्ते ।**

… માણસો … ક્ષમા વાપરે છે **प्रजा सर्वदा क्षमामाचरन्ति ।**

વિશ્વની શોભા ચિત્તને હરે છે **विश्वस्य शोभा चित्तं हरति ।**

માતા છોકરાના … રાજી થાય છે **जननी प्रजाया कल्याणे मोदते ।**

નાટકના આરંભમાં સૂત્રધાર સ્ત્રીને બોલાવે છે **नाटकस्यारम्भे सूत्रधारो नटीं ह्वयति ।**

મરદો … સંભાળે છે **पुरुषा ललना रक्षन्ति ।**

તારા રાતને શોભાવે છે **तारकाणि रजनीं भूषयन्ति ।**

અવિનયથી લાજ જીતાય છે **वैयात्येन लज्जा जीयते ।**

વેલા ઝાડનો ટેકો શોધે છે **लता वृक्षाणामाधारं मृगयन्ते ।**

… બેનપણીને ક્રોધથી તજે છે **ललना सखीं क्रोधात्त्यजति ।**

રાજા … પુત્ર પુત્રીની પેઠે સંભાળે છે **नृप प्रजा पुत्रान् पुत्रीरिव तन्त्रयते ।**

इव–ની પેઠ (**इव**) શબ્દની સાથે છઠ્ઠી વિભક્તિ નથી આવતી પણ એ શબ્દથી જે … માણસ અથવા વસ્તુ સરખાવી હોય તે એકજ વિભક્તિમાં આવે છે અહીં 'ગ્યત' અને 'પુત્રપુત્રી' ને સરખા ગણ્યા છે, માટે … બીજી વિભક્તિમાં આવ્યા છે

પાઠ ૧૪ મો.

(હવેથી સસ્કૃત વાક્યોના તરજુમામા જેની સધિ છોડવી અઘરી હોય અથવા જેના શબ્દો ગુજરાતીમા તરજુમો થાય તેના નિયમમા ગોઠવાયા ન હોય તેના સસ્કૃત વાક્યજ આપીશુ)

તે દેવોને બળીદાન આપે છે He gives oblation to Gods

ચિતની પીડાથી રામ મૂર્છા ખાય છે Rama faints by the pain of his mind

સ્રીને માટે સદેશો મોકલાય છે A message is sent for the wife

તે અવન્તીથી આવે છે He comes from **Avanti** કૃષ્ણની સ્રીને ફળો ભાવે છે Fruits please Krishna's wife

महिषी दास्या सेव्यते । પટરાણી ચાકરડીથી સવાય છે The crowned queen is served by her maid

शरीरम् जरया क्षीयते । શરીર ઘડપણથી ઘસાય છે The body is wasted away by old age

प्रासाद मणीनाम् प्रभाभि द्योतते । મહેલ રત્નોના પ્રકાશથી દીપે છે The palace shines by the lights of jewels

लज्जया गृहम् प्रविशति । તે લાજથી ઘરમા ભરાય છે He enters the house through shame

તે ઇશ્વરની પૂજાથી સુખ મેળવે છે He obtains happiness from the worship of God

नृपतय प्रजाभ्य हितम् इच्छन्ति । રાજા પ્રજા માટે કલ્યાણ ઇચ્છે છે Kings wish benefit for their subjects

दूत कौशाम्ब्या निवर्तते । કાસદ કૌશામ્બીથી પાછો ફરે છે The messenger returns from Kausambi

क्रीडायै उद्यानम् प्रविशति । તે રમવા માટે બાગમા પેસે છે He enters the garden to play

सीता सखीभि परिव्रियते । સીતા સખીઓથી વિંટળાયલી છે Sita is surrounded by her female friends

नाग सहचरीभ्याम् अनुगम्यते । હાથી બે સહચરીઓથી પાછળ લગાયો છે The elephant is followed by his two female companions

राम पञ्चवट्या निर्गच्छति । રામ પંચવટીથી નીકળે છે Rama departs from Panchvati

वृक्ष लताभ्याम् शोभते । ઝાડ બે વેલાથી શોભે છે The tree looks beautiful by two creepers

ગંગા નદીથી શહેર બે કોશ છે The town is two koses from the Ganges

વાવોમાંથી પાણી વહે છે અથવા

,, ,, તે લઈ જાય છે Water flows, or, he bears water, from wells

બાળકો પાઠશાળામાંથી આવે છે The children come from schools

नराणाम् चित्तम् चिन्तया दह्यते । માણસોનુ મન ચિંતાથી શેકાય છે The mind of men is tormented by anxiety

જેમ કજીયો તેમ સ્નેહ પણ વાણીથી ઉપજે છે

Just like quarrel, affection also arises from speech

હરિ છોકરીઓને મોતીની માળા આપે છે Hari gives necklaces of pearls to girls

महिष्या नृपते सन्देश स्वस्थेन चित्तेन श्रूयते । રાણીથી રાજાનો સંદેશો શાંત ચિત્તે સંભળાય છે The king's message is heard by the queen with a quiet mind

હાથીનુ બચ્ચુ સીતાથી પાંદડાંવડે પોષાય છે The young one of the elephant is nourished by Sita with sprouts.

હરિ વાણીવડે મિત્રને શાંત કરે છે **हरिर्वाचया मित्र सान्त्वयति।**

શહેર નદીઓથી વિટાયલુ છે **पुरी नदीभि परिव्रियते।**

ક્ષમા ગુણથી માણસ ચિત્તની શાંતિ મેળવે છે **क्षमया जनश्चित्तस्य स्वास्थ्य लभते।**

ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વર્ગમા જાય છે **प्रज्ञा मह्या स्वर्गं गच्छन्ति।**

વસિષ્ઠ અરુન્ધતીની સાથે આવે છે **वसिष्ठोऽरुन्धत्या सहागच्छति।**

રામ દીકરીઓને ઘરેણા આપે છે **राम कन्याभ्याऽलङ्कारान् यच्छति।**

તે માળાથી શરીરને શણગારે છે **मालाभि शरीर भूषयति।**

રાણી દાસીપર ક્રોધે ભરાય છે **राज्ञी दास्यै कुप्यति।**

તે ઘરડા માણસની વાતથી સુખ મેળવે છે **जरठस्य कथाभ्य सुखमधिगच्छति।**

નારાયણની સ્ત્રીથી ચોખા રંધાય છે **नारायणस्य भार्यया तण्डुल पच्यते।**

રાજાના હુકમથી હુ અવન્તીમા જાઉ છુ **नृपस्याज्ञयावन्तीं गच्छामि।**

કદરૂપા હોય તોપણ છોકરા માને ગમે છે **विरूपा अपि बालका जनन्यै रोचन्ते।**

બે જોદ્ધા બે શહેરમાંથી હથિયાર સાથે નિકળે છે **योधौ पुरीभ्या शस्त्रै प्रतिष्ठेते।**

આકાશ સૂર્યના પ્રકાશથી શણગારાયુ છે **आकाश सूर्यस्य रक्तया प्रभया भूष्यते।**

લોકોનુ સુખ હુન્નરોથી વધારાય છે **जनाना सुख कलाभिर्वृध्यते।**

મનુષ્યો દેવો કનેથી સુખની પ્રાપ્તિને ઇચ્છે છે **मनुष्या देवताभ्य सुखस्य लाभमिच्छन्ति।**

બે કુમારીકાઓથી બળીદાન અપાય છે **कुमारीभ्या बलिर्दीयते।**

ચિંતાથી દુ ખ ઉપજે છે **चिन्तया दु खमुद्भवति।**

સીતા બેનપણીઓ કનેથી ગાયનો શિખે છે **सीता सखीभ्यो गीतानि शिक्षते।**

સેનાપતિના હુકમથી સીપાઇઓ શહેરમાંથી આવે છે **सेनापतेराज्ञया सैनिका नगरादागच्छन्ति ।**

છોકરા રમતોથી પિતાના હૃદયને રંજન કરે છે **बालका क्रीडाभिर्जनकस्य हृदयामाह्लादयन्ति ।**

તે દેવોની પૂજા માટે ફુલો આણે છે **देवतानां पूजार्थं कुसुमान्यानयति**

રાણીથી દાસીને ઇનામ અપાય છે **राज्ञ्या दास्यायुपहारो दीयते ।**

પક્ષી જમીનપરથી આકાશમાં ઉડે છે **विहग पृथ्व्या आकाशमुत्पतति।**

પાઠ ૧૫ મો.

उज्जयिनी ના રૂપો

उज्जयिनी	उज्जयिन्यौ	उज्जयिन्य
उज्जयिनि	,,	,,
उज्जयिनीम्	,,	उज्जयिनी
उज्जयिन्या	उज्जयिनीभ्याम्	उज्जयिनीभि
उज्जयिन्यै	,,	उज्जयिनीभ्य
उज्जयिन्या	,,	,,
,,	उज्जयिन्यो	उज्जयिनीनाम्
उज्जयिन्याम्	,,	उज्जयिनीषु

નિયમો

હ્રસ્વ સ્વર, ઉપસર્ગ **आ** તથા **मा**=not ની પછી **छ्** આવે તો તે **छ्** ને બદલે **च्छ्** મુકાય છે જેમકે **वृक्षस्य+छायायाम्=वृक्षस्यच्छायायाम्, अ+छिद्यन्त=अच्छिद्यन्त वक्षेण+छन्न =वक्षेणच्छन्न , स्व+छन्द =स्वच्छन्द , आ+छादनम्=आच्छादनम्, मा+छादय= माच्छादय** (do not conceal),

પદાંત દીર્ઘ સ્વરની પછી **छ्** આવે તો તે **छ्** ને બદલે **च्छ्** વિકલ્પે કરીને મુકાય છે જેમકે **माला+छायायाम्=माला छायायाम्** અથવા **मालाच्छायायाम्, लक्ष्मी+छाया=लक्ष्मीछाया** અથવા **लक्ष्मीच्छाया मा**=મને **मा+छादय=मा छादय** અથવા **माच्छादय.**

વાક્યો.

અવંતીમાં શૂદ્રક રહે છે Sudraka lives in Avanti

ગંગામાં પુષ્કળ પાણી રહે છે There is much water in the Ganges

પ્રજાની ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ રાજાઓથી કરાય છે The inciting of subjects to duty is done by kings

पूजासु नार्यः नृत्यन्ति । ઉજ્જનમાં શિવની પૂજામાં સ્ત્રીઓ નાચે છે Women dance in Siva's worships at Ojein

सखि नद्याः तीरम् गच्छामि । બેન હું નદીને તીરે જાઉં છું O friend! I go to the bank of the river

ગોદાવરીના પાણીમાં બે હાથી રમે છે Two elephants play in the water of the Godavari

ઉન્હાળામાં નદીઓના પાણીમાં રાજાઓ યુવતીઓ સાથે રમે છે Kings play with young women in the waters of rivers in summer

ललना लतानाम् मण्डपम् प्रविशन्ति । સ્ત્રીઓ વેલાના માંડવામાં પેસે છે Women enter the bower of creepers

વાવમાં કમળો ઉગે છે Lotuses grow in the well

તે ઝાડોની છાયામાં પથ્થરપર બેસે છે He sits on a stone under the shades of the trees.

કૃષ્ણ પોતાની સ્ત્રીના વિનયને વખાણે છે Krishna praises the modesty of his wife

ચંદ્ર રાત્રિનો પતિ છે The moon is the lord of night

બે છોકરીઓના લગ્નની તઇયારીઓ કરાય છે Preparations of the marriage of his two daughters are made

राम जनन्यो आज्ञाम् अनुरुध्यते । રામ બે માની આજ્ઞા પાળે છે Rama obeys the command of his two mothers

પ્રિયા ! આપણો છોકરો ગામ જાય છે Oh beloved ! our son goes to the village

शकुन्तलाया सख्यो परम स्नेह । શકુન્તલાને બને સખીપર બહુ સ્નેહ છે Shakuntala has great affection for her two female friends

ચાંદરણાની શોભા ચિત્તને હરે છે The beauty of moonlight attracts the mind

ડાહ્યા માણસોની વાણીમા હમેશા મીઠાશ રહે છે There is always sweetness in the speech of wise men

रामेण कान्ताया वचनम क्रियते । રામથી સ્ત્રીનુ વચન પળાય છે Wite's saying is observed by Rama

બને દાસીઓના વચનોમા રાણીનો પુર્ણ વિશ્વાસ છે The queen has perfect confidence in the words of the two maid-servants

પાઠશાળાઓની સ્થાપનાથી માણસોમા જ્ઞાન વધે છે Knowledge increases among men by the establishment of schools

पौरै रथ्यानाम् समार्जनम् क्रियते । શહેરીઓથી મહોલ્લાનો કચરો કઢાય છે The sweeping of the streets is done by citizens

दशरथ अयोध्याया नृप । દશરથ અયોધ્યાનો રાજા હતો Dasharatha was king of Ayodbya

ઘડપણમા માણસોની તૃષ્ણા શાંત પડતી નથી The thirst of men does not get calm even in old age

नराणाम् कामा फलन्ति । દેવોની પૂજાથી માણસોની કામના ફળે છે Men's desires are fulfilled by the worship of gods

ગંગાના કાંઠાપર ઝાડો છે **गङ्गायास्तीरेषु वृक्षा सन्ति।**

જયંત ઇંદ્રાણીનો પુત્ર છે **जयन्त इन्द्राण्या पुत्र।**

રામના મિત્રો શહેરમાં રહે છે **रामस्य मित्राणि नगर्यां वसन्ति।**

ચકોર ચંદનીમાં આનંદ પામે છે **चकोरश्चन्द्रिकाया मोदते।**

તે વેલાનું ફુલ આણે છે **लताया कुसुममानयति।**

હરિ દીકરીઓના ગુણોને વખાણે છે **हरि कन्याना गुणाञ्शंसति**

નદીઓમાં માછલાં છે **नदीषु मत्स्या सन्ति।**

હું અયોધ્યાની શેરીમાં રથો જોઉં છું **अयोध्याया रथ्यासु रथानीक्षे।**

શકુન્તલા સખીઓના પ્રેમને લાયક છે **शकुन्तला सखीना स्नेहमर्हति।**

રામની વાણીમાં મીઠાશ છે **रामस्य वाण्या माधुर्यमस्ति।**

સીતાના દીકરા કયા છે ? **सीताया पुत्रौ क स्त।**

(રામના સ્ત્રી 'સીતા' ન લઇએ તો **सीताया पुत्रा क सन्ति।**)

દંડકામાં રાક્ષસો છે **दण्डकाया राक्षसाः सन्ति।**

પૃથ્વીપર દ્વીપો છે **पृथिव्या द्वीपा सन्ति।**

ઝાડની છાયામાં માણસોને જોઉં છું **वृक्षस्यच्छायाया मनुष्यानीक्षे।**

ઘણું ખરૂં રાક્ષસો રાત્રે ભટકે છે **प्रायो निशाचरा निशाया चरन्ति।**

માના હ્રદયનો દીકરીપર ઘણો પ્રેમ હોય છે **जनन्या हृदयस्य कन्याया परम स्नेह।**

માનું હ્રદય દીકરી તરફ ઘણું પ્રેમાળ હોય છે **जनन्या हृदयं कन्यायामतिस्निग्धमस्ति।**

ગંગાના પાણી પવિત્ર હોય છે **गङ्गाया वारीणि पुण्यानि सन्ति।**

રાણીના હુકમથી લુચ્ચાઓને શિક્ષા થાય છે **राज्या आज्ञया शठा दण्ड्यन्ते।**

દેશ હુન્નરોના બહુપણાથી આબાદ થાય છે **देश कलानां बाहुल्येन समृध्यति।**

નદીનો ઓઘ પત્થરોના જથ્થાથી ખળાય છે **नद्या प्रवाह शिलानां संघातेन निरुध्यते।**

દાસી પૂજાનો સામાન આણે છે **दासी पूजाया सभारानानयति ।**
વેલાના ફુલ વીણવા વાડીએ જાઉં છુ **लतानाम् पुष्पाणाम् अवच याय उपवनम् गच्छामि । लताना पुष्पाणामवचयायोपवन गच्छामि ।**

તે રાજાઓની આજ્ઞાઓના પાલનમા આગ્રહી છે **नृपस्याज्ञाना पालने दक्षोऽस्ति ।**

પાઠ ૧૬, ૧૭, ૧૮

Imperfect **[लङ्]** હ્યસ્તન ભૂતકાળ
Imperfect **[लङ्]** ના પ્રત્યયો

પરસ્મૈપદ

પુ	એકવચન	દ્વિ વ	બ વ
૧	**अम्**	**व**	**म**
२	**स्**	**तम्**	**त**
३	**त्**	**ताम्**	**अन्**

આત્મનેપદ

પુ	એ વ	દ્વિ વ	બ વ
१	**इ**	**वहि**	**महि**
२	**थास्**	**इथाम्**	**ध्वम्**
३	**त**	**इताम्**	**अन्त**

૧૮ મે પાને આપેલા રૂપ તૈયાર કરીને તે પ્રમાણે લેવા

પરસ્મૈપદી પહેલા ગણના ધાતુના રૂપ **अनयम्, अनयाव** જેવા થાય છે પરસ્મૈપદી ચોથા ગણના ધાતુના રૂપ **अपुष्यम्, अपुष्याव** જેવા થાય છે પરસ્મૈપદી છઠ્ઠા ગણના રૂપ **अविशम्, अविशाव** જેવા થાય છે પરસ્મૈપદી દશમા ગણના ધાતુના રૂપ **अचोरयम्, अचोरयाव** જેવા છે આત્મનેપદી પહેલા ગણના ધાતુના રૂપ **अयोते, अयोतावहि** જેવા થાય છે. આત્મનેપદી ચોથા ગણના ધાતુના રૂપ **अयुध्ये, अयुध्यावहि** જેવા થાય છે આત્મનેપદી છઠ્ઠા ગણના ધાતુના રૂપ **अविन्दे, अविन्दावहि**

જેવા થાય છે આત્મનેપદી દસમા ગણના ધાતુના રૂપ **अमृगये, अमृगयावहि** જેવા થાય છે આ રૂપોમા ગણની નીશાની લાગી છે અને પછી પ્રત્યયો લાગ્યા છે **अनयम् , अचोरे** વગેરે ભૂતકાળના રૂપોમા પહેલો **अ** આગમ મુકેલો છે સ્વરથી શરૂ થતા ધાતુની પહેલા **आ** મુકાય છે એ **आ** અને ધાતુનો પહેલો સ્વર મળીને તે સ્વરની વૃદ્ધિ બંનેને બદલે મુકાય છે **आ+ईक्ष्=ऐक्ष्, आ+ऋच्छ्=आर्च्छ् आ+इच्छ्=ऐच्छ् ऐक्षे** I saw **ऐक्षावहि** We two saw **ऐच्छम्** I wished **ऐच्छाव** We two wished

अस् to be ના **लङ्** રૂપો

आसम्	**आस्व**	**आस्म**
आसी	**आस्तम्**	**आस्त**
आसीत्	**आस्ताम्**	**आसन्**

अद् to eat ના **लङ्** રૂપો

आदम्	**आद्व**	**आद्म**
आद	**आत्तम्**	**आत्त**
आदत्	**आत्ताम्**	**आदन्**

Passive Imperfect of **नी, चुत, चुर्** and **सूद्** with **नि** –

अनीये	**अनीयावहि**	**अनीयमहि**
अनीयथा	**अनीयेथाम्**	**अनीयध्वम्**
अनीयत	**अनीयेताम्**	**अनीयन्त**

अद्युत्ये **अद्युत्यावहि** વિગેરે

अचोर्ये	**अचोर्यावहि**	**अचोर्यामहि**
अचोर्यथा વિગેરે		

न्यसूये **न्यसूयावहि** **न्यसूयामहि**
न्यसूयथा વિગેરે

વર્તમાનકાળમા **सूद्** with **नि** નુ **निषूदयति** એવુ રૂપ થાય છે પણ હ્યસ્તનભૂતમા ઉપસર્ગ અને ધાતુની વચ્ચે **अ** આગમ આવે છે તેથી **स्** નો **ष्** થતો નથી

ધાતુ તથા ઉપસર્ગની વચ્ચે **अ** આગમ આવે તો પણ **सिच्**, **सद्** with any preposition except **प्रति** અને **सेव्** with **परि**, **नि** or **वि** આ ત્રણ ધાતુઓમા **स्** નો **ष्** થાય છે આ પરથી **सिच्** with **अभि** ના Imperf forms **अभ्यषिञ्चम्** **अभ्यषिञ्चाव** etc

सिच् with **नि** ,, **न्यषिञ्चम्** **न्यषिञ्चाव** etc
सद् with **नि** ,, **न्यषीदम्** **न्यषीदाव** etc
सद् with **प्रति** ,, **प्रत्यसीदम्** **प्रत्यसीदाव** etc
सेव् with **परि** ,, **पर्यषेवम्** **पर्यषेवावहि** etc
सेव् with **नि** ,, **न्यषेवे** **न्यषेवावहि** etc
सेव् with **वि** ,, **व्यषेवे** **व्यषेवावहि** etc
પણ **सूद्** with **नि** **न्यसूदयम्** **न्यसूदयाव** etc
स् નો **ष्** કરવાનો સામાન્ય નિયમ ૨૫ મા પાઠમા આપેલો છે

(હ્યસ્તનભૂતને બન્ને છોકરાઓ તેમજ શિક્ષકો Imperfect વારવાર બોલે છે તેથી Imperfect અહી પણ લખ્યુ છે Active તથા Passive લખ્યા છે તેનુ પણ એજ કારણ સમજવુ)

શબ્દને છેડે કોઇ વ્યજન હોય તેની પછી કોઈ નાસિકાસ્થાની આવે, તો આગલા વ્યજનને બદલે તેના વર્ગનો નાસિકાસ્થાની વિકલ્પે કરી મૂકાય છે જેમકે **नगरात्+नगरम्=नगरान्नगरम्** અથવા **नगराद् नगरम्** , **दिक्+मूढ=दिङ्मूढ ,दिक्मूढ** , પણ જ્યારે નાસિકાસ્થાનિ, નામને લગાડતા કોઇ પ્રત્યયનો હોય તો આ ફેરફાર જરૂરજ થાય છે જેમકે **चित्+मय=चिन्मय**, **तद्+मय=तन्मय**, **मृद्+मय=मृन्मय** અને **ऋ** ની પછીના **न्** નો **ण** થાય છે તે નિયમ પ્રમાણે

मृण्मय=માટીનું चिद्+मात्र=चिन्मात्र, तद्+मात्र=तन्मात्र अद्+मि=अद्मि આમાં अद् ના द् નો न् થાય નહીં કારણ કે द् શબ્દને છેડે આવેલો નથી

कथ ની સાથે કોઈ કોઈ વખત બે કર્મ આવે છે અથવા તો અનુપસ્થ કર્મ ચોથી કે છઠ્ઠી વિભક્તિમાં આવે છે

જેમકે रामम्-रामाय-रामस्य कथा कथयति

क् ख् ग घ् च् छ् ज् झ् ट ठ् ड ढ् त् थ् द् ध् प फ् ब् भ्	આમાંના કોઈ અક્ષર પછી श् આવે અને તેની પછી કોઈ સ્વર, અર્ધસ્વર કે નાસિકાસ્થાની આવે તો श् નો વિકલ્પ કરીને छ થાય છે

अवदत्+शठ=अवदच्+शठ=अवदच्छठ—अवदच्शठ, वृन्तात्+श्लथम्=वृन्ताच्+श्लथम्=वृन्ताच्छ्लथम्—वृन्ताच्श्लथम्, सत्+शास्त्रम्=सच्छास्त्रम् सच्शास्त्रम् પણ वाक्+श्चोतति=वाक् श्चोतति આમાં श् નો छ् નહિ થાય કારણ કે श् ની પછીના च् એ સ્વર, અર્ધસ્વર કે નાસિકાસ્થાની નથી

પાઠ ૧૬ મો.

વાક્યો.

રામ રાવણને જિતતો હવો Rama conquered Ravana

સીતા ગોદાવરીને તીરે ગઈ Sita went to the bank of the Godavari

હું ગંગાનદીનું પાણી પીતો હવો. I drank the water of the Ganges

યોદ્ધો શત્રુ તરફ બાણો ફેંકતો હવો The warrior threw arrows at his enemy

બે સ્ત્રીઓ છાંયડામાં બેઠી The two women sat in the shade.

તું દીકરાઓનો ધર્મ કહેતો હવો Thou toldest the duty of sons

અમે બે સીતાને જગલમા તજતા હવા We two abandoned Sita in the forest

તુ સકટોમાથી લોકને બચાવતો હવો Thou protectedst people from difficulties

પર્વતની ટોચપરથી બે બકરા પડયા Two goats fell from the top of the mountain

હુ રથને રણભૂમિમા લઇ ગયો I led the chariot to the battle-field

હરિ ઘોડે ચઢયો Hari mounted the horse

હુ ભિખારીઓને સોનાની મહોરો આપતો હવો I gave nishkas to beggars

અમે બે દેવોને પૂજતા હવા We two worshipped gods

હુ જગલમા પાડાઓને જોતો હવો I saw buffaloes in the forest

બે ચોરો શ્રીમતનુ ધન ચોરતા હવા Two thieves stole the wealth of the rich man

દશરથ દીકરાને બોલાવતો હવો Dasharatha called his son

ઈશ્વરની મહેરથી હરિનુ દુખ ગયુ Hari's distress disappeared by the grace of God

હુ અગાઉ સ્રીની સાથે ઉજ્જનમા રહેતો હવો I lived at Oojein with my wife before

બે શિષ્યો ગુરૂને નમતા હવા Two pupils saluted their tutor

તુ અવતિમા હતો Thou wast at Avanti.

તુ અયોધ્યામા હતો Thou wast at Ayodhya

અગ્નિ વનને બાળતો હવો Fire burnt the forest

હુ સસારનુ નિસારપણુ જાણતો હવો (દુનિયામા કઇ સાર નથી એ હુ સમજ્યો) I knew the worthlessness of worldly life.

शठ नृपस्य पुरत असत्यम् अवदत् । લુચ્ચો રાજાની આગળ જુઠું બોલ્યો The rogue spoke falsehood before the king
ત્યારે મૂર્ખ છુ એમ હુ જાણતો હવો Then I knew that I was a fool

---

સરોવરનુ પાણી ઉડાયુ છે **कासारस्य जलमशुष्यत** ।
સેનાપતિ લશ્કરને રણભૂમિપર લઇ ગયો **सेनापति सेना समराङ्गणमनयत्** ।
તેના બે મિત્રો રામને સભારતા હવા **मित्रे राममस्मरताम्** ।
તુ રામની ચપલાકીથી ખુશ થયો **रामस्याचार्येणातुष्य** ।
ઋષિઓને અમે બે શાંત કરતા હવા **ऋषीनसान्त्वयाव** ।
ઈશ્વર પૃથ્વીને સરજતો હવો **ईश्वर पृथ्वीमसृजत** ।
બે માણસો બાગમા પેઠા **पुरुषावुद्यानमविशताम्** ।

(**विश** ધાતુની સાથે જે સ્થાનમા પેસવાનુ હોય છે તેની બીજી વિભક્તિ આવે છે તે ઘરમા, બાગમા પેઠો એવા વાક્યોમા ઘર બાગમા વગેરેના સસ્કૃત શબ્દો બીજી વિભક્તિમા આવે છે

હુ હરિને વખોડતો હતો **हरिमनिन्दम्** ।
તમે બે જગલમા રહ્યા **वनेऽवसतम्** ।
સાથ શહેર શહેર ભટક્યો **सार्थो नगरान्नगरमाटत्** ।
(**नगरान्नगर** પણ થાય)

હુ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતો હવો **पुस्तकमप्रथयम्** ।
તમે બે હરિની વાડીમાંમાથી ફળો લઇ જતા હવા **हरेरुद्यानात्फलान्यहरतम्** ।
(**कथामकथयत** ।
તમે રામને વાત કહેતા હવા **रामं (रामाय** or **रामस्य)**
બે વાઘ કહોડ તરફ દોડતા **व्याघ्रौ गोष्ठमधावताम्** ।

(**धाव्** ગતિવાચક છે તેથી ' કહોડ તરફ ' નુ સસ્કૃત **गोष्ठ** ની બીજી વિભક્તિથી થયુ)

કૃષ્ણ પોતના પગ ધોતો હવો **कृष्ण पादावक्षालयत्** ।

યોધ્ધો સ્ત્રીઓને શત્રુથી બચાવતો હવો, योधो ललना अरेररक्षत् ।
કાચબો ધીમે ધીમે સરતો હવો कूर्म शनैरसरत् ।
હું તે વખતે આબાદાનીની આશા વગર રહેતો હવો तदाभ्युदयस्याशा विनावसम् ।
અમે બે ભોજન માટે ભાત રાંધતા હવા भोजनाय ओदनम् अपचाव । भोजनायौदनमपचाव ।
રાણી રાજાની સભામા ગાતી હવી राज्ञी नृपस्य सभायामगायत् ।
છોકરીએ અનાજના મુઠ્ઠીથી હરણને પોષ્યુ कुमारी धान्यस्य मुष्टिभिर्हरिणमपुष्यत् ।
તુ તારી સ્ત્રીને કઇ પણ અપરાધ વિના તજતો હવો भार्यामपराध विनात्यज ।
તમે બે કારણ વિના ગામડુ બાળતા હતા कारणाद्विना ग्राममदहतम् ।
તે ઝાડની ટોચ પરથી પડયો અને મરી ગયો वृक्षस्य शिखरादपतद्-म्रियत च ।
છોકરુ આનંદથી નાચ્યુ, बालो हर्षेणानृत्यत् ।

(આ પાઠમા ' જતો હવો ' ' આવતો હવો ' વગેરે કેટલાક રૂપો તરજુમામા આપ્યા છે એ રૂપો રોજના વાતચિતના વપરાશમા નથી ઘણા શાસ્ત્રીઓને ત્યા તેમજ કેટલીક નિશાળોમા ભાષાંતરમા વપરાય છે

પાઠ ૧૭ મો.

પાંડવોની ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરાઓ સાથે લડાઇઓ થઇ Battles took place between the Pandavas and the sons of Dhritarashtra.
ગુરૂઓએ ધર્મ શિખવ્યો Preceptors taught duty
રામે સીતા સાથે ગોદાવરીને કાંઠે ક્રીડા કરી Rama sported with Sita on the bank of the Godavari
તે ઉદ્યમથી પૈસો મેળવ્યો Thou goest wealth by industry
વાઘની બુમથી સ્ત્રીનું હૈયુ ધડક્યુ The woman's heart trembled at the cry of a tiger

મેં મિત્રના કલ્યાણને માટે યત્ન કીધો I strove for the welfare of my friend

ગોવાળીઆઓ બકરાને ગામ લઇ ગયા. Herdsmen led their goats to the village

તમે માણસને મારતા હતા You beat the man.

શિયાળ મરી ગયો The jackal died

રાજાની સભામાં પંડિતો પેઠા. The learned men entered the court of the king

તમે શબને અડક્યા You touched the dead body

મહેલમાં સ્ત્રીઓ નાચી Women danced in the palace.

અમે માણવકને રસ્તો પૂછ્યો We asked Manavaka the road.

ક્લેશ રામથી સહવાયો હતો. Pain was endured by Rama.

મેં દેવીને કહ્યું I spoke to the goddess

દુષ્ટ રાક્ષસ હણાયો The wicked giant was killed

તેં રાજાનો હુકમ ગણકાર્યો નહિ Thou disregardedst the king's command.

લવના વિનયથી ઋષિઓ પ્રસન્ન થયા The sages were pleased at the modesty of Lava

હરિથી જનક સેવાયો હતો Janaka was served by Hari

અમે ચિત્રકૂટની ટોચપર રહ્યા હતા We dwelt on the summit of the mount Chitrakuta

મેં શિયાળને અને વાઘને જોયા. I saw a jackal and a tiger

તેઓ દ્રવ્યના નાશથી બેભાન થયા They fainted at the loss of their wealth

પુષ્કળ પૈસો રાજાથી બ્રાહ્મણોને અપાયો Much wealth was given by the king to the Brahmanas

ચંદ્રાપીડના લશ્કરના ચાલવાથી પૃથ્વી ધ્રુજી The earth trembled by the moving of Chandrapida's army

અમે પાંજરામાંથી પક્ષીને છોડી દીધું We released the bird from the cage

---

અમે ઝાડની છાયામાં બેઠા **वृक्षस्यच्छायायामुपाविशाम ।**
વેણુ ચાકરોના અપરાધો માફ કીધા **किंकराणामपराधानक्षमत ।**
બ્રાહ્મણો ગંગાના જળમાં પડ્યા **ब्राह्मणा गङ्गाया जलेऽपतन् ।**
ઘોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડ્યા **अश्वा समराङ्गणमधावन् ।**
રામે પિતાની આજ્ઞાઓ પાળી **रामो जनकस्याज्ञा अन्वरुध्यत ।**
હરિ નારાયણ કનેથી ગાયન શિખ્યો **हरिर्नारायणात् संगीतमशिक्षत ।**
મે આંબાના ફળ ચાખ્યા **आम्रस्य फलान्यस्वादे ।**

(आम्रस्य फलानि અથવા **आम्राणि)**

જાસુસો અયોધ્યા ગયા **दूता अयोध्यामगच्छन् ।**
તું જુઠું બોલ્યો **असत्यमभाषथा ।**

કૃષ્ણ મિત્રની ચડતીથી આનંદ પામ્યો **कृष्णो मित्रस्याभ्युदयेऽमोदत ।**
તમે તે વખતે કૌશામ્બીમાં રહ્યા **तदा कौशाम्ब्यामवसत ।**
તે રામના પરાક્રમોથી આશ્ચર્ય પામ્યો **रामस्य पराक्रमैर्व्यस्मयत ।**
તું શત્રુઓ સાથે લડ્યો **अरिणा युध्यथा**
લુચ્ચો રાજાના હુકમથી મરાયો **शठो नृपस्याज्ञयाताड्यत ।**
તમે નિષ્કો ગણ્યા **निष्कानगणयत ।**
રામથી ઋષિ તરફથી આશીર્વાદ ધરાયો હતો **रामेण ऋषेराशीर्वादोऽपेक्ष्यत ।**
દેવતાઓની મહેરથી તમે તમારા શત્રુઓને જીત્યા **देवताना कृपयारीनजयत ।**
અમે દારૂની જગાએ પાણી પીધું **मदिरायाः स्थाने जल पिबाम ।**
તમે અહીંથી તમારે ઘેર ચોપડીઓ લઇ ગયા **अतो गृह पुस्तकान्यहरत ।**
સૂર્ય ગઇકાલે ઝગઝગ ચળકતો હતો **सूर्यो ह्य उज्ज्वलं प्राकाशत ।**
ચોરથી રાત્રે ઘરમાં પેસાયું **चोरेण निशाया गृह प्राविश्यत ।**
અમે સરદારને અને તેના લશ્કરને જોયા **सेनापतिं सेनां चैक्षामहि ।**

તેઓ રાજાને રણભૂમિમાંથી લઇ ગયા **नृप समराङ्गणादहरन् ।**
તેઓએ શત્રુઓપર બાણો ફેંક્યા **अरिषु बाणानमुञ्चन् ।**
મે ફુલોની માળાનું ગુંથવાનું શરૂ કીધું **पुष्पाणां मालानां ग्रथनमारभे ।**

પાઠ ૧૮ મો.

પાંડવોએ રાજ્ય મેળવ્યું The Pandavas obtained their kingdom

शिष्या आचार्यान् अभ्यवादयन्त । શિષ્યો ગુરૂઓને નમ્યા The pupils saluted their tutors

પ્રધાનો રાજા સાથે બોલ્યા Ministers spoke to the king

સ્ત્રીના અંબોડામાંથી બે ફુલ પડ્યા Two flowers dropped down from the braid of hair of a woman

લોકોથી તમે હસી કઢાયા You were laughed at by the people

અમે શેરીમાં માણસોનું ટોળું દીઠું We saw a crowd of men in the street

રામનાં દુઃખો નાશ પામ્યાં Rama's miseries perished

મિત્રોના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા You two were ashamed at the leaving of your freinds આ વાક્યમાં **त्यागेन** એવું ત્રીજી વિભક્તિના એકવચનનું રૂપ લીધેલું છે

અથવા મિત્રના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા નહિ You two were not ashamed at the leaving of your friends

આ વાક્યમાં **त्यागे** એવું સાતમી વિભક્તિનું રૂપ લીધું છે, અને **न** છુટું લીધું છે

વૃક્ષોપરથી પોપટો ઉડ્યા Parrots flew up from the trees

व्याधैः मृगौ अहन्येताम् । શિકારીઓથી બે હરણ હણાયા Two deer were killed by hunters

અમે માણસોના સુખોને માટે યત્ન કીધો We strove for the happiness of men

દેવતાઓની સાથે રાક્ષસોએ હરિફાઇ કીધી Demons competed with gods

नार्यं रमणै सह ज्योत्स्नायाम् अरमन्त । The women sported with their husbands in the moonlight

'તમે ઉજ્જનથી ક્યારે પાછા ફર્યા' એમ લોકથી અમે પૂછાયા We were asked by the men 'when did you return from Oojein ?'

પવનથી ઝાડો હાલ્યા Trees shook by the wind

सेनापतय अरीणाम् पराजयेन अमोदन्त । સરદારો શત્રુના પરાજયથી ખુશ થયા The generals rejoiced at the defeat of the enemies

चोरा गृहम् प्राविशन् परम् धनम् न अलभन्त । ચોરો ઘરમા પેઠા પણ તેમને ધન મળ્યુ નહિ Thieves entered the house, but they did not get wealth

कन्या जनकम् अवन्दन्त । છોકરીઓ બાપને પગે લાગી The girls bowed to their father

અમે ગુરૂ કનેથી શસ્ત્રો શિખ્યા We learnt (the use of) missiles from our preceptor

वीर्येण च विद्याया बलेन च प्राकाशन्त । તેઓ તેજથી અને વિદ્યાના બળથી શોભતા હતા They shone by their valour and strength of knowledge

कृषीवला बीजस्य आरोपणम् आरभन्त । ખેડુતોએ બીને રોપવાનુ શરૂ કીધુ Husbandmen began the sowing of seeds

नारायणस्य दुष्कृतानि जनकाय न अरोचन्त । નારાયણના દુષ્ટ કૃત્યો તેના પિતાને રૂચ્યા નહિ Narayana's wicked deeds did not please his father

ઉદ્યમથી હરિના પૈસા વધ્યા Hari's riches increased by industry

क् ख् ग् के घ नी પછી ह् આવે તો તે ह् ને બદલે વિકલ્પે કરીને घ् મૂકાય છે જેમકે वाग्+हरि=वाग्घरि or वाग्हरि।

च् छ् ज् के झ नी પછી ह् આવે તો તે ह् ને બદલે વિકલ્પે કરીને झ મૂકાય છે જેમકે आज्+हलौ=आज्झलौ or आज्हलौ।

ट् ठ ड् के ढ नी પછી ह् આવે તો તે ह् ને બદલે વિકલ્પે કરીને ढ् મૂકાય છે अलेड+हय=अलेड्ढय or अलेड्हय

त् थ् द् के ध नी પછી ह् આવે તો તે ह् ને બદલે વિકલ્પે કરીને ध् મૂકાય છે જેમકે उद्यमात्+हरे=उद्यमाद्धरे or उद्यमाद् हरे

प् फ् ब् के भ नी પછી ह् આવે તો તે ह् ને બદલે વિકલ્પે કરીને भ् મુકાય છે જેમકે गुब्+हन्ति=गुब्भन्ति or गुब् हन्ति

अनिष्टम् न आशङ्कामहि। અમે અનિષ્ટ–ખોટું ધાર્યું નહોતું We did not suspect evil

ધનના ઢગલા બ્રાહ્મણોને અપાયા Heaps of money were given to Brahmanas

---

વાદરા રાક્ષસો સાથે લઢ્યા कपयो राक्षसैः सहायुध्यन्त।

અમે બે કાશીમા પડિતો સાથે બોલ્યા काश्यां पण्डितानभाषावहि।

તેઓએ શાતિથી ઠપકો સહ્યા स्वास्थ्येनोपालम्भमसहन्त।

બે તારા પૂર્વમા પ્રકાશ્યા तारके प्राच्यां प्राकाशेताम्।

તમો માણસોથી વખાણાયા मनुष्यैरशस्यध्वम्।

તમે બે રામથી ફરમાવાયા रामेणादिश्येथाम्।

અમે ઋષિઓને જમના નોતર્યા ऋषीन् भोजनायन्यमन्त्रयामहि।

અયોધ્યાથી જાસુસો ક્યારે પાછા આવ્યા? अयोध्याया दूता कदा न्यवर्तन्त।

અમે હરિકનેથી મહેર ધારી ન હતી हरेः कृपां नापेक्षामहि।

અમે નિશાળમાં ચોપડીઓ મેળવી पाठशालायां पुस्तकान्यलभामहि।

બે પરીક્ષકોએ બે છોકરીને નૃત્યમાં તપાસી **प्राश्निकौ कन्ये नृत्ये पर्यैक्षेताम् ।**

અમે બે અમારી માના દર્શનથી હરખાયા **जनन्या दर्शनेऽमोदावहि ।**

તમે બેએ કામ આરંભ્યુ નહિ **कार्यं नारभेथाम् ।**

અમે બે ઋષિને નમ્યા **ऋषिमवन्दावहि ।**

તે બેએ રાજા તરફથી તુચ્છકારની શંકા રાખી **नृपादवधीरणामाशङ्केताम् ।**

અમે ગાંધર્વોના કુળમાં જન્મ્યા હતા **गन्धर्वाणाम् कुलेऽजायामहि ।**

પક્ષીઓએ તેમના મુખીની સલાહને ન ગણકારી અને જાળમાં પડ્યા **विहगा नायकस्योपदेशमवाधीरयन्त जालेऽपतंश्च ।**

બ્રાહ્મણોના અપરાધો રાજાથી માફ કરાયા **ब्राह्मणानामपराधा नृपेणाक्षम्यन्त ।**

તમે બે વાઘને જોઇને ભયથી ધ્રુજ્યા **व्याघ्रस्य दर्शनेन भयादकम्पेथाम् ।**

હાથીને પકડવાને તમે યત્ન કીધુ **गजस्य ग्रहणायायतध्वम् ।**

તે બે છોકરાં તેમની મા વિના ચેનથી રમ્યાં નહી **बालौ जननीं विना नारमेताम् ।**

રામના ગુણો કવિઓથી વખણાયા **रामस्य गुणाः कविभिरशस्यन्त ।**

ઉદ્યોગથી તેમણે ઘણો પૈસો મેળવ્યો **उद्यमेन प्रभूतं धनमलभन्त ।**

તે બેએ તેમની દીકરીઓને જંગલમાં શોધી **कन्या वनेऽमृगयेताम् ।**

તે બે મુસાફરોથી કેરીઓ ચખાઇ **पान्थाभ्यामाम्रे अस्वाद्येताम् ।**

પાઠ ૧૯, ૨૦ મો.

જે ऋकारान्त નરજાતિના રૂપો भ्रातृ જેવા થાય છે તે શબ્દો–
पितृ, भ्रातृ, जामातृ देवृ, नृ, सव्येष्टृ અને **शस्तृ, शस्तृ**,=one who praises

भ्रातृ ના રૂપો

भ्राता	भ्रातरौ	भ्रातरः
भ्रातः	,,	,,
भ्रातरम्	,,	भ्रातॄन्

भ्रात्रा	भ्रातृभ्याम्	भ्रातृभि
भ्रात्रे	,,	भ्रातृभ्य
भ्रातु	,,	,,
,,	भ्रात्रो	भ्रातृणाम्
भ्रातरि	,,	भ्रातृषु

नृ ના રૂપો.

ना	नरौ	नर.
न	,,	,,
नरम्	,,	नॄन्
न्रा	नृभ्याम्	नृभि
न्रे	,,	नृभ्य
नु	,	,,
,,	न्रो	नृणाम्–नॄणाम्
नरि	,,	नृषु

ઉપર पितृ વિગેરે કહ્યા તે સિવાયના ऋ કારાન્ત નરજાતિના શબ્દોના રૂપ नेतृ પુ m ના જેવા લેવાય છે

नेतृ m ના રૂપો

नेता	नेतारौ	नेतार
नेत	,,	,,
नेतारम्	,,	नेतॄन्
नेत	,,	,,
नेत्रा	नेतृभ्याम्	नेतृभि
नेत्रे	,,	नेतृभ्य
नेतु	,	,,
,,	नेत्रो	नेतृणाम्
नेतरि	,,	नेतृषु

આ પ્રમાણે त्वष्टृ, क्षातृ, તથા भर्तृ ના તેમજ कर्तृ, गन्तृ, दातृ વગેરે વિશેષણોના નરજાતિના રૂપ લેવા

उ કારાન્ત નરજાતિના નામોના રૂપ गुरु જેવા લેવાય છે

गुरु m ના રૂપો છે

गुरु	गुरू	गुरव
गुरो	,,	गुरव
गुरुम्	,,	गुरून्
गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभि
गुरवे	,,	गुरुभ्य
गुरो	,,	,,
गुरो	गुर्वो	गुरूणाम्
गुरौ	,,	गुरुषु

परशु m

परशु	परशू	परशव
परशो	,,	,
परशुम्	,	परशून्
परशुना	परशुभ्याम्	परशुभि
परशवे	,,	परशुभ्य
परशो	,,	,,
,,	परश्वो	परशूनाम्
परशौ	,,	परशुषु

मृत्यु m

मृत्यु	मृत्यू	मृत्यव
मृत्यो	,,	,,
मृत्युम्	,,	मृत्यून्
मृत्युना	मृत्युभ्याम्	मृत्युभि
मृत्यवे	,,	मृत्युभ्य
मृत्यो	,,	,,
,,	मृत्य्वो	मृत्यूनाम्
मृत्यौ	,,	मृत्युषु

शत्रु m

शत्रु	शत्रू	शत्रव

शत्रो	,,	,,
शत्रुम्	,,	शत्रून्
शत्रुणा	शत्रुभ्याम्	शत्रुभि
शत्रवे	,,	शत्रुभ्य
शत्रो	,,	,,
,,	शत्र्वो	शत्रूणाम्
शत्रौ	,,	शत्रुषु

આ પ્રમાણે इषु तरु, पांसु, प्रभु, बाहु, बिन्दु, मनु, वायु, विष्णु, शम्भु તથા शिशुના રૂપ લેવા

उ-कारांत નારીજાતિના નામોના રૂપ धेनु જેવા લેવાય છે

उकारान्त નાન્યતરજાતિના નામોના રૂપ मधु જેવા લેવાય છે

मधु n

मधु	मधुनी	मधूनि
,,	,,	,,
मधुना	मधुभ्याम्	मधुभि
मधुने	,,	मधुभ्य.
मधुन	,	,
,,	मधुनो	मधूनाम्
मधुनि	,	मधुषु
मधु-मधो	मधुनी	मधूनि

अश्रु n

अश्रु	अश्रुणी	अश्रूणि
अश्रु	,,	,
अश्रुणा	अश्रुभ्याम्	अश्रुभि
अश्रुणे	,,	अश्रुभ्य
अश्रुण	,,	,,
,	अश्रुणो	अश्रूणाम्
अश्रुणि	,,	अश्रुषु
अश्रु-अश्रो	अश्रुणी	अश्रूणि

'विश्व n' આ શબ્દ સર્વનામ છે, તેના રૂપો આ પ્રમાણે —

विश्वम्	**विश्वे**	**विश्वानि**	**विश्वस्मै**	,,	**विश्वेभ्य**
हे विश्व	,,	,,	**विश्वस्मात्,,**		,,
विश्वम्	,	,,	**विश्वस्य**	**विश्वयो**	**विश्वेषाम्**
विश्वेन	**विश्वाभ्याम्**	**विश्वै**	**विश्वस्मिन्**	,,	**विश्वेषु**

નામ તથા વિશેષણોનુ (Feminine base) સ્ત્રીલિગ અગ બનાવવાને સસ્કૃતમા **आ** અને **ई** એના બે પ્રત્યયો છે

अકારાત નામ તથા વિશેષણોને ઘણુ ખરૂ **आ** પ્રત્યય લાગે છે જેમકે **अज** 'બકરો,' નુ **अजा** બકરી,' **बाल** 'બાળક' નુ **बाला** 'બાળકી,' 'છોકરી,' **अश्व** 'ઘોડો' નુ **अश्वा** 'ઘોડી,' **वत्स** 'છોકરો,' નુ **वत्सा** 'છોકરી' **ब्राह्मण** નુ **ब्राह्मणी** **अलङ्घनीय,** નુ **अलङ्घनीया** **लवण** નુ **लवणा,** **विशाल**નુ **विशाला,** **रक्त** 'રાતુ' નુ **रक्ता** **धवल** ધોળુ' નુ **धवला,** **श्याम** 'શામળુ' નુ **श्यामा,** **वृद्ध**નુ **वृद्धा** આ પ્રમાણે **आ**કારાત થયેના વિશેષણોના રૂપ, **शाला** જેના લેવાય છે

નીચેના અનિયમિત સ્ત્રીલિગરૂપો તૈયાર કરો

નરજાતિ	નારીજાતિ
इन्द्र	**इन्द्राणी**
देव	**देवी**
पति વર	**पत्नी** સ્ત્રી
पितामह બાપના બાપ	**पितामही** બાપની મા
पितृ બાપ	**मातृ** મા
पुत्र	**पुत्री**
मातामह માના બાપ	**मातामही** 'મા' ની 'મા'
भव મહાદેવ	**भवानी** પાર્વતી
राजन् રાજા	**राज्ञी** રાણી
श्वशुर સસરા	**श्वश्रू** સાસુ
सुन्दर	**सुन्दरा–सुन्दरी**
हय ઘોડો	**हयी** ઘોડી
हरिण હરણ	**हरिणी** હરણી

इकारांत વિશેષણોનુ સ્ત્રીલિંગઅંગ સ્ત્રીલિંગમા નરજાતિના જેવુ જ કાયમ રહે છે **सुरभि** *m* ના રૂપ **कलि** જેના થાય છે. **सुरभि** *f* ના **मति** જેવા થાય છે અને **सुरभि** *n* ના પ્રાઇમરમા આપ્યા જ છે

उकारांत વિશેષણોનુ સ્ત્રીલિંગ અંગ નરજાતિ જેવુ થાય છે પણ એમના અંત્ય उ ની પહેલા જોડાક્ષર ન હોય તો વિકલ્પે કરીને ई લાગે છે, જેમકે **साधु** પરથી **साधु** અને **साध्वी**, **बहु** પરથી **बहु** અને **बह्वी**, **साधु** *m* ના રૂપ **गुरु** જેવા, **साधु** *f* ના રૂપ **धेनु** જેવા અને **साध्वी** ના **दासी** જેવા **साधु** *n* ના **मधु** જેવા, પણ **पाण्डु** Pale white, yellowish નુ **पाण्डु** જ સ્ત્રીલિંગમા રહે છે તથા **पङ्गु** 'લંગડો' નુ **पङ्गु** 'લંગડી' સ્ત્રી થાય છે

જે વિશેષણોને છેડે तृ, मत्, वत्, इन्, કે यस् હોય છે તેમનુ સ્ત્રીલિંગ અંગ ई લગાડે થાય છે જેમકે **श्रेष्टृ+ई=श्रेष्ट्री**, **आयुष्मत्+ई=आयुष्मती**, **यशस्वत्+ई=यशस्वती**, **मेधाविन्+ई=मेधाविनी**, **श्रेयस्+ई=श्रेयसी** **सुखभाज्** અને **वनौकस्** એ વિશેષણોને છેડે तृ, मत् વગેરે ઉપર કહેલા પ્રત્યયોમાંનો કોઇ નથી માટે ई લાગે નહી

જે વિશેષણોને છેડે **वस्** કે **इवस्** હોય છે તેમનુ સ્ત્રીલિંગ અંગ **वस्** કે **इवस्** ને બદલે **उषी** મૂકવાથી થાય છે જેમકે **तस्थिवस्** નુ **तस्थुषी** **अध्यूषिवस्** નુ **अध्यूषुषी**, **चकृवस्** નુ **चकृ+उषी=चक्रुषी**, **जहृवस्** નુ **जहृ+उषी=जह्रुषी**

સ્ત્રીલિંગમા ईकारांत થયેલા વિશેષણોના રૂપ **दासी** જેવા લેવાય છે

श्रेष्टृ *m* ના રૂપો

श्रेष्टा	**श्रेष्टारौ**	**श्रेष्टार:**
श्रेष्टारम्	,,	**श्रेष्टॄन्**
श्रेष्ट्रा	**श्रेष्टृभ्याम्**	**श्रेष्टृभि**
श्रेष्ट्रे	,,	**श्रेष्टृभ्य:**

એજ પ્રમાણે બાકીના **नेतृ** જેવા.

क्रोष्टृ+ई=क्रोष्ट्री ના રૂપ दासी જેવા

क्रोष्टृ n

क्रोष्टृ	क्रोष्टृणी	क्रोष्टॄणि
"	"	"
क्रोष्टृणा	क्रोष्टृभ्याम्	क्रोष्टृभि
क्रोष्टृणे	"	क्रोष्टृभ्य

એજ પ્રમાણે બીજા રૂપો

આ क्रोष्टृ ના રૂપ પ્રમાણે कर्तृ, गन्तृ, द्रष्टृ વગેરે ऋ કારાન્ત વિશેષણોના રૂપ લેવાય છે

લોકોના નામપરથી બનેલા દેશના નામો સસ્કૃતમા બહુ વચનમા વપરાય છે જેમકે वङ्गाना नृप , मगधेषु पाटलिपुत्र नाम नगरम्, आर्या कुरुषु वसन्ति, कलिङ्गेषु वसन्ति, પણ જ્યારે देश, विषय જેવા શબ્દો સાથે વપરાય છે ત્યારે એકવચન વપરાય છે જેમકે मगधदेशे

સસ્કૃતમા નિષેધાર્થ બતાવવાને વ્યજનથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલા अ મૂકાય છે અને સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલા अन् મુકાય છે જેમકે

लङ्घनीय violable	अलङ्घनीय inviolable
विनय modesty	अविनय immodesty
नीति morality	अनीति immorality
काल time	अकाल not time, improper time

नेत , पित , क्रोष्ट , मात , વગેરેના સબોધન એક વચનના રૂપોમા છેલ્લો વિસર્ગ र् ને બદલે આવેલો છે પાન્ત र् ની પછી અઘોષ વ્યજન હોય અથવા કોઇ વ્યજન ન હોય ત્યારે તેનો વિસર્ગ થાય છે તેથી नेत गच्छामि=नेतर्गच्छामि, पित बोधसि=पितर्बोधसि, क्रोष्ट वदसि=क्रोष्टर्वदसि તેમજ पित आगच्छ=पितरागच्छ અર્થાત્ र् નો વિસર્ગ થયો હોય અને તેની પછી ઘોષ વ્યજન અથવા સ્વર આવે તો પાછો વિસર્ગનો र् કરવો જેમકે प्रात उत्थाय=प्रातरुत्थाय,पुन भवतु=पुनर्भवतु,पुन रमते=पुनर्रमते=पुनारमते.

વાક્યો.

પાઠ ૧૯ મો.

શંકર જય પામે છે Siva conquers

બે હાથ ફરકે છે The two arms throb

પવનથી વૃક્ષો હાલે છે Trees shake by the wind

ભમરા મધ પીએ છે Bees drink honey

માણસો પૈસાને ચહાય છે Men desire riches

ઇંદ્રે શત્રુઓને જીત્યા Indra conquered his enemies.

યોધ્ધો શત્રુ ઉપર બે બાણ ફેંકે છે The warrior discharges two arrows at his enemy

ચાતકને પાણીનું ટીપું પણ મળતું નથી The chataka does not get even a drop of water

વિષ્ણુને પૂજા ગમે છે Worship pleases Vishnu

શેઠોથી નોકરો ફરમાવાયા Servants were coammanded by their lords

હું દુનીયાના બનાવનારને નમું છું I bow to the author of the universe

હું ગુરૂઓને શિષ્યનું ઉદ્ધતપણું કહું છું I inform the teachers of the pupil's rudeness

સીતા લક્ષ્મણ દીયરની પછાડી ગઇ Sita followed Lakshmana, her husband's brother

છોકરીના વરને જમાઇ કહે છે They call the daughter's husband 'son-in law'

પતિને માટે સંદેશો મોકલાય છે A message is sent for her husband

સ્ત્રીના બંને ગાલપર બે આંખમાંથી આંસુ ખરે છે Tears drop upon the two cheeks of the woman from her two eyes

વિશ્વકર્માથી અમરાવતી રચાઈ Amaravati was created by the architect of the gods

पितरः पुत्रैः वन्द्यन्ते। પિતાઓ પુત્રોથી વન્દાય છે Fathers are saluted by their sons

રામ જનકનો જમાઈ થાય Rama is Janaka's son-in-law

પાંડવોએ દ્વેષીઓને લડાઈમાં જીત્યા The Pandavas conquered their haters in the battle

किंकरः भर्तारम् अनुसरति। ચાકર શેઠને અનુસરે છે The servant follows his master

મનુથી ધર્મ લખાયો The code of duty was written by Manu.

(અહીં **ધર્મ**=વ્યવહારસાધક નિયમોનો સંગ્રહ)

સ્રષ્ટાથી લોકો સરજાય છે People are created by the Creator

તળાવનું પાણી રસ્તે જનારાઓથી પીવાયું The water of the tank was drunk by the travellers on the way

જાચકોએ દાતારને મેળવ્યો નહી The beggars did not get the donor

રામ છોકરાને લાડુ આપે છે. **राम शिशुभ्यो मोदकं यच्छति।**

આકાશ ધૂળથી ભરાય છે **आकाशः पांसुना भ्रियते।**

પરશુરામે શત્રુઓને ફરસીથી માર્યા **परशुरामः शत्रून् परशुना माहरत्।**

વાદળામાંથી જળના ટીપાં પડે છે **मेघेभ्यो जलस्य बिन्दवः पतन्ति।**

રાજાએ શહેરના રખેવાળોને બોલાવ્યા **नृपो नगरस्य रक्षितॄनाह्वयत्।**

બાળક બાપનું માને છે **बालः पितरमनुरुध्यते।**

અવન્તીના માલીકે પ્રધાનોને કહ્યું **अवन्त्याः प्रभुः सचिवानभाषत।**

હરિ જીભવડે તાળવાને અડક્યો **हरिर्जिह्वया तालुमस्पृशत्**

સ્ત્રીઓ પતિઓ સાથે બાગમાં ગઈ. **नार्यो भर्तृभिः सहोद्यानमगच्छन्।**

ઋષિઓ મંત્રોના દ્રષ્ટા હતા **ऋषयो मन्त्राणां द्रष्टार आसन्।**

લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે **जना विष्णुं पूजयन्ति।**

ઋતુપર્ણ સારથિઓ સાથે બોલ્યો **ऋतुपर्णः सव्येष्टृभिरवदत्**

રામ પોતાના ભાઇ લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયો **रामो भ्रात्रा लक्ष्मणेन सह वनमगच्छत्।**

રાવણના માથા રામથી બાણોવડે કપાયા **रावणस्य शीर्षाणि रामेणेषुभिरच्छिद्यन्त।**

માણસોથી વારવાર વિઘ્નોના ભયથી કામ આરંભાતુ નથી **मनुष्यैरनेकशो विघ्नानां भयेन कार्यं नारभ्यते।**

ભીમ શત્રુ સાથે બે હાથે લડયો **भीमः शत्रुणा बाहुभ्यामयुध्यत।**

દેવો પાપના કરનારાઓને શિક્ષા કરે છે **देवाः पापस्य कर्तॄन् दण्डयन्ति।**

આડે માર્ગે જનારા લોકોથી નિંદાય છે **विमार्गेण गन्तारो जनैर्निन्द्यन्ते।**

ધર્મ રાજ્યને વિનાશમાંથી બચાવનાર છે **धर्मो राष्ट्रस्य नाशाद्रक्षिता।**

દુર્જનની જીભના ટેરવાપર મધ રહે છે, હૈયામાં તો ઝેર **दुर्जनस्य जिह्वाया अग्रे मधु तिष्ठति हृदये तु विषम्।** વૃક્ષો છાયાથી મુસાફરોને આનંદ આપે છે **तरवश्छायया पान्थानाह्लादयन्ति।**

વિશ્વામિત્રની સાથે રામનુ વનમાં જવાનુ તેના પિતાથી કબુલ કરાયુ **विश्वामित्रेण सह रामस्य वनगमनं पित्रान्वमन्यत।**

પવન કાળા વાદળા વિખેરી નાખે છે **वायुः श्यामान् मेघान् निरस्यति।**

લોકો ભુખ્યાને અન્ન આપનારાઓને વખાણે છે **जना क्षुधितेभ्योऽन्नस्य दातॄन् शंसन्ति।**

સીતાના પતિએ અને દીયરે સીતાને શોધી **सीताया भर्ता देवा च सीतामन्वैष्यताम्।**

પાઠ ૨૦ મો.

ઝાડપરથી ફુલો પડયા Flowers fell from the tree

શિવની કૃપાથી કલ્યાણ થાય છે Good happens by the grace of Siva

આપણે ગુરૂઓના હુકમોને પાળીએ છીએ. We obey the orders of our preceptors

સાધુઓ મૃત્યુનો ભય ગણતા નથી Sages do not consider the fear of death

પિતા પ્રતિ રામને ઘણુ માન છે Rama has great respect for his father

વિશ્વના કર્તાની ઇચ્છા ન ઉલ્લંઘન કરાય એવી છે The wish of the creator of the universe cannot be transgressed

(આ વાક્યમા **इच्छा** ના **आ** ની પછી **अलङ्घनीया** નો **अ** આવ્યો છે **आ+अ=आ** થાય છે છતા પણ **अ** ને માટે અવગ્રહ મૂક્યા છે જો અવગ્રહ ન હતે તો એમ પણ અર્થ થાત કે **इच्छा**=ઇચ્છા **लङ्घनीया**=ઉલ્લંઘન કરાય એવી, આમ અર્થ ફરી જવાનો સંભવ હોય ત્યા અવગ્રહ જરૂર મૂકાય છે)

તે દ્વેષીઓના સુખને સહન કરતો નથી He does not endure the happiness of his haters

ચદ્રમા ડાઘો દેખાય છે A spot is seen in the moon

રામ સગવાલામા સ્નેહથી રહે છે Rama behaves with affection towards his relations.

મધમા મીઠાશ છે There is sweetness in honey

માણસોમા બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે The brahmin is the best among men

તેઓ દાતારો કનેથી પૈસો મેળવે છે They get wealth from donors

कुरुभ्य दूत आगच्छत। કુરુદેશથી કાસદ આવ્યો. A messeng r came from the Kurus

કાકા બાપના ભાઇ થાય The Paternal uncle is the father's brother

वस्तुनि अवस्त्वारोपः अज्ञानम्। વસ્તુમા વસ્તુ નથી એવો આરોપ એ અજ્ઞાન છે Ascribing something that is not real to a real thing is ignorance તેણે એ બાહુના બળથી પૃથ્વી જિતી. He conquered the earth by the strength of his two arms

भीमस्य भ्रातरि अर्जुने कर्णः बाणान् अमुञ्चत्। ભીમના ભાઇ અર્જુનપર કર્ણે બાણ મૂકયા Karna discharged arrows at Arjuna, Bhima's brother

मृदुनि मृगस्य शरीरे निशितस्य बाणस्य पात तूलस्य राशौ अग्ने इव। નાજુક હરણના શરીરપર તીક્ષ્ણ બાણનુ પડવુ રૂના ઢગલામા દેવતાના જેવુ હોય છે. The falling of a sharp arrow on the delicate body of a deer is just like that of fire on a heap of cotton જેમ દેવતા લાગવાથી રૂ બળી જાય છે તેમ તીક્ષ્ણ બાણ પડવાથી હરણનુ શરીર મરણતોલ થાય છે અથવા નાશ પામે છે

तनुषु विभवेषु नरा ज्ञातिभिः त्यज्यन्ते। થોડી સપત્તિમા માણસો સગાવહાલાથી તજ્ય છે Men with little riches are abandoned by their relations

પશુઓમા પણ નિમકહલાલપણુ જણાય છે Gratitude is seen even among beasts.

તેણે શ્રોતાઓના આગ્રહથી કથા આરભી He commenced the story through the importunity of hearers

કડવુ પણ હિતના કહેનાર મિત્રપ્રતિ ક્રોધથી બસ, દૂર રહેવુ Away with anger at a friend who speaks a wholesome thing though unpleasant

भारतवर्षीयाणाम् नप्तु लाभे अतीव उत्कण्ठा । હિંદીઓની પૌત્રને મેળવવાની ઘણી આતુરતા હોય છે The Indians have great anxiety for getting a grandson દીકરાને ઘેર દીકરા જોવાને હિંદુઓને ઘણી મરજી હોય છે

साधूनाम् भूतेषु परमम् कारुण्यम् । સત્પુરૂષોની જીવ માત્રપર ઘણી દયા હોય છે Sages have great campassion towards beings

તે છોકરીને જમાઇને ઘેર લઇ જાય છે He takes his daughter to the house of her husband

---

રામ રઘુઓમા મુખ્ય હતા **रामो रघूणा मुख्य ।**
મે કર્તા પાસેથી ચોપડી મેળવી **कर्तु पुस्तकमलभे ।**
લક્ષ્મી વિષ્ણુની સ્ત્રી હતી **लक्ष्मीर्विष्णो पत्नी ।**
તે શ્રોતાઓની માફી માગે છે **श्रोतॄन् क्षमा याचते ।**
જનક પૌત્રોના રથ જોયો **जनको नप्तृणा रथमैक्षत ।**
નારાયણે હરિના જમાઇઓના ઘોડા જોયા **नारायणो हरेर्जामातॄणा मश्वानपश्यत् ।**
આર્યો કુરૂમા રહેતા હતા **आर्या कुरुष्ववसन् ।**
પોપટ ઝાડપર બેઠા **शुकस्तरावुपाविशत् ।**
હરિના પૌત્રનો ચાકર ગામ ગયો **हरेर्नप्तु किंकरो ग्राममगच्छत् ।**
કર્ણ દાતારોમા પહેલો હતો **कर्णो दातृषु प्रथम ।**
સિંહ પશુઓનો રાજા છે **सिंह पशूना प्रभु ।**
હરિ રમાના પતિનો મિત્ર થાય **हरी रमाया भर्तुर्मित्रम् ।**
ચન્દ્રનુ બિંબ વધે છે અને ઘટે છે **इन्दोर्बिम्ब वर्धते क्षीयते च ।**
પોતાના ભાઇ રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણે સીતાને વનમા તજી **भ्रातू रामस्यादेशेन लक्ष्मण सीता वनेऽत्यजत् ।**
સ્રષ્ટાથી દુનિયા થઇ **धातुर्विश्वमजायत ।**
તેણે પોતાના ધણીની ખબર મેળવી **भर्तुर्वार्तामलभत ।**

બાહુના બળથી તેણે શત્રુઓને જીત્યા. **बाहोर्बलेनशत्रूनजयत् ।**
પર્વતોને જબરા પવનથી પણ ભય નથી **पर्वतानां प्रबलाद्वायोरपि भय न।**
ડાહ્યા માણસો છોકરાઓથી પણ જ્ઞાન મેળવે છે **प्रज्ञा बालेभ्योऽपि ज्ञान लभन्ते ।**

હે શમ્ભુ ! મારા પાપ માફ કર **शम्भो पापानि क्षाम्य ।** Forgive =માફ કર એ Imperative આજ્ઞાર્થનુ રૂપ છે Imperative મા બીજા પુરૂષ એકવચનનો પ્રત્યય નથી તેથી **क्षम्** (**क्षाम**) 4th conj Parsam + ગણની નિશાની=**क्षाम्य** રૂપ થયુ છે)

ઋષિઓમા ઇશ્વરપર ઘણો પ્રેમ જણાય છે **ऋषिष्वीश्वरे परम स्नेहो दृश्यते ।**

પક્ષિઓ વૃક્ષની ડાળીઓપર બેસે છે **विहगास्तरूणां शाखासूपविशन्ति।**
નોકરો શેઠના હુકમોનુ ઉલ્લઘન કરતા નથી **भृत्याः प्रभूणामाज्ञां न लङ्घयन्ते ।**

તેણે સ્વામી કનેથી માને ઘેર જવાને રજા મેળવી **भर्तुर्जनन्या गृह गमनायानुज्ञामलभत ।**

વિષ્ણુના ભક્તોથી વૈકુઠમા વાસ મેળવાય છે **विष्णोर्भक्तैर्वैकुण्ठे वासो लभ्यते ।**

પાઠ ૨૧ મો.

वधू ના રૂપો

वधू	**वध्वौ**	**वध्व**
वधु	,,	,,
वधूम्	,,	**वधू**
वध्वा	**वधूभ्याम्**	**वधूभि**
वध्वै	,,	**वधूभ्य**
वध्वा	,,	,,
,,	**वध्वो**	**वधूनाम**
वध्वाम्	,,	**वधूषु**

मातृ, જેવા જે **ऋ**કારાત ... તિના નામના રૂપ લેવાય છે તે શબ્દો -**मातृ, दुहितृ,** ... **यातृ, मातृ** ના રૂપ પ્રકરમા આપ્યાં છે

स्वसृ ના રૂપો

स्वसा	स्वसारौ	**स्वसारः**
स्वसः	,,	,
स्वसारम्		**स्वसॄः**

બાકીના **રૂપ मातृ** ના જેવા ... છે

स्निह् ની સાથે જેનાપર ... લગાડાય તેના નામની સાતમી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે --ज... **स्निह्यति**

सक्थि નાં રૂપ **कलि** જેવા -

सक्थि	...	**सक्थीनि**
सक्थिम्		**सक्थीन्**

सक्थिना એ પ્રમાણે

[**अक्षन्भूमि**--આ શબ્દોનો ઉ... ... સ્કુલના છોકરાઓ મેટ્રિક કલાસમા આવતા સુધી પણ ... કરે છે, તેમ ન કરતા **क्** જોડો અને **ष** આખો બે ... બોલવું]

હ્રસ્વ **इ उ** કે **ऋ** જે ... છેડે હોય તેમના નાન્યતર જાતિના રૂપમા ત્રીજી, ચોથી, પ... ... છઠ્ઠી અને સાતમીના એકવચનમા તથા છઠ્ઠી અને સાતમીના દ્વિ... ... રૂપે કરીને નરજાતિ જેવા રૂપ લેવાય છે

शुचि adj pure ના 'નરજાતિ ... રૂપ **कलि** જેવા

'નારીજાતિ ... **मति**

शुचि ના

शुचि	शुचिनी	**शुचीनि**
हे शुचि-शुचे	,	,,
शुचि		,,

शुचिना	शु[illegible]भ्याम्	शुचिभि
शुचये–शुचिने		शुचिभ्य
शुचे –शुचिन		,,
,,	शु[illegible] –शुचिनो	शुचीनाम्
शुचौ–शुचिनि	,	शुचिषु

गुरु [illegible] ng

गुरु m ના રૂપ પૂર્વે આપ્યા [illegible]

[illegible]

गुरु	[illegible]	गुरव
हे गुरो	,	,,
गुरुम्		गुरू
गुर्वा	गु[illegible]भ्याम्	गुरुभि
गुरवे–गुर्वै		गुरुभ्य
गुरो –गुर्वा		,,
,,	गु[illegible]	गुरूणाम्
गुरौ–गुर्वाम्		गुरुषु

गुरु f गुरु+ई=**गुर्वी** પણ થાય [illegible] રૂપ **दासी** જેવા

[illegible]

गुरु	गुरुणी	गुरूणि
हे गुरु–गुरो	,,	,,
गुरु	,	,,
गुरुणा	गुरु[illegible]याम्	गुरुभि
गुरवे–गुरुणे	,,	गुरुभ्य
गुरो गुरुण	,	,,
,,	गुर्वो –गुरुणो	गुरूणाम्
गुरौ–गुरुणि	,	गुरुषु

कर्तृ m ના રૂપ **नेतृ** m જેવા

कर्तृ n

कर्ता	कर्तारौ	कर्तारः
हे कर्तृ–कर्तर्	,,	,,
कर्तृ	,,	,,
कर्त्रा–कर्तृणा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
कर्त्रे–कर्तृणे	,,	कर्तृभ्यः
कर्तुः–कर्तृणः	,,	,,
,,	कर्त्रोः–कर्तृणोः	कर्तृणाम्
कर्तरि–कर्तृणि	,,	कर्तृषु

આ પ્રમાણે गन्तृ, द्रष्टृ, नेतृ, વગેરેના રૂપ લેવા

Krishna has an ornament કૃષ્ણને ઘરેણું છે कृष्णस्य अलंकारः अस्ति।

Rama had two books રામની પાસે બે ચોપડીઓ હતી. रामस्य पुस्तके आस्ताम्।

Janaka has one house જનકને એક ઘર છે जनकस्य गृहम् अस्ति।

The woman has a child સ્ત્રીને એક બાળક છે नार्याः शिशुः अस्ति।

આ વાક્યોપરથી to have વાળા વાક્યોનો સંસ્કૃત તરજુમો કેમ કરવો તે સમજવુ કર્તાની છઠ્ઠી વિભક્તિ આવે છે, અને ક્રિયાપદમાં अस् to be નુ રૂપ વપરાય છે

વાક્યો

સજ્જનની કીર્તિ લોકમાં પ્રસરે છે The fame of a good man spreads in the world

સંકટમાં ધીરો પુરૂષ હિંમત છોડતો નથી A bold man never leaves his courage in a difficulty

રામ પ્રેમથી દીકરાને ભેટે છે Rama embraces his son with affection

તે મોક્ષને માટે દેવને ભજે છે He worships God for ab solution

તે યક્ષાની વસતીમાંથી આવ્યો He came from the residence of Kubera's attendants

દુઃખ દુષ્કર્મથી ઉપજે છે Misery results from a wicked action

મદન રતિનો પતિ થાય છે Madana is the husband of Rati

ईश्वर सृष्टया पालक ઈશ્વર સૃષ્ટિનો પાળનાર છે God is the protector of the creation

બુદ્ધિનો વધારો કીર્તિને માટે છે (બુદ્ધિના વધારાથી કીર્તિ થય છે) The intensity of talent is for fame

તે જમીનપર બેસે છે He sits on the ground

रामस्य मातर जामातु ऋष्यशृङ्गस्य आश्रमम् अगच्छन् । રામની માતાઓ તેમના જમાઇ ઋષ્યશૃંગને આશ્રમે ગઇ Rama's mothers went to the hermitage of their son-in-law, Rishyasringa

सीता यातृ ननान्दरम् आपृच्छत पश्चात् पितु गृहम् अगच्छत् । સીતાએ દેરાણીઓ (જેઠાણીઓની) તથા નણંદની રજા લીધી અને પછી બાપને ઘેર ગઇ Sita took leave of her husband's brother's wives and her husband's sister, afterwards went to her father's house

રઘુના બાપે વસિષ્ઠની ગાય રક્ષી Raghu's father protecd Vasishtha's cow

નારાયણનાં કામો હરિની પ્રીતિ માટે નથી (હરિને પ્રસન્ન નથી) Narayana's actions do not please Hari

વેદમાં શૂદ્ર લાયક ગણાતો નથી (શૂદ્રનો અધિકાર નથી A Sudra is not authorised in Veda

बुधा मूर्खाणाम् स्तुतिं वा निन्दां न गणयन्ति। ડાહ્યા પુરૂષો, મૂર્ખાની સ્તુતિ અથવા નિંદાને ગણતા નથી Wise men do not count the praises or censures of fools

પ્રધાનોથી રાજા સેવાય છે A king is served by his ministry

ગોવાળીઓ બે ગાયોને રક્ષે છે A herdsman protects two cows

गोप धेनू रक्षति। A herdsman protcets cows જુવતીઓ નદીમાંથી(-નું) પાણી આણે છે Young women bring water from (-of) the river

સાસુ જમાઇપર સ્નેહ રાખે છે A mother-in-law feels affection for her son-in-law

તે ચંદ્રના ચળકાટને જુએ છે He sees the brightness of the moon

તે સત્કર્માનું ફળ અનુભવે છે He experiences the result of his good actions

લોભથી બુદ્ધિ ચળે છે Talent goes astray by avarice

હરિ સ્વભાવે સારો છે Hari is good by nature

રામે માતા અને પિતાને પિંડ આપ્યા Rama offered balls of rice to his (deceased) parents

સ્મૃતિમાં ધર્મ કહ્યો છે Duty is told in Smriti

સીતા નણંદના પતિ ઋષ્યશૃંગને નમી सीता ननान्दुर्भर्तारमृष्यशृङ्गमनमत्।

વિશ્વામિત્ર જાતે ક્ષત્રિય હતા, પણ પાછળથી તે બ્રાહ્મણ થયા विश्वामित्रो जात्या क्षत्रिय आसीत् पश्चाद् ब्राह्मणोऽभवत्।

શંબૂક ધંધે ખેડુત છે शम्बूको वृत्त्या कृषीवल ।

સીતા હમેશા સાસુને ખુશ કરતી सीता सदा श्वश्रूमप्रीणयत्।

રાજાનો પ્રધાન રાજનીતિમાં હોશીયાર છે नृपस्यामात्यो नीतौ निपुण।

સ્મૃતિઓમાં મનુની શ્રેષ્ઠ છે स्मृतिषु मनो श्रेष्ठा।

મહારાષ્ટ્રમા યુવતિઓનો વિનય વખાણવા લાયક છે **महाराष्ट्रे वधूना विनय प्रशस्य ।**

('મહારાષ્ટ્ર')એ દેશનુ નામ છે તોપણ એનો અર્થ 'મોટુ રાજ્ય' થાય છે, તથા **कुरु, कलिङ्ग, मगध, वङ्ग** વગેરે નામો લોકોપરથી લેવાયલા સમજાઇ આવે છે તેમ એ સમજાતુ નથી માટે એક વચન વાપર્યુ છે

રામે પોતાની બેન શાન્તાને જોઇ અને પોતાની માને નમ્યા **राम स्वसार शान्तामैक्षत मातरमनमच्च ।**

રામે માણસને તેની જાત પૂછી **रामो जन जातिमपृच्छत् ।**

માણસો સપત્તિને ચહાય છે **जना भूर्ति वाञ्छन्ति ।**

ઇગ્રેજો ઇગ્લડથી અહીં આવે છે **अङ्ग्ला अङ्ग्लभूमेरिहागच्छन्ति ।**

વેરૂળના પડોસમા ગુફાઓમા દેવોની બહુ પ્રતિમાઓ છે **वेरूलस्य सनिधौ विवरेषु देवाना बहवो मूर्तय सन्ति ।**

હરિએ રાત્રિઓ ધ્યાનમા ગાળી **हरी रात्रीर्ध्यानेऽनयत् ।**

કૃષ્ણની ઘણી છોકરીઓ હતી **कृष्णस्य बहवो दुहितर आसन् ।**

બહાદુરી કીર્તિ આપે છે **शौर्य कीर्तये ।**

માણસનો સ્વભાવ કામો પરથી જણાય છે **मनुष्यस्य प्रकृति कृतिभ्यो ज्ञायते ।**

નારાયણની પાયમાલી તેના દુષ્કર્મોનુ ફળ છે **नारायणस्य नाशो दुष्कृतीना फलम् ।**

ધૈર્ય મનુષ્યનુ મોટામા મોટુ ઘરેણુ છે **धतिर्नरस्य परमं भूषणम् ।**

ઇશ્વરપ્રતિ ઘણો પ્રેમ ભક્તિ કહેવાય છે **ईश्वरे परम स्नेहो भक्तिरभिधीयते ।**

માણસના બુદ્ધિનો પરિપાક એ ઉપદેશનુ ફળ છે **मनुष्यस्य बुद्धे-र्विकास उपदेशस्य परिणाम ।**

સીતાનુ મુખ શોભામા ચદ્રના સમાન છે **सीताया मुखं कान्त्या चन्द्रेण समम् ।**

હાથીની ગતિ ધીમી છે **गजस्य गतिर्मन्दा ।**

બાપે પોતાની છોકરીઓને ઘણો પૈસો આપ્યો **पिता दुहितृभ्य प्रभूत धनमयच्छत् ।**

બેનની બક્ષિસ પ્રેમનુ ચિહ્ન હતુ **स्वसुरुपहार प्रीतेश्चिह्नमासीत् ।**

પાઠ ૨૨, ૨૩

Imperative (लोट्)

આજ્ઞાર્થ

પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો

आनि	आव	आम
(none)	तम्	त
तु	ताम्	अन्तु

આત્મનેપદના

ऐ	आवहै	आमहै
स्व	इथाम्	ध्वम्
ताम्	इताम्	अन्ताम्

પહેલા ગણના પરસ્મપદી ધાતુના Impera forms **वदानि, वदाव, वदाम, वद, वदतम्** ની પેઠે લેવા

ચોથા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુના Impera forms **पुष्याणि, पुष्याव, पुष्याम, पुष्य, पुष्यतम्** ની પેઠે લેવા

છઠ્ઠા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુના Impera forms **विशानि, विशाव, विशाम, विश, विशतम्** આ પ્રમાણે લેવા

દશમા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુના Impera forms **चोरयाणि, चोरयाव, चोरयाम, चोरय, चोरयतम्** આ પ્રમાણે લેવા

પહેલા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના આ રૂપ **मोदै, मोदावहै, मोदामहै, मोदस्व** . વગેરેની પેઠે લેવા

ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના આ રૂપ **युध्यै, युध्यावहै, युध्यामहै, युध्यस्व, युध्येथाम् युध्यध्वम्** વગેરે ની પેઠે લેવા

છઠ્ઠા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના રૂપ **म्रियै, म्रियावहै, म्रियामहै, म्रियस्व, म्रियेथाम्** વગેરેની પેઠે લેવા

દશમા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના રૂપ **मृगयै, मृगयावहै, मृगयामहै, मृगयस्व, मृगयेथाम्** વગેરેની પેઠે લેવા

Imperative forms सद् with नि (active)

निषीदानि	निषीदाव	निषीदाम
निषीद	निषीदतम्	निषीदत
निषीदतु	निषीदताम्	निषीदन्तु

(passive)

निषद्यै	निषद्यावहै	निषद्यामहै
निषद्यस्व	निषद्येथाम्	निषद्यध्वम्
निषद्यताम्	निषद्येताम्	निषद्यन्ताम्

वस् (active)

वसानि	वसाव	वसाम
वस	वसतम्	वसत
वसतु	वसताम्	वसन्तु

(passive)

* उष्यै	उष्यावहै	उष्यामहै
उष्यस्व	उष्येथाम्	उष्यध्वम्
उष्यताम्	उष्येताम्	उष्यन्ताम्

ह्वे (active)

ह्वयानि ह्वयाव વગેરે

(Passive)

हूये हूयावहै વગેરે

जि (active)

जयानि जयाव વગેરે

(Passive)

जीयै जीयावहै વગેરે

* **लज्ज्** ધાતુની સાથે જેનાથી લાજ ઉત્પન્ન થાય, તેના નામની ઘણું ખરૂ ત્રીજી વિભક્તિ આવે છે જેમકે **दुष्कृतिभिर्लज्जन्ते** તેઓ નઠારા કામથી લાજે છે

To decrease=अल्पीभू

त वर्गना अक्षर पछी ल् आवे तो तेने बदले ल मूकाय छे अने न् नी पछी ल् आवे तो न् ने बदले अनुनासिक ल् मूकाय छे जेमके तत्+लोक =तल्लोक , उत्+लङ्घयितुम्=उल्लङ्घयितुम् विद्वान्+लिखति=विद्वाँल्लिखति, अभिलाषान्+लभस्व=अभिलाषाँल्लभस्व, बन्धून्+लघुत्वम्=बन्धूँल्लघुत्वम्

વાક્યો. પાઠ ૨૨ મો.

સત્ય જય પામો Let truth conquer

છોકરા, તારા બાપને નમ Child, bow to thy father

दूता अयोध्याम् गच्छन्तु। જાસુસો અયોધ્યા જાય Let messengers go to Ayodhya

બે દીકરાઓ ઘોડે ચઢે Let the two sons mount the horse

रे रे विनयम् त्यजत मा। અરેરે! વિનયને તજો નહી oh! oh! do not abandon your modesty

બે સખીઓ ફુલો લાવો (You two) female-friends, bring flowers

હે મિત્ર? આપણે બન્ને બાગમા પેસીએ Oh friend! let us both enter the garden

પાણીને તજ, ઘી પી Abandon water, and drink ghee

હુ કેવી રીતે વાઘોની સમીપમા રહુ? How am I to live in the proximity of tigers?

લોક દુખને તરો કલ્યાણને જુઓ Let the world overcome difficulties and see benefits

માણસોના વ્યાધિઓ નાશ પામો Let the diseases of men perish.

બે મોર મહેલની ટોચપર નાચો Let the two peacocks dance on the top of the palace

બાળકો ! જુઠું બોલો નહિ. Children ! do not speak falsehood

તમે બે, બે આસનપર બેસો You two, sit on the two seats.

છોકરા, માને બોલાવ Child ! call thy mother

રાજાઓ હમેશા પ્રજાને ધર્મ પ્રમાણે રક્ષો Let the kings always protect their subjects according to the duty

લોક હમેશા આનંદ પામો Let people always experience joy

શત્રુનું વેર લેવાનો ઉપાય શિખવો Teach the way to revenge upon the enemy

માતા પિતા પ્રસન્ન થાઓ Parents, you both be pleased.

આપણે સત્યથી ફરો નહિ Let us not fall off the truth

સોની સોનું તોળે Let the goldsmith weigh gold

માબાપનું અને ગુરુનું વચન પાળ Act according to the saying of thy parents and preceptor

પૂજ્ય પુરૂષોને સન્માન આપ Adore venerable persons

पान्था तरो छायायाम् विश्राम्यन्तु । Let the travellers rest under the shade of the tree

બે બાળકો હાથ ધુએ Two children wash their hands

તમારા ભાઇનું નામ કહો भ्रातुरभिधान कथयत ।

હે બાળકો ! નિશાળે જાઓ અને પાઠ શિખો बाला पाठशालां गच्छत पाठ पठत च ।

ઇશ્વર રાણીને રક્ષો ईश्वरो राज्ञीं रक्षतु ।

આપણે ડાહ્યા માણસોની શિખામણને અનુસરીએ प्रज्ञानामुपदेशाननुसराम ।

દેવો પ્રસન્ન થાઓ देवास्तुष्यन्तु ।

(God save the queen અને gods be satisfied આ બે વાક્યોમા God અને gods ની પછી કોમા હતે તો એ બે શબ્દોને

સંબોધનમાં અને ક્રિયાપદોને બીજા પુરુષમાં વાપરતે આ પરથી અને એના બીજા વાક્યોમાંથી બીજો પુરૂષ અને ત્રિજો કયા વાપરવા તે સમજાશે)
હરિ અને માધવ, બબડો નહી , **हरे माधव च मा जल्पतम् ।**
રામની જિત સંબંધમાં શંકા ત્યજી દે **रामस्य विजये शङ्का त्यज ।**
એ પ્રમાણે માણસોના શત્રુઓ નાશ પામો **एवं जनानां शत्रवो नश्यन्तु ।**
ગરીબોને પૈસો આપ **दरिद्रेभ्यो द्रव्यं यच्छ ।**
ચંડાળ, બ્રાહ્મણને અડક નહિ **चाण्डाल ब्राह्मणं मा स्पृश।**

(Imperative મા, નહીં=**मा** વપરાય છે)

તે સોમરસ પીએ **सोमं पिबतु ।**
તે પોતાના કુળના સત્કર્મો સંભારે **वंशस्य सुकृती स्मरतु ।**
અમે મનુષ્યોના વખાણને લાયક થઈએ **नृणां स्तुतीरर्हाम ।**
આપણે મિત્રોના અપરાધોને માફ કરો **मित्राणामपराधान् क्षाम्याम ।**
છોકરા, બાપને સારી રીતે ભેટ **कुमार पितरं दृढं श्लिष्य ।**
બાળકો, મૂગા પ્રાણીઓને દુખ દો નહી **बालका मूकान् जीवान् मा पीडयध्वम् । बालका मूकान् जीवान् मा पीडयध्वम् ।**
હરિનુ મન ક્રોધથી ખળભળો નહી **हरेश्चित्तं क्रोधेन मा क्षुभ्यतु ।**
આપણે પાપોમા ગબડો નહી **पापे मा लुटथाम ।**
ગોવાળીઓ ગાયોને ઘેર લઇ જાય **गोपा धेनूर्गृहं नयतु ।**
લોકોનો સોના માટેનો લોભ ઘટો **जनानां सुवर्णस्य तृष्णाल्पीभवतु ।**
બને છોકરાઓ, માને રાજી કરો **पुत्रौ मातरं प्रीणयतम् ।**
ભિખારીઓ ચોખા વણે **भिक्षुकास्ताण्डुलमुञ्छन्तु ।**
મૂર્ખો બબડે **मूर्खा जल्पन्तु ।**

વાક્યો પાઠ ૨૩ મો.

શત્રુઓની સાથે લડ **Fight** with thy enemies
ચિત્ત શાંતિ પામો **Let the** mind **get** peace
હે શિષ્યો ! ગુરૂઓને નમો **Pupils,** salute your **tutors**
પ્રજાઓના હિતને માટે રાજાઓ મંડો **Let kings** set **themselves about** the good of their **subjects**
બે છોડીઓ ગીત શિખે. **Let the** two girls learn the **song**

તમે બે શેઠને સેવો You both, serve your master

કેવી રીતે દુઃખ સહુ ? How am I to endure misery ?

કીર્તિને માટે આપણે યત્ન કરો Strive we for fame

રાજા જય પામ King, conquer

ભાઇના ગુણોને ન માણો નહી Do not praise your brother's merits

માણસો અનાજની વૃદ્ધિથી રાજી થાઓ Let men rejoice at the plenty of corn

તમે બે સદાચાર તરફ પગલા ભરો You two, step towards good conduct

માણસોની ધર્મમા ઇચ્છા વધો Let the desire of men increase towards duty

બે શિયાળ મરણ પામો Let the two jackals die

ખબર સંભળાવો Let the news be heard

સજ્જનતા રાખ Resort to civility

नृपस्य सूनव पराक्रमेण प्रकाशन्ताम्। રાજાના પુત્રો પરાક્રમથી શોભો Let king's sons shine by valour

छात्राणाम् चित्तम् विद्यायाम् रमताम्। વિદ્યાર્થીનુ મન વિદ્યામા હરખાઓ Let the mind of pupils delight in learning

આપણે ગાયન આરંભો Commence we singing

प्रजानाम् कल्याणाय नृपै क्लेशा सह्यन्ताम्। પ્રજા સુખને માટે રાજાઓથી કલેશ સહન થાઓ Let distresses be endured by kings for the happiness of their subjects

वनस्य शोभाम् प्रेक्षस्व। જગલની શોભા જો See the beauty of the forest

આપણે બેએ સંકટમા પણ જૂઠુ બોલવુ નહીં Let us both not speak falsehood even in difficulty

अनिष्टम् मा आशङ्केथाम्। તમે બે ભૂડુ ધારો નહી Do not you both suspect evil

तरव फलानाम् उद्गमेन शोभन्ताम्। વૃક્ષો ફળોના આવવાથી શોભો Let trees look beautiful by the appearance of fruits

દુષ્ટ કૃત્યોથી સુખની આશા માનવી નહી Do not hope for happiness from misdeeds

રાણીના શત્રુઓ ધ્રુજો **राज्ञ्या शत्रवो वेपन्ताम्।**

કેરી ચાખ **आम्रं स्वादस्व ।**

સંસ્કૃતનો અભ્યાસ આરંભો **संस्कृतस्याध्ययनमारभध्वम् ।**

આપણે ઇશ્વરની આજ્ઞાઓ પાળો **ईश्वरस्याज्ञा अनुरुध्यामहै ।**

ચંદ્ર પ્રકાશો **इन्दुः प्रकाशताम् ।**

બે ચોપડીઓ અહી અણાય **पुस्तके अत्रानीयेताम् ।**

તમે બને, દેવદત્તને શત્રુ ગણો નહી, **देवदत्तं शत्रुं मा मन्येथाम् ।**

માણસોની ચડતીમા રાજી થાઓ **नृणां भूतौ मोदध्वम् ।**

લુચ્ચા, મર, **खल, म्रियस्व ।**

મનુષ્યો ખરાબ કામથી લજવાઓ **जना दुष्कृतिभिर्लज्जन्ताम्**

ઓસડના ગુણો પરખાઓ **औषधस्य गुणाः परीक्ष्यन्ताम् ।**

લાયક માણસોને પૈસા અપાય, **पात्रेभ्यो धनं दीयताम् ।**

માણસો હમેશા સાચુ શોધે **जनाः सदा सत्यं मृगयन्ताम् ।**

પાપીઓને અમથા વખાણો નહીં **पापान् मा श्लाघध्वम् ।**

પક્ષીઓ ઝાડની ડાળીઓપરથી ઉડે **विहगास्तरोः शाखाभ्यो डयन्ताम् ।**

લુચ્ચા સજ્જનોની સાદાઇપર (ભલે) હસે **शठाः सज्जनानामृजुतां प्रति विहसन्तु ।**

અનાજના ઢગલા બ્રાહ્મણોને અપાય **धान्यस्य राशयो ब्राह्मणेभ्यो दीयन्ताम् ।**

રાજાને પુત્ર થાઓ **नृपस्य पुत्रो जायताम् ।**

તું તારી ઇચ્છાઓને પામે **इष्टानि लभस्व । अभिलाषाँल्लभस्व**

હું મારા પિતાની આજ્ઞાઓનુ અપમાન કરું નહિ **पितुराज्ञामावधीरयै ।**

આપણે બને આપણા શત્રુઓને મારી નાખો **शत्रून् निषूदयाव ।**

નોકરના બે અપરાધો શેઠથી માફ થાઓ **भृत्यस्यापराधौ श्रेष्ठिना क्षम्येताम् ।**
મહેનતથી પૈસો મેળવો ભિખ માગો નહી **श्रमेण धनं लभस्व न याचस्व ।**
બે છોકરા લાડવા ચાખે **बालकौ मोदकान् स्वादेताम् ।**
આપણે બે, લડાઇમાં હણાઇએ નહી **युद्धे मा हन्यावहै ।**

પાઠ ૨૪ મો.

કોઇ પણ ધાતુનું ભૂતકૃદત કરવું હોય તો તેને **त** લાગે છે, જેમકે **श्रु** નુ **श्रुत**, **कृ** નુ **कृत**, અને એજ પ્રમાણે **भूत**, **जित**, **क्षित**, વગેરે કેટનાક ધાતુના ભૂતકૃદત કરવાના બીજા નિયમો લાગુ પડે છે તેના ભૂતકૃદત પાકેજ કરવામા આવે છે જેમકે **पच्** નુ **पक्व**, **वच्** નુ **उक्त** આ ભૂતકૃદતનુ ઓીનીગચ્યગ **अ** નો **आ** કરવાથી થાય છે

આ ભુતકૃદતના રૂપો નરજાતિમા **नृप** જેવા થાય છે, નારીજાતિમા **शाला** જેવા થાય છે અને નાન્યતરજાતિમા **वन** જેવા થાય છે

જ્યારે અગ્રેજી ભૂતકૃદતનો અર્થ ગુજરાતી ભૂતકૃદત જેવો એટલે કરેલો, બેઠેલો, ઉઠેલો એવો થાય, અને અનિયમિત વતમાન જેવો એટલે કરાય, પૂજાય, બનાય એવો ન થય ત્યરે ઘણુ ખરૂ સરકૃત ભૂતકૃદત વપરાય છે જેમકે God is worshipped every where ઇશ્વર સર્વળે પૂજાય છે, એમા **पूजित** નહી વપરાય Is worshipped=**पूज्यते** પણ A jar is made by a potter કુભારથી ઘડો બનેલો છે—એમા 'બનેલો' ભૂતકૃદત છે માટે **कुम्भकारेण घट कृत ।**

કોઇ પણ પરસ્મૈપદી ધાતુનું વર્તમાન કૃદન્ત કરવુ હોય તો તેના વર્તમાનકાળના ત્રિજા પુરૂષનુ બહુવચનનું રૂપ લેવુ અને તેમાથી પ્રત્યયના **न्** અને **इ** કાઢી નાખવા જેમકે —

ગણ	ધાતુ	વ૦કા૦ત્રિ૦પુ૦બ૦વ૦	વ૦ કૃ૦
१	गम्	गच्छन्ति	गच्छत्
४	पुष्	पुष्यन्ति	पुष्यत्

१०	चुर	चोरयन्ति	चोरयत्
२	या to go	यान्ति	यात
६	विश	विशन्ति	विशत्
२	अस् to be	सन्ति	सत्
२	इ to go	यन्ति	यत्
२	या to go	यान्ति	यात्
५	हि	हिन्वन्ति	हिन्वत्
७	रुध्	रुन्धन्ति	रुन्धत्
८	कृ	कुर्वन्ति	कुर्वत्

गच्छन् पुष्यत् અને **चोरयत्** ના રૂપ એકસરખા લેવાય છે
सन् यत् हिन्वत् रुन्धत् અને **कुर्वन्** ના રૂપ એક સરખા લેવાય છે,
અને **यात्** તથા **विशत्** ના રૂપ એકસરખા લેવાય છે
જે ધાતુને ત્રિજા પુરુષ બહુવચનમાં 'સંસ્કૃત સેકંડ બુક,' ના નિયમ પ્રમાણે **अन्ति** ને બદલે **अति** લાગે છે, તેમાં તો માત્ર **इ** જ ઉડી જાય છે, જેમકે —

१	शास्	शासति	शासत्
२	जागृ	जाग्रति	जाग्रत्
३	हु	जुह्वति	जुह्वत्

પહેલા ચોથા, છઠ્ઠા કે દશમા ગણના કોઇ પણ આત્મનેપદી ધાતુનું વર્તમાન કૃદન્ત કરવું હોય તો ધાતુને તેના ગણની નિશાની લગાવી અને પછી **मान** પ્રત્યય લગાડવો જેમકે --

ધાતુ, ગણની નિશાની

१ वन्द्+अ+मान=वन्दमान
४ युध+य+मान=युध्यमान
६ विद्+अ+मान=विन्दमान
२० मृग+अय+मान=मृगयमाण.

ઉપસર્ગ વિનાના કોઇ પણ ધાતુનું સંબંધક ભૂતકૃદન્ત કરવું હોય તો તેને **त्वा** લગાડવો, જેમકે **कृत्वा**=કરીને **भूत्वा**=થઇને **नीत्वा**=દોરી લઇને

જો ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અન્ત્યાક્ષર હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદન્ત **त्य** લગાડવાથી થાય છે. જેમકે **अनुसृ+त्य =अनुसृत्य**=અનુસરીને **विजि+त्य=विजित्य** જીતીને **विस्मृ+त्य= विस्मृत्य**=વિસરીને.

જો ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અન્ત્યાક્ષર દીર્ઘ સ્વર કે વ્યંજન હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદન્ત **य** લગાડવાથી થાય છે. જેમકે **आनी+य=आनीय**=આણીને **अनुभू+य=अनुभूय**=ભોગવીને **प्रक्षिप्+य= प्रक्षिप्य**=નાખીને having thrown

હેત્વર્થકૃદન્ત Infinitive of purpose ધાતુને **तुम्** પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. એ લગાડતાં પૂર્વે ધાતુના અન્ત્ય સ્વર તથા ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો **गुण** થાય છે, જેમકે **श्रु** નું **श्रोतुम्** to hear **कृ** નું **कर्तुम्** to do **हृ** નું **हर्तुम्** to take away, **जि** નું **जेतुम्** to conquer

દશમા ગણના ધાતુના હેત્વર્થકૃદન્ત તથા સંબંધક ભૂતકૃદન્ત ની વખતે ધાતુને **अय** લાગે છે. **अय** [illegible] થતાં ગણ [illegible] તથા [illegible] લાગે [illegible] **अय** [illegible] **अ** [illegible] **इ** **म्** અને **इत्वा** ઉમેરાય છે. જેમ —

चोरयितुम्-चोरयित्वा, **घोषयितुम्-घोषयित्वा**,
प्रीणयितुम्-प्रीणयित्वा, **क्षालयितुम्-क्षालयित्वा**,
पीडयितुम्-पीडयित्वा **दारयितुम्-दारयित्वा**

પૂર્વે ઉપસર્ગવાળા દશમા ગણના ધાતુનું સંબંધક ભૂતકૃદન્ત કરવો હોય ત્યારે **अय** કાઢી નાખી **य** ઉમેરવો. જેમકે **प्रक्षालयति** નું **प्रक्षाल्य** **विचारयति** નું **विचार्य** અને **अभिवादयति** નું **अभिवाद्य**

ભૂતકૃદન્ત, સંબંધક ભૂતકૃદન્ત તથા હેત્વર્થકૃદન્ત (=સંપ્રદાનાર્થ Infinitive of purpose) માત્ર પ્રાઇમરના નિયમોથીજ બનાવાય છે એમ નથી તેથી પ્રાઇમરમાં ન આપેલા એવા કેટલાક વપરાતા ધાતુઓના એવાં રૂપો અહીં આપ્યાં છે.—

ધાતુ	ભૂતકૃદંત
घुष् 10th conj	घुष्ट–घुषित
चुर्	चोरित
तुद्	तुन्न
दम्	दान्त–दमित
पा to drink	पीत
पुष्	पुष्ट–पुषित
बुध् 4th \	बुद्ध
मद्	मत्त
वस्	उषित
शम्	शान्त-शमित

अट् उज्झ् कुप, कुम्, गण चर्, चल् जल्प्, जीव, धाव, निन्द्, पत्, पीड् प्रथ बुध् 1st conj रक्ष लुट, वर्ण सान्त्व स्पृह्, स्फुर्, આ ધાતુઓનુ ભૂતકૃદંત इत લગાડવાથી થાય છે જેમકે अटित, उज्झित, निन्दित, बुधित વગેરે

ધાતુ	સંબંધક ભૂતકૃદંત	હેત્વર્થ કૃદંત
अस् to throw	असित्वा	असितुम्
इष्	एषित्वा–इष्ट्वा	एषितुम्–एष्टुम्
कथ्	कथयित्वा	कथयितुम्
खन्	खनित्वा–खात्वा	खनितुम्
गम्	गत्वा	गन्तुम्
चर्	चरित्वा	चरितुम्
चुर्	चोरयित्वा	चोरयितुम्
जि	जित्वा	जेतुम्
जीव्	जीवित्वा	जीवितुम्
त्यज्	त्यक्त्वा	त्यक्तुम्
दह्	दग्ध्वा	दग्धुम्
दृश्	दृष्ट्वा	द्रष्टुम्

धाव	धावित्वा धौत्वा	धावितुम्
नम्	नत्वा	नन्तुम्
नश	नशित्वा–नष्ट्वा	नशितुम्
नृत्	नर्तित्वा	नर्तितुम्
पच्	पक्त्वा	पचितुम्
पत्	पतित्वा	पतितुम्
पा	पीत्वा	पातुम्
पुष्	पुष्ट्वा	पोष्टुम्
प्रच्छ	पृष्ट्वा	प्रष्टुम्
बुध 1st c	बुधित्वा–बोधित्वा	बोधितुम्
बुध 4th c	बुद्ध्वा	बोद्धुम्
भू	भूत्वा	भवितुम
मन	मत्वा	मन्तुम
मुच	मुक्त्वा	मोक्तुम
मुह	मुढ्वा–मुग्ध्वा	मोहितुम्–मोढुम् मोग्धुम्
यज	इष्ट्वा	यष्टुम्
रक्ष	रक्षित्वा	रक्षितुम्
रम	रन्त्वा	रन्तुम
रुह्	रूढ्वा	रोढुम्
लभ्	लब्ध्वा–लाभित्वा	लब्धुम्
लुभ	लुब्ध्वा–लोभित्वा	लोब्धुम्
वद्	उदित्वा	वदितुम
वस	उषित्वा	वस्तुम्
वह्	ऊढ्वा	वोढुम्
विश्	विष्ट्वा	वेष्टुम्
वृत	वर्तित्वा	वर्तितुम
सृ	सृत्वा	सर्तुम्

सृज	सृष्ट्वा	स्रष्टुम्
स्पृश्	स्पृष्ट्वा	स्पर्ष्टुम्-स्प्रष्टुम्
स्मृ	स्मृत्वा	स्मर्तुम्
हृ	हृत्वा	हर्तुम्

તે પાણી પીવાને નદીએ ગયો. He went to the river for drinking water.

કુંભારથી ઘડો થાય છે. A pot is made by a potter.

હરિથી સર્પ દેખાય છે. A serpent is seen by Hari.

હું ગામ જવાને ઇચ્છું છું. I wish to go to the village.

માણસના દુઃખો મટાડવાને ઈશ્વર સમર્થ છે. God is able to dispel the pains of man.

સ્ત્રી તજીને વનમાં ગયો છું-છે. I have, thou hast, or he has gone to the forest having abandoned the wife.

રામનું દુઃખ નાશ પામ્યું છે. Rama's pain has perished.

કુટુંબ ચિંતવ્યું છે. A family is contemplated.

किंकरः गृहम् प्रविष्टः । નોકર ઘરમાં પેઠો છે. The servant has entered the house.

શંબુકે કહેલી ખબર સાંભળીને રામ બેભાન થયો. Having heard the news told by Sambuka, Rama fainted.

सीता नद्याः तीरे चिरम् विहृत्य उटजम् निवृत्ता। સીતા નદીને કાંઠે ઘણીવાર રમીને પર્ણકુટી ભણી પાછી વળી. Sita having sported long on the bank of the river, returned to her hut.

गृहम् प्रविश्य अपृच्छत् माता क्व इति। એણે ઘરમાં પેસીને પૂછ્યું 'મા ક્યાં છે?' Having entered the house he asked 'where is the mother?'

તુ પૈસાના મદથી અકડાયો છે–તને પૈસાનો મદ આવ્યો છે Thou art touched by the pride of wealth, i e thou art proud of thy wealth

रामेण बहवः कूपाः च तडागाः च उत्खाताः । રામથી ઘણા કુવા અને તળાવો ખોદાયા Many wells and tanks were dug by Rama

એમ કહેવાયેલો હરિ બ્રાહ્મણને પૈસા આપતો હતો Hari thus addressed gave wealth to the Brahmin

ઘોડે ચઢવાને મરજી થઈ A desire is produced to mount the horse

તે શત્રુને જીતીને શહેરમાં પેઠો Having conquered his enemies he entered the town

બેનપણીઓથી પૂછાયલી સ્ત્રી લાજ પામી Being asked by her female friends, the woman felt shame

सीतया क्लेशः सोढः । સીતાથી દુઃખ સહેવાયું Pain was endured by Sita.

પૃથ્વીમાં ફરવાને યજ્ઞનો ઘોડો છૂટો મૂક્યો છે The sacrificial horse is let loose to go over the earth

જંગલમાંથી પાછા ફરીને રામે રાજ્ય કરવાનું આરંભ્યું Having returned from the forest, Rama began to rule his kingdom.

તે કાદવમાં પડેલી ગાયને ઉંચકી લે છે He lifts up the cow fallen in the mud

देवेन रक्षितः अस्मि । હું ઈશ્વરથી રક્ષાયેલો છું I am protected by god

हरिणा बहूनि काव्यानि पठितानि । હરિથી ઘણાં કાવ્યો શિખાયાં છે. Many poems are learnt by Hari

તાપથી તપેલા અમે ઝાડના મૂળ આગળ જઈએ છીએ Exhausted by heat we resort to the root of the tree

પવનથી વાદળાં વિખરાયાં છે **वायुना मेघा निरस्ता ।** ખેડુતોથી ખેતરો ખેડાયાં છે અને અનાજ વવાયું છે **कृषीवलै क्षेत्राणि कृष्टानि धान्यमुप्त च ।**

શિષ્યને સારી રીતે ભણાવીને ગુરુએ તેને પરણવાની રજા આપી **शिष्य सुष्ठु विनीय गुरु परिणेतुमनुज्ञामयच्छत् ।**

દરિયો પવનથી ક્ષોભ પામ્યો છે **समुद्रो वायुना क्षुब्ध ।**

કૂતરાને પગલે પગલે ચાલીને તે સૂચવેલી જગાએ આવ્યો **सारमेयस्य पदान्यनुसृत्य निर्दिष्ट स्थानमागच्छत् ।**

શિવ રાવણની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયા **शिवो रावणस्य भक्त्या संतुष्ट ।**

ઈશ્વરે મનુષ્યોના હૃદયમાં સદ્ગુણોનું બીજ મૂક્યું છે, **ईश्वरेण मनुष्याणा हृदये सद्गुणाना बीज निहितम् ।**

તમારા શત્રુને જીતવાને તૈયાર થાઓ **शत्रु जेतुमुद्यता भवत ।**

લડાઈમાં ઘણા સિપાઈઓ હણાયા **युद्ध बहव सैनिका हता ।**

મરણ પામેલા પતિને સંભારીને તેણીએ પછી મૂર્છા ખાધી **मृत, भर्तार स्मृत्वा पुनरमूर्च्छत् ।**

રાજ્યાભિષેક વખતે સઘળા માણસો કેદખાનામાંથી છોડી મુકાયા, **अभिषेकस्य समये सकला जना कारागृहान्मुक्ता ।**

બાળક ચંદ્રને પકડવાને ઇચ્છે છે **बालक इन्दु ग्रहीतुमिच्छति ।**

નારાયણથી મહેનતનું ફળ મેળવાયું છે **नारायणेनोद्यमस्य फल लब्धम् ।**

દેવીને પ્રણામ કરીને તે દેવળમાંથી પાછો ફર્યો છે **देवीं प्रणम्य देवालयान्निवृत्त ।**

હરિની ભૂલો તેના બાપથી માફ કરાઈ છે **हरेरपराधा पित्रा क्षान्ता**

પહાડપર ચઢીને તેણે તળાવ જોયું **पर्वतमारुह्य कासारमपश्यत् ।**

ભયનું કારણ ગયું છે **भयस्य कारण गतम् ।**

તે લુચ્ચાઓને સજ્જનોના માર્ગમાં લઈ જવા યત્ન કરે છે **शठान् सज्जनाना मार्ग नेतु यतते ।**

બાળક દરિયા કાંઠે તજાયું **बालक समुद्रस्य तीरे त्यक्त**

સંસારનાં દુઃખો અનુભવીને તે સાધુ થયો संसारस्य दुःखान्यनुभूय यतिरभवत् ।
સીપાઈઓથી રસ્તે ઘણાં ગામ બળાયાં. सैनिकैर्मार्गे बहवो ग्रामा दग्धाः ।
મિત્રને જવાબ આપીને તે શાંત ઉભો. मित्रं प्रतिभाष्य मूकोऽतिष्ठत् ।
હરિની સ્ત્રીને છોકરો આવ્યો છે हरेर्भार्याया पुत्रो जातः ।
સવારમાં ઉઠીને મનુષ્યો મ્હોડાં ધુએ છે प्रातरुत्थाय जना मुखानि क्षालयन्ति ।
ચોરો રાજાના અમલદારોથી બંધાયા स्तेना राजपुरुषैर्बद्धाः ।

પાઠ ૨૫ મો.

શબ્દને છેડે એક કરતાં વધારે વ્યંજન આવે અને બે વ્યંજન હોય ત્યારે જો પહેલો વ્યંજન र् હોય તો પહેલો રહે છે અને બાકીના ઉડી જાય છે જેમકે मरुत्+स=मरुत, પણ अमार्ट માં र्ट નો પહેલો વ્યંજન र् છે તેથી ट् ઉડે નહી

च् કે ज् ની પછી કોઇ અઘોષ વ્યંજન આવે તો च् કે ज् ને બદલે क् મૂકાય છે જેમકે वाच+सु=वाक+सु, युज्+ति=युक्ति, उच्+ति=उक्ति च् કે ज ની પછી નાસિકાસ્થાની અથવા અર્ધસ્વર શિવાયનો ઘોષ વ્યંજન આવે તો च् કે ज् ને બદલે ग् મૂકાય છે જેમકે वाच्+भ्याम्=वाग्भ्याम हुतभुज्+भि=हुतभुग्भि ।

શબ્દને છેડે च આવે તો તેને બદલે કે ग् મૂકાય છે

અનુનાસિક શિવાયના પદાન્ત વ્યંજનને બદલે તેના વર્ગનો પહેલો અથવા ત્રીજો મુકાય છે જેમકે मरुत्–द्

अ, आ, શિવાયના કોઇ સ્વર કંઠસ્થાની વ્યંજન क् કે ह् અથવા र् કે ल પછી આદેશ અથવા પ્રત્યયનો स् આવે તો ઘણું ખરૂં તે स् નો ष् થાય છે જેમકે नृपे+सु=नृपेषु गुरु=सु=गुरुषु, गीर्+सु=गीर्षु, कमल्+सु=कमल्षु, वाक्+सु=वाक्षु=वाक्षु, वार्+सु=वार्षु जक्+सिव=जक्+षिव=जक्षिव પણ अनुसिय એમાં स् ધાતુનો છે તેથી ष् થયો નથી माला+सु=मालासु અને राज+सु=राजसु આ બે શબ્દોમાં स् ની પૂર્વે એકમાં आ છે અને એકમાં अ છે તેથી ष् થયો નથી

પરસ્મૈપદી ધાતુના વર્તમાનકૃદતનું (Fem base) નારીજાતિ અંગ કરવું હોય તો તેને ई લગાડવું. આ ई લગાડતા પૂર્વે પહેલા ચોથા અને દશમા ગણના ધાતુના વર્તમાનકૃદતના અંત्य त् ની પહેલા न् મૂકાય છે અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય त् ની પહેલા न् વિકલ્પે કરીને મૂકાય છે. જેમકે भवत्+ई=भवन्त्+ई भवन्ती એજ પ્રમાણે पचन्ती,मायन्ती,शाम्यन्ती,चोरयन्ती विशती विशन्ती,पृच्छन्ती

સઘળા પરસ્મૈપદી ધાતુના વર્તમાનકૃદતનું નાન્યતરજાતિનું પહેલી, બીજી અને સંબોધનનું દ્વિવચન નારિજાતિઅંગ જેવું થાય છે.

जयत् m ના રૂપો

जयन्	जयन्तौ	जयन्तः
जयन्	जयन्तौ	जयन्तः
जयन्तम्	,,	जयतः
जयता	जयद्भ्याम्	जयद्भिः
जयते	,,	जयद्भ्यः
जयतः	,,	,,
,,	जयतोः	जयताम्
जयति	,,	जयत्सु

जयन्ती f

जयन्ती	जयन्त्यौ	जयन्त्यः
जयन्तीम्	,,	जयन्तीः

આ પ્રમાણે બાકીના પણ દાસી જેવા

जयत् n

जयत्	जयन्ती	जयन्ति

આ રૂપો પહેલી, બીજી અને સંબોધનનાં છે બાકીના રૂપો નર જાતિનાં રૂપ જેવાં થાય છે

એજ પ્રમાણે भवत् being, मावत् शाम्यत्, चोरयत्, पोषयत् વગેરે પહેલા, અને ચોથા અને દશમા ગણના વર્તમાનકૃદતના રૂપ લેવાય છે

भवत् (pro) your honourના રૂપ भगवत्ના જેવા થાય છે.

છઠ્ઠા ગણના વર્તમાનકૃદંત विशत् ના રૂપો --

विशत् m

विशन्	विशन्तौ	विशन्तः

એજ પ્રમાણે બાકીના રૂપ जयत् m જેવાજ

विशती-विशन्ती f

विशती	विशत्यौ	विशत्यः
विशन्ती	—	—
विशन्ति	—	—
विशतीम्	—	विशतीः
विशन्तीम्	—	विशन्तीः
विशत्या	विशतीभ्याम्	विशतीभिः
विशन्त्या	विशन्तीभ्याम्	विशन्तीभिः
विशत्यै	—	विशतीभ्यः
विशन्त्यै	—	विशन्तीभ्यः
विशत्याः	—	—
विशन्त्याः	—	—
—	विशत्योः	विशतीनाम्
—	विशन्त्योः	विशन्तीनाम्
विशत्याम्	—	विशतीषु
विशन्त्याम्	—	विशन्तीषु

विशत् n

विशत्	विशती-विशन्ती	विशन्ति

१ લી २ જી અને સંબોધનના અ રૂપો એ માગના **विशत** m જેવા

આજ પ્રમાણે બધા ત્રીજા ગણના ધાતુના તથા બી ગણ **आ** કારાત ધાતુના **परस्मपदी** વર્તમાન કૃદંતના રૂપ લેવાય છે માથી **यात** going ના રૂપ **विशत** જેવા લેવા

सन्ति પરથી **सत** being અને **अदन्ति** પરથી **अदत्** eating વગેરે **आ** કારાત ધાતુના નહી એવા બીજા ગણના તથા પાચમા, સાતમા આઠમા અને નવમા ગણના વર્તમાન કૃદતના રૂપ નરજાતિમા **जयत** જેવા, નારીજાતિમા અસ તૂ ની પહેલ મ ન લાગતા થાય તેના રૂપ દાસી જેવા, અને નાન્યતરજાતિમા **सत, सती, सन्ति । अदत्, अदती, अदन्ति ।** એવા રૂપો १ લી, २ જી અને સંબોધનમા થાય છે બાકીના રૂપ નરજાતિ જેવા થાય છે

सत् નો અર્થ good થાય છે ત્યારે પણ એના રૂપ **सत्** being જેવાજ થાય છે જેમકે **सन्त पुरुषा** good men અથવા men present

शासत् ના નરજાતિના રૂપ **मरुत्** જેવા નારીજાતિ અંગ **शासती** ના દાસી જેવા

शासत n ના રૂપો

शासत् शासती शासति-शासन्ति

આ १લી २ જી અને સંબોધનના રૂપ છ બાકીના નરજાતિ જેવા

अक्षत्, चकासत्, दरिद्रत्, जाग्रत, અને ત્રીજા ગણના ધાતુના વર્તમાનકૃદતના રૂપ **शासत्** જેવા લેવાય છે

દૂરથી જેની સાથે બોલીએ તેના નામના સંબોધનના અંત્ય સ્વરની પછીના સ્વર સાથે સંધિ થતી નથી જેમ **अङ्ग अत्रागच्छ, वत्स आयुष्मान् भव**

આવા સંબોધનના રૂપની પહેલા **हे** કે **है** વપરાયુ હોય તો એ શબ્દોની પછીના સ્વર સાથે એમની સંધિ થતી નથી પણ સંબોધન શબ્દના અંત્ય સ્વરની તો પછીના સ્વર સાથે સંધિ થાય છે જેમકે

अदगलाग्रागच्छ विद्यमान pre p from विद् + A being existent अविद्यमान non-existent
भवत् એ ત્રિજા પુરૂષનું સર્વનામ છે તેથી भवान् गच्छति થાય પણ गच्छसि થશે નહીં अत्रभवत् આપશ્રી આપસાહેબ, तत्रभवत् તેઓશ્રી તેઓ સાહેબ, अत्रभवान् आगच्छतु આપ પધારો तत्रभवन्त गुरव न आगता તે ગુરૂશ્રી પધાર્યા નહીં

દુષ્ટથી ગુણવાનને પણ ભય હોય છે There is fear from the wicked even to the meritorious चन्द्रस्य प्रकाश शरदि आल्हादक भवति ચંદ્રનો પ્રકાશ શરદઋતુમાં આનંદઆપનાર હોય છે The light of the moon is delighting in autumn વિજળી સાથે વાદળું આકાશમાં છે There is a cloud with lightning in the sky

દીકરા, દીર્ઘાયુ થા ભાઈ, ઘરડો ડોસો થજે Child, be long-lived
બુદ્ધિમાન જગતમાં પ્રખ્યાત થાય છે The talented become famous in the world
રામ શરીરધારી ધર્મ જેવો છે રામ જાણે શરીર ધારણ કરીને આવેલો ધર્મ છે રામ જાણે ધર્મનો અવતાર છે Rama is as if duty incarnate
જય પામતા શત્રુઓની ઉપેક્ષા નહીં-જોયા ન કર Do not neglect thy enemies who are conquering
આપની હુકમ પામેલો નોકર શહેરમાં ગયો The servant, ordered by your honour, went to the town
भगवते वासुदेवाय नम । ભગવાન વાસુદેવને (શ્રીકૃષ્ણને) નમસ્કાર Bow to divine Vasudeva
गुरौ पश्यत शिष्येण अविनय कृत । ગુરૂના જોતા છતાં શિષ્યથી અવિનય કરાયો, Though the preceptor was seeing, disobedience was shown by the pupil

गुरोः वदतः=ગુરૂ બોલતાં છતાં આ પ્રયોગને અંગ્રેજીમાં (genitive absolute) કહે છે

મનુષ્ય આવતો હતો તે છતા, છોકરી બોલતી હતી તે છતા, પાણી પડતુ હતુ તે છતા—આવા વાક્યોનુ સંસ્કૃત કરવામા એ પ્રયોગ થાય છે તેમા નીચે એક લીટીથી જણાવેલ મનુષ્ય, છોકરી અને પાણી કર્તા છે તેની છઠ્ઠી વિભક્તિ વપરાય છે અને આવતો હતો, બોલતી હતી વગેરે જે શબ્દો કાળા અક્ષરમા છાપ્યા છે તે ક્રિયાપદોના વર્તમાન કૃદંત વપરાય છે એ વર્તમાન કૃદંતોનુ મનુષ્ય વગેરે કર્તાના જાતિ, વિભક્તિ અને વચનવાળુ રૂપ વપરાય છે એટલે **मनुष्यस्य आगच्छतः, कुमार्याः वदन्त्याः, वारिणः पततः**

• **नलः हुतभुजा दह्यमानम् अरण्यम् अपश्यत्।** નળે અગ્નિથી [illegible] જંગલ જોયુ Nala saw [illegible] burnt by fir[illegible]

દહાડા જતા નારાયણ પંડિત થયો [illegible] having elap[illegible] N[illegible] became a [illegible]

दिनेषु गच्छत्सु આ પ્રયોગને [illegible] cative abso[illegible]

કૃષ્ણ ગયો કે છોકરા ચાલ્યા [illegible]

કૃષ્ણ ગયો **કે=कृष्णे गते**

ઝાડ પડ્યુ એટલે અમે [illegible]

ઝાડ પડ્યુ **એટલે=वृक्षे पतिते**

આપ ઉભા છો ત્યારે શ [illegible]

આપ ઉભા છો **ત્યારે=भवति तिष्ठति**

ભાઇ નથી બોલતો ત્યારે શુ [illegible] ?

ભાઇ નથી બોલતો **ત્યારે=भ्रातरि न वदति**

આ થોડા દષ્ટાંતો પરથી (**सति सप्तमी**) Locative absolute નો પ્રયોગ સમજાશે.

दशरथे भूभृति महीम् शासति जना सुखमाप्ताः अभवन् ।
દશરથ રાજા પૃથ્વીપર રાજ કરતા હતા ત્યારે માણસો સુખી થયા.
When king Dasarath was ruling the earth, men became happy

દેવોના સ્વામી અર્જુનને જોવાને ઇચ્છે છે The lord of gods wishes to see Arjuna

કવિઓના વચનમા મિઠાશ છે There is sweetness in the words of poets.

બે મિત્રોનુ વચન ઉલ્લંઘન કરાય એવુ નથી The word of the two friends is inviolable

... ઓની સાથે આવો એવી શ્રીમંત રાજાની આજ્ઞા છે (इति = ... that) Your honour should come with your sons, such is the order of our prosperous lord

અથવા

That your honour sons, is the order of our prosperous king

ઘડા મૃત્તિકાના જુદા રૂપો છે અને ઘરેણા સોનાના રૂપો છે Pots are different forms of clay and ornaments are those of gold

પ્રાણ વિયોગમા પણ (જીવ જતો હોય પણ) દુર્જનો સજ્જનોથી પ્રાર્થિત નથી Wicked persons are not entreated by good persons even at the passing away of life (प्राण a vital air આ શબ્દનો અર્થ જ્યારે life જીંદગી થાય છે ત્યારે એ બહુવચનમાજ વપરાય છે)

અહીં જગતમા પુત્રનો જન્મ આનંદનુ કારણ છે The birth of a son is a source of joy in this world

સગ્રહમા સજ્જનોના અંત:કરણનાં વલણો પ્રમાણરૂપ હોય છે શક પડે એવી વાતમા સજ્જનોના મનને ઠીક લાગતુ હોય તેમા લાભ ધારસો.

અને અઠીક લાગતુ હોય તેમા ઉલટુ વારનુ In matters of doubt the predilections of the mind of good men asean authority

विपदि सन्ति उच्चैः स्थीयते । વિપત્તિમા સજ્જનોથી ઉચે રહેવાય છે આપત્તિમા સજ્જનોના અન્ત કરણ ક્લેશથી વેગળા અને ઉચા નિશ્ચયોમા રહે છે Good men keep high (live nobly) in adversity

પત્થરપર બેઠેના ગુરૂએ શિષ્યોને ધર્મ શિખવ્યો The preceptor seated upon the stone taught duty to the pupils

કરજદારો બધી રીતથી પરાધીન થાય છે Debtors become dependent in every way

जीविते चञ्चले सति धर्मस्य काल न अस्ति । જીદગી ચચળ છે તેથી ધર્મનો (કાલ) અયોગ્ય સમય નથી Life being transitory, no time is improper for (gaining religious) merit

---

નારાયણ પરાધીન નથી **नारायण परवान्नास्ति ।**

હરણો જગતમા પત્થરોપર બેસે છે **मृगा अरण्ये दृशत्सूपविशन्ति ।**

ઇંદ્ર દેવતાઓનો રાજા છે **इन्द्रो मरुता प्रभु ।**

કાર્તિકના પડવાપર મોટો ઓચ્છવ છે **कार्तिकस्य प्रतिपदि महोत्सवोऽस्ति ।**

મે એક છોકરાને નિશાળે જતો જોયો **कुमार पाठशाला गच्छन्तमपश्यम् ।**

ચડતીમા માણસને બહુ માણસો અનુસરે છે **सपदि जनं बहवो मनुष्या अनुसरन्ति ।**

માણસ પડતીમા મિત્રોથી તજાય છે **जन आपदि सुहृद्भि स्त्यज्यते । जन आपदि सुहृद्भिस्त्यज्यते**

,બ્બે માણસોને ઘોડા હાકતા જોયા **कृष्णोऽश्वान नुदत पुरूषानपश्यत् ।**

યોગીઓ જગતને જગત તરીકે માને છે **यतयोजगदरण्यमिव मन्यन्ते ।**

બુદ્ધિમત નારાયણથી પુસ્તક લખાય છે **धीमता नारायणेन पुस्तकं प्रणीयते ।**
ગુણવંતો પણ દુષ્ટોથી નિંદાય છે **गुणवन्तोऽपि नृशंसैर्निन्द्यन्ते ।**
માણસો હમેશા દીર્ઘાયુ થવાને ચહાય છે **जना सर्वदायुष्मन्तो भवितुमिच्छन्ति ।**
ભગવાન્ મનુએ એ પ્રમાણે કહ્યું છે **भगवता मनुनैव विहितम् ।**
નમ્ર વાણીથી ક્રોધ શમે છે **मृद्वा वाचा क्रोधः शाम्यति ।**

(**मृदु** એ **वाच** નું વિશેષણ છે માટે **वाच** પ્રમાણે એની જાતિ નારીજાતિ છે તેથી એનું રૂપ **धेन्वा** જેવું અહીં વપરાયું)

નારદ આકાશમાંથી ઉતર્યા **नारदो वियतोऽवातरत् ।**
સજ્જનો પૈસાથી અભિમાની થતા નથી **सन्तः सम्पदोद्धता न भवन्ति ।**
સ્વર્ગે જતાં ગુરૂએ એમ નીમેલું હતું **स्वर्गं गच्छता गुरुणैवमुपदिष्टम् ।**
જંગલમાં રહેતા રામ અને લક્ષ્મણે ઘણાં રાક્ષસોને હણ્યા **अरण्ये वसन्तौ रामो लक्ष्मणश्च बहून् राक्षसान् न्यसूदयताम् ।**
આપના દર્શનથી ઘણો પ્રસન્ન થયો છું **भवतो दर्शनेनातीव प्रसन्नोऽस्मि**
બુદ્ધિમંત પુરૂષો રાજાની સભામાં માન પામે છે **धीमन्तो नृपाणां सभासु पूज्यन्ते ।**
પવન દાંડીમાંથી છુટા થએલા ફુલને લઇ જાય છે **वायुः वृन्तात् श्लथम् कुसुमम् हरति ।** **वायुर्वृन्ताच्छ्लथं** અથવા **वृन्ताच्छ्लथं कुसुमं हरति ।**
કવિઓથી વિજળી મેઘની સ્ત્રી તરીકે ગણાય છે **कविभिर्विद्युन्मेघस्य पत्नीव मन्यते ।**
સ્પર્શ કરાયલો દેવતા હોતાને પણ બાળે છે **स्पृष्टो हुतभुग्होतारमपि दहति ।**

(**हुतभुग्घोतारम्** પણ થાય, ૧૮ મા પાઠમા આપેલા નિયમ પ્રમાણે)
સુખી માણસોની સુખની ઇચ્છા સુખના ભોગથી વારંવાર વધે છે **सुखभाजां सुखेऽभिलाषः सुखस्य भोगेन बहुवर्धते** રામ વૈભવી અયોધ્યા નગરીમાં રહ્યો **रामः श्रीमत्यामयोध्यायां नगर्यामवसत् ।**

9

પાઠ ૨૬ મો.

નરજાતિ કે નારીજાતિના નામોના અન્ત્ય अन्‌ની પૂર્વે જોડાક્ષર હોય અને તે જોડાક્ષરનો છેલ્લો અક્ષર म्‌ કે व्‌ હોય તો તે નામોના રૂપ आत्मन्‌ જેવા લેવા અને નહી હોય તો राजन्‌ જેવા લેવા

આ પ્રમાણે अश्मन्, ब्रह्मन्, यज्वन्‌ અને विश्वकर्मन्‌ ના રૂપ आत्मन्‌ જેવા થાય છે અને अणिमन्‌ m smallness, धवलिमन्‌ m whiteness, प्रेमन्, मज्जन्, marrow મજ્જા, મેદ, मूर्धन्‌ लघिमन्‌ અને सीमन्‌ ના રૂપ राजन्‌ જેવા થાય છે

ब्रह्मन्‌ m ના રૂપ

ब्रह्मा	ब्रह्माणौ	ब्रह्माण
ब्रह्मन्	,	,,
ब्रह्माणम्	,,	ब्रह्मण
ब्रह्मणा	ब्रह्मभ्याम्	ब्रह्मभि
ब्रह्मणे	,,	ब्रह्मभ्य
ब्रह्मण	,,	,
,,	ब्रह्मणो	ब्रह्मणाम्
ब्रह्मणि	,,	ब्रह्मसु

प्रेमन्‌ m ના રૂપો

प्रेमा	प्रेमाणौ	प्रेमाण
प्रेमन्	,,	,,
प्रेमाणम्	,,	प्रेम्ण

સાતમી એકવચન प्रेमणि–प्रेम्णि બાકીના રૂપ પણ राजन्‌ જેવા

कर्मन्‌ n ના રૂપો

कर्म	कर्मणी	कर्माणि
कर्मन्–कर्म	,,	,,
,,	,,	,,
कर्मणा	कर्मभ्याम्	कर्मभि
कर्मणे	,,	कर्मभ्य
कर्मण	,,	,,

,,	कर्मणो	कर्मणाम्
कर्मणि	,,	कर्मसु

અંત્ય अन् ની પહેલાં જોડાક્ષર હોય અને તેનો છેલ્લો અક્ષર म् કે व् હોય તો નાન્યતરજાતિમાં कर्मन् જેવાં રૂપ લેવાય છે. આથી चर्मन्, जन्मन् n. birth, पर्वन् n. a holiday, भर्मन् n. a house, वर्त्मन् તથા सद्मन् ના રૂપ कर्मन् જેમ લેવાય છે. नामन् ના રૂપ પ્રારંભમાં છે તે પ્રમાણે प्रेमन् n, हेमन् વગેરે નાન્યતરજાતિના નામોના રૂપ લેવાં.

शशिन् ના રૂપ પ્રારંભમાં આપેલાં છે તે પ્રમાણે अपराधिन् m, क्षयिन् m, उत्सङ्गवर्तिन् m, कञ्चुकिन्, कुशलिन् m ના રૂપ લેવાં.

अपराधिन्, क्षयिन् વગેરે વિશેષણોનું નારીજાતિ અંગ ई લગાડેથી થાય છે તેના રૂપ दासी જેવા લેવાં. છેડે इन् વાળા નામના શબ્દોના રૂપ નાન્યતરજાતિમાં भाविन् n જેવાં થાય છે.

उपानह् ના રૂપો

उपानत्-द्	उपानहौ	उपानहः
,,	,,	,,
उपानहम्	,,	,,
उपानहा	उपानद्भ्याम्	उपानद्भिः
उपानहे	,,	उपानद्भ्यः
उपानहः	,,	,,
,,	उपानहोः	उपानहाम्
उपानहि	,,	उपानत्सु

क्षेत्रगामिना આમાં क्षेत्र ના र् ની પછી न् આવેલો છે અને र् તથા न् ની વચ્ચે આવી શકે એવા अ ग् आ म् इ અક્ષરો આવ્યા છે તો પણ न् નો ण् થતો નથી કારણ કે क्षेत्र અને गामिन् એ બન્ને સંસ્કૃત સમાસના નિયમ પ્રમાણે જૂદાં પદ ગણાય છે એટલે र् અને न् એકજ પદમાં નથી.

શબ્દ અથવા પદના અંત્ય ङ ण न् ની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર હોય અને પછી કોઈ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ સ્વર હોય તો તે ङ् ण् કે न् બેવડા લખાય

છે જેમકે प्रत्यङ+आत्मा=प्रत्यङ्ङात्मा, सुगण्+ईश=सुगण्णीश, सन्+अच्युत=सन्नच्युत वसन्+अम्बरात्=वसन्नम्बरात्, श्रीमन्+उपेन्द्र=श्रीमन्नुपेन्द्र, પણ ग्रामान्+आगच्छन्ति=ग्रामानागच्छन्ति કારણકે न ની પૂર્વે દીર્ઘ સ્વર आ છે

નામ અથવા ક્રિયાપદ છેડે આવેલા ए, ओ, ऐ કે औ ની પછી કોઈ સ્વર આવે અને તેથી ए ओ વગેરેના अय्, अव् વગેરે થયા હોય તો તે अय, अव વગેરેના य व વિકલ્પે કરીને ઉડી જાય છે અને તેમ કરવાની સાથે આવેલા બે સ્વરોની સંધિ થતી નથી જેમકે विश्वे+आकाश=विश्वयाकाश or विश्व आकाश, लक्ष्म्यै+उद्यम=लक्ष्म्यायुद्यम or लक्ष्म्या उद्यम, नरौ+आगच्छत=नरावागच्छत or नरा आगच्छत

વાક્યો

યોગીઓ ફળાહારી હોય છે Ascetics are fruit-eaters

ગુન્હેગારને માફ ન કર Do not thou forgive the offender

भर्ता अनुजीविने कुप्यति। શેઠ નોકરપર ગુસ્સે થાય છે The master becomes angry with his servant

દશરથના છોકરાનું નામ રામ છે The son of Dasaratha is Rama by name

બ્રહ્માથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે People are born of the creator

હે રાજા સુખી થા King, be thou happy

કંચુકી રાજાઓના જનાનખાનામાં અધિકારવાળો પુરૂષ છે The Kauchuki is a man authorised in the king's harem

जन भाविन अनर्थान् ज्ञातुम् समर्थ न अस्ति। માણસ ભવિષ્યના દુઃખો જાણવા સમર્થ નથી Man is not able to know future evils

પથરોથી ઘોડાની ચાલ ખળાયલી છે The motion of the horse is impeded by stones

જગત્કર્તાના ઐશ્વર્યોનુ ફળ (—નો પ્રતાપ) સઘળે જણાય છે The effect of the great powers of the Creator of the world is seen everywhere

મે તીર્થે જવાને રસ્તે જતા જાત્રાળુને જોયો I saw a pilgrim going by the way leading to a holy place

લોકના કલ્યાણને માટે મહેનત કરતા રામથી જીવ ક્લેશમાં નખાયો The Soul was subjected to grief by Rama, striving for the good of the people તે પોતાના છોકરાઓનું કામોમાં કુશળપણું વખાણે છે He praises the skill of his own sons in actions [આ વાક્યના સંસ્કૃત વાક્યમાં વપરાયલા **आत्मन्** નો પ્રયોગ ગુજરાતી 'પોતે' ના જેવો થાય છે, એ શબ્દ હમેશાં નરજાતિમાં અને એકવચનમાંજ વપરાય છે જેમકે અમે પોતાના (our) પાઠ ભણીએ છીએ **आत्मन पाठान् पठाम** , તેણી પોતાના (her) પાઠ ભણે છે **आत्मन. पाठ पठति**, તે બે છોકરીઓ પોતાના (their) પાઠ ભણે છે **कुमार्यौ आत्मन पाठ पठत** , તેઓ પોતાને (themselvs) ધિક્કારે છે **आत्मानमवधीरयन्ते,**

કૃષ્ણ વસુદેવના ઘરમાં રહેતા આકાશમાંથી ઉતરતા નારદને જોતો હતો Krishna living in the house of Vasudeva saw Narada descending from the sky

श्रीकृष्णस्य राज्ञ महिषी स्वप्ने सूर्यम् चन्द्रम् च आत्मन उत्सङ्गवर्तिनौ अपश्यत्। શ્રીકૃષ્ણ રાજાની રાણી સ્વપ્નામાં સૂર્યને તથા ચંદ્રને પોતાના ખોળામાં બેઠેલા જોતી હતી The crowned queen of king Shri Krishna saw, in her dream the sun and the moon resting on her lap

(her=**आत्मन** ધ્યાનમાં રાખો)

राजान अपराधिन पुरुषान् दण्डयन्तु। રાજાઓ અપરાધી પુરૂષોને શિક્ષા કરે Let kings punish guilty persons

दुष्टानाम् हृदयम् अश्मना निर्मितम् इव परकीयस्य दु खस्य श्रवणेन कदापि न द्रवति। દુષ્ટોનું હૈયું પત્થરથી ઘડયું હોય તેમ પારકાના દુ ખને સાંભળવાથી કદી પણ પીગળતું નથી. The heart of the wicked, as if made of stone, never melts at hearing the misery of another

શુભ કર્મનો આરંભ કલ્યાણને માટે છે The beginning of good works is for—leads to—prosperity

साधु आत्मानम जगता कुटुम्बिनम मन्यते। સત્પુરૂષ પોતાને જગત વડે કુટુમ્બવાળો ગણે છે—આખી દુનિયાને પોતાનુ કુટુમ્બ ગણે છે A sage considers himself a family man by the world

પ્રાણીઓના કલ્યાણને માટેજ સત્પુરૂષોનુ જગત્મા જીવન છે The life of sages in the world is only for the doing of good to animals

प्रियवादिनाम् प्रियवादित्वम शठै दैन्यम् गण्यते। મિઠુ બોલના રાઓનુ મિઠુ બોલવાપણુ લુચ્ચાઓથી ગરીબડાપણુ ગણાય છે The kindness of speech of men speaking sweetly is regarded as lack of spirit by rogues

राज्ञा दशरथेन व्याघ्री इव कैकेयी अज्ञानात केवलम आत्मन विनाशाय एव आत्मन सद्मनि निवेशिता। રાજા દશરથથી વાઘણ જેવી કૈકેયી અજ્ઞાનથી માત્ર પોતાના વિનાશને માટે પોતાના ઘરમા રખાઇ હતી Kaikeyi like a tigress was kept in his house by king Dasaratha only for his own destruction through ignorance

भवत अन्तरात्मा, प्रसन्न આપનો જીવ રાજી થયો છે Your heart is pleased

वृक्षाणाम छाया दिनस्य पूर्वार्धे आरम्भे गुर्व्यै क्रमेण च क्षयिण्य परार्धे तु पुरा लघव पश्चात् च वृद्धिमत्य। ઝાડોના છાયડા દિવસના પહેલા ભાગમા શરૂઆતમા વધારે હોય છે, અને ધીમે ધીમે ઘટે છે પાછલા ભાગમા તો પહેલા થોડા હોય છે અને પાછળથી વધારે હોય છે In the first half of the day the shades of trees are large in the beginning and gradually lessening, while in the latter half, first they are short and lengthening afterwards **हि हेम्न विशुद्धि वा श्यामिका अपि अग्नौ संलक्ष्यते** કારણ કે સોનાનું ચોખ્ખાપણુ અથવા ન સાપણુ પણ દેવતામા જણાય છે Because-

the purity, or impurity even of gold is tested in fire

દેવદત્ત બુદ્ધિમાન છે **देवदत्तो मेधावी।**

બાપ છોકરાને પ્રેમથી ભેટ્યો **पिता पुत्रं प्रेम्णाकुस्यत्।**

નળ વિશ્વકર્માનો છોકરો હતો **नलो विश्वकर्मणस्तनय ।**

પક્ષિઓ આકાશમા ઉડે છે **पक्षिणोऽम्बरे डयन्ते।**

ચાકરો પોતાના શેઠને અનુસરે છે **अनुजीविन स्वामिनमनुसरन्ति।**

પહાડોપર ઝાડો ઉગે છે **शिखरिषु तरवो रोहन्ति।**

હુ છોકરાઓના નામો સભારતો નથી **कुमाराणा नामानि न स्मरामि।**

જોડા ચામડાના બને છે **उपानहश्चर्मणा क्रियन्ते।**

હરિનો વિનાશ તેના કર્મોનુ ફળ છે **हरेर्नाश कर्मणा परिणाम ।**

અપરાધીનુ મન હમેશા વહેમ ખાતુ હોય છે **अपराधिनश्चित्त सर्वदा साशङ्कम्।**

રાજા અને રાણીનો સદેશો કચુકીથી લઈ જવાયો **राजान राज्ञ्या सदेश कञ्चुकिना हृत ।**

મિઠુ બોલુ છુ પણ સાચુ બોલુ છુ **प्रियवाद्यपि सत्य वदामि।**

આખી સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થઇ **अखिला सृष्टिर्ब्रह्मणो जाता।**

માણસો ઘણીવાર ભવિષ્યની વાતો જાણવાને આતુર હોય છે **मनुष्या बहुशो भाविनोऽर्थाञ् ज्ञातु सोत्कण्ठा । अर्थान्+ज्ञातुम्=अर्थाञ् ज्ञातुम् ।**

શિવ યોગીઓથી હૃદયને વિષે શોધાય છે **शूली योगिभिर्हृदये मृग्यते।**

રાજાથી શત્રુઓના માથાપર પગ મૂકાયો **राज्ञा शत्रूणां शीर्षेषु पादो निहित ।**

વિદ્વાન પુરૂષ સદાચારની મર્યાદા ઓળગતો નથી **सुविनीत पुरुष सदाचारस्य सीम्नो न लङ्घ्यते।**

દૂર દેશમાં પોતાના કુશળ છોકરાઓની ખબર સાભળીને તે ખુશ થયો **दूरे देशे कुशलिना पुत्राणा वार्ता श्रुत्वामोदत।**

પશુ થકી પણ બાળકોને માટે પ્રેમ કરાય છે **पशुभिरपि वत्सेषु प्रेमाविष्क्रियते।**

જગતમાં કળાઓઆદિઓથી સહુનથી ગુજરાન થાય છે અને **कलाभि सुखेन जीविका लभ्यते।**

તેણે પોતાને ઘેર પરોણાને દેવ તરીકે પૂજ્યા **भर्मण्यतिथीन् देवा निवापूजयत्।**

બુદ્ધિની મહત્તાથી માણસ પ્રખ્યાત થાય છે **बुद्धेर्महिम्ना जनो यशस्वान् भवति। महिमन्** એ નામ **महत्** પરથી પડ્યું છે

પ્રજાનો વિશ્વાસ સારા રાજા પર વધે છે **प्रजाया विश्वास (शुभ राजनि) सुराजनि वर्धते।**

માણસોનું હલકાપણું તેમના પોતાના કૃત્યોથી બહાર પડે છે **मनुष्याणा लघिमात्मन कर्मभिराविष्क्रियते। लघिमन** એ નામ **लघु** પરથી પડ્યું છે

બ્રહ્માએ પ્રાણી, પથ્થર અને આકાશ સરજ્યા **ब्रह्मा प्राणिनोऽश्मनोऽम्बरं चासृजत।**

પાઠ ૨૭ મો.

જે નામને છેડે **वस्** હોય છે તેના રૂપ **विद्वस** જેવા થાય છે પણ જેમાં અન્ત્ય **वस** ની પહેલા **इ** હોય છે તેમાં, જ્યાં **विद्वस्** ના રૂપમાં **वस** ને બદલે **उष** થાય છે ત્યાં, **इवस्** ને બદલે **उष** કરવો જેમકે **विद्वस्** નું **विदुष** તેમ **सेदिवस** નું **सेदुष**

अध्यूषिवस m ના રૂપો

अध्यूषिवान	अध्यूषिवांसौ	अध्यूषिवांस
अध्यूषिवन	,,	,,
अध्यूषिवांसम्	,,	अध्यूषुष
अध्यूषुषा	अध्यूषिवद्भ्याम्	अध्यूषिवद्भि
अध्यूषुषे	,,	अध्यूषुष
अध्यूषुष	,,	,,
,,	अध्यूषुषो	अध्यूषुषाम्
अध्यूषुषि	,,	अध्यूषिवत्सु

विद्वस् નું નારીજાતિ અંગ **वस** ને બદલે **उषी** કરવાથી **विदुषी** થાય છે. **अभ्यूषिवस** નું **इवस** ને બદલે **उषी** કરવાથી **अभ्यूषुषी** થાય છે.

अभ्यूषुषी ના રૂપ **दासी** પ્રમાણે

अभ्यूषिवस् n ના રૂપો

अभ्यूषिवत्–द्	अभ्यूषुषी	अभ्यूषिवांसि

આ રૂપો ૧ લી, ૨ જી અને સંબોધનના રૂપો છે. બાકીના નરજાતિ જેવા.

तस्थिवस् m ના રૂપો

तस्थिवान्	तस्थिवांसौ	तस्थिवांस
तस्थिवन्	,,	,,
तस्थिवांसम्	,,	तस्थुष
तस्थुषा	तस्थिवद्भ्याम्	तस्थिवद्भि
तस्थुषे	,,	तस्थिवद्भ्य
तस्थुष	,,	,,
,,	तस्थुषो	तस्थुषाम्
तस्थुषि	,,	तस्थिवत्सु

तस्थिवस નું નારીજાતિ અંગ **तस्थुषी** એના રૂપ **दासी** પ્રમાણે. **तस्थिवस्** n ના રૂપ પ્રાઇમરમાં આપ્યા છે.

सेदिवस् m ના રૂપો

બીજી બ. વ. **सेदुष** ત્રિ. દ્વિ. વ. **सेदिवद्भ्याम्** સા० બ० વ० **सेदिवत्सु** બાકીના બધા પણ **तस्थिवस्** પ્રમાણેજ

जगन्वस् m ના રૂપો

जगन्वान्	जगन्वांसौ	जगन्वांस
जगन्वन्	,,	,,
जगन्वांसम्	,,	जग्मुष
जग्मुषा	जगन्वद्भ्याम्	जगन्वद्भि
जग्मुषे	,,	जगन्वद्भ्य
जग्मुष	,,	,,
,,	जग्मुषोः	जग्मुषाम्
जग्मुषि	,,	जगन्वत्सु

जग्मिवस् m ના રૂપો

जग्मिवान्	जग्मिवांसौ	जग्मिवांसः
जग्मिवन्	,,	,,
जग्मिवांसम्	,,	जग्मुषः
जग्मुषा	जग्मिवद्भ्याम्	जग्मिवद्भिः
जग्मुषे	,,	जग्मिवद्भ्यः

સા૦ બ૦ વ૦ जग्मिवत्सु

એ પ્રમાણે બીજા રૂપ પણ जगन्वस् જેવા કરી લેવા जगन्वस् અને जग्मिवस् એ બે શબ્દો એકજ ધાતુમાંથી નીકળેલા છે, એમનુ નારીજાતિ અંગ जग्मुषी એકજ છે, તેના રૂપ दासी જેવા લેવા.

जगन्वस् n ના રૂપો

जगन्वत्–द्	जग्मुषी	जगन्वांसि

૧ લી, ૨ જી, અને સંબોધનના એ રૂપો છે બાકીના નરજાતિ જેવા

जग्मिवस् n ના રૂપો

जग्मिवत्–द्	जग्मुषी	जग्मिवांसि

૧ લી, ૨ જી, અને સંબોધનના રૂપો છે બાકીના નરજાતિ જેવા

चकृवस् n ના રૂપો

चकृवान्	चकृवांसौ	चकृवांसः
चकृवन्	,,	,,
चकृवांसम्	,,	चकृषः
चकृषा	चकृवद्भ्याम्	चकृवद्भिः
चकृषे	,,	चकृवद्भ्यः
चकृषः		,,
	चकृषोः	चकृषाम्
चकृषि	चकृषोः	चकृवत्सु

चकृवस्+ई=चकृ+उष्+ई=चकृषी f ના રૂપો दासी જેવા

चकृवस् n ના રૂપો

चकृवत्–द्	चकृषी	चकृवांसि

આ ૧ લી, ૨ જી અને સંબોધનના રૂપો છે બાકીના નરજાતિ જેવા

જે વિશેષણોને છેડે यस् હોય તેમના રૂપ નરજાતિમાં श्रेयस् જેવા

નારીજાતિમાં ई લગાડીને दासी જેવા અને નાન્યતરજાતિમાં मनस् જેવા જે નામોને છે, वस् કે यस् ન હોય પણ અન્ય अस् હોય છે, જેવા કે दिवौकस्, दुर्वासस् रजस् वयस् તેમના રૂપ નરજાતિમાં चन्द्रमस् જેવા થાય છે અને નાન્યતરજાતિમાં मनस् જેવા થાય છે कनीयस्, ज्यायस्, प्रेयस्, भूयस् श्रेयस्, વગેરે શબ્દો Comparative degree ના વિશેષણો છે Comparative degree વાળા વાકયમાં જેનાથી ચઢતાપણું અથવા ઉતરતાપણું બતાવ્યું હોય છે અર્થાત્ જે શબ્દના ઇંગ્રેજી શબ્દની પહેલાં than, to વગેરે મુકાય છે તે શબ્દની પાંચમી વિભકિત આવે છે જેમકે —

Krishna is younger *than* *Rama* कृष्ण रामात् कनीयान्।
The father is dearer *than the Mother* पिता मातु प्रेयान्।
Knowledge is superior to learning ज्ञानं विद्यायाः श्रेयः।
The Narmada is longer than the Tap'ee नर्मदा ताप्त्याः द्राघीयसी।

दुर्वासस् m the sage Durvasas ના રૂપો

दुर्वासा	दुर्वाससौ	दुर्वाससः
हे दुर्वासः	,,	,,
दुर्वाससम्	,,	,,
दुर्वाससा	दुर्वासोभ्याम्	दुर्वासोभिः
दुर्वाससे	,,	दुर्वासोभ्यः
दुर्वाससः	,,	,,
"	दुर्वाससोः	दुर्वाससाम्
दुर्वाससि	,,	दुर्वासःसु–दुर्वासस्सु

चक्षुस् ના રૂપો.

चक्षुः	चक्षुषी	चक्षूंषि
,,	,,	,,
,,	,,	,,
चक्षुषा	चक्षुर्भ्याम्	चक्षुर्भिः
चक्षुषे	,,	चक्षुर्भ्यः

चक्षुष	,,	,,
,,	चक्षुषो	चक्षुषाम्
चक्षुषि	,,	चक्षु षु चक्षुष्षु

એજ પ્રમાણે धनुस् તથા जनुस् n, birth ના રૂપો થાય છે

हविस् ના રૂપો

हवि	हविषी	हवींषि
,,	,,	,,
,,	,,	,
हविषा	हविर्भ्याम्	हविर्भि
हविषे	,,	हविर्भ्यं
हविष	,,	,,
,	हविषो	हविषाम्
हविषि	,,	हवि षु हविष्षु

समीप n proximity, vicinity

વાક્યો.

ઋષિઓ વનવાસી હતા Sages were forest–dwellers

દેવોને સ્વર્ગના રહેનારા કહે છે They call gods residents of heaven

તું નાનાભાઇને બોલાવ Call your younger brother

કુશ લવનો મોટો ભાઇ થાય Kusha is Lava's elder brother,

कृष्ण प्रेयस जनान् स्मरति । કૃષ્ણ અતિ પ્રિય જનોને સંભારે છે Krishna remembers the people who are very dear to him

ઉગતા ચંદ્રમાને જો See the rising moon

અંધારાથી આકાશ વ્યાપેલું છે The sky is covered with darkness

कन्यया वाससी परिहिते। છોકરીથી બે વસ્ત્રો પહેરાયાં છે Two clothes are worn by the girl

તે કલ્યાણુને માટે યત્ન કરે છે He strives for welfare

તે શત્રુઓને માથામા મારે છે He beats the enemies on their heads

તે મનવડે હરિ કને જાય છે *He goes to Hari by his mind.* એટલે તેનુ મન હરિમય થાય છે હરિમા લીન થાય છે

તેને તપોનુ ફળ મળો May he enjoy the fruit of his religious austerities

દુર્વાસા પાડવોના મુકામપર ગયા Durvasas went to the residence of Pandavas

अत्र भूयांस धान्यस्य राशय वर्तन्ते। અહી ઘણા મોટા અનાજના ઢગલા છે Here are very great heaps of corn

રામે રાક્ષસોને હણીને કીર્તિ મેળવી Rama having killed the Rakshasas obtained fame

ગગાના પાણી ધોળા છે એમ સમજાય છે It is heard that the waters of the Ganges are white

વિદ્વાનોથી બોધાયલો દશરથ યજ્ઞ કરતો હવો Dasharatha advised by the learned men performed a sacrifice

ભીમથી છાતીમા મરાયલો કીચક મૂર્છા ખાતો હવો Kichaka struck by Bhima on the breast, fainted

अग्नौ बहूनि हवींषि प्रास्यति। તે દેવતામા ઘણા બળિદાન નાખે છે. He throws many offerings in the fire. મે શહેરની પાસે પડેલુ રાજાનુ લશ્કર જોયુ I saw the king's army encamped in the proximity of the town

સૂર્યના તાપથી તપેલો મુસાફર છાયડે જાય છે The traveller, oppressed by the heat of the Sun, resorts to the shade

દ્વારકામા રહેનાર લોકની સપત્તિ મનનો પણ અવિષય હતી (એટલે તે સપત્તિને મન પણ પહોચી શકતુ નહોતુ મન ધારે તે કરતા પણ વધારે—કળાય નહી એટલી હતી) The riches of the people that dwelt at Dwarka were not even the object of thought વસિષ્ઠના વચનો સાભળીને વિશ્વામિત્રની સાથે રામનુ જવાનુ દશરથ કબુલ રાખતા હવા Having heard the words of Vasishtha, Dasharatha consented to Rama's departure with Vishvamitra

विश्वामित्र=विश्वमित्र અથવા **यस्य विश्वस्य मित्रम्, गुणिषु गुणा पूजास्थानम् च लिङ्गम् न च वय न।**

ગુણવત પુરૂષોમા ગુણો માનના કારણ છે, જાતિ નહિ અને વય પણ નહીં In the meritorious, merits are the object of reverence (but) neither sex nor age

ગાર્ગીએ સભામા પ્રવેશ કીધો છે ત્યારે માત્ર યાજ્ઞવલ્ક્યનેજ પુરૂષ તરીકે સ્વીકાર્યા છે અન્ય અનેક મનુષ્યો કરતા ગાર્ગી સ્ત્રી અધિક માન પામી છે તેમજ શુકદેવ ૧૬ વર્ષની ઉમરે ઋષિઓની સભામા પધાર્યા ત્યારે બધા વૃદ્ધ ઋષિઓ ઉઠીને ઉભા થયા હતા અર્થાત ગુણવત પુરૂષોમા લિગ એટલે જાતિ તેથી મનુષ્ય હોય તોજ માન પામે અને સ્ત્રી હોય તો ન પામે એમ નથી તેમજ વય એટલે મોટી વયનોજ માન પામે અને નાની વયનો હોય તો ન પામે એમ તો નથી

कैकेय्या दारुणम् वच श्रुत्वा महाराज दशरथ सहसा भूमौ अपतत् च निश्चेष्ट अभवत्। કૈકેયીનુ ભયકર વચન સાભળીને મહારાજ દશરથ એકદમ ભૂમિપર પડ્યા અને જડ જેવા થઇ ગયા Having heard the dreadful speech of Kaikeyi, King Dasharatha fell on the ground at once and became motionless

---

હરિએ વાણીવડે માને શાત કરી **हरिर्वचसा मातरमसान्त्वयत्।**

નારાયણનો નાનો ભાઇ કાશીમા છે **नारायणस्य कनीयान् भ्राता काश्यां वर्तते।**

પાણિનિ વેદોને છન્દસ કહે છે पाणिनिर्वेदाश्छन्दांसि वदति।
પાણિનિઋષિએ અષ્ટાધ્યાયી નામનુ વ્યાકરણશાસ્ત્ર રચ્યુ છે એમણે સદા શિવ કનેથી વ્યાકરણનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ છે

પવન ફુલોમાથી પરાગ આણે છે मरुत् पुष्पेभ्यो रज आनयति।

રાણીનો યશ પૃથ્વીમા પસરો राज्ञ्या यशः पृथ्व्यां प्रसरतु।

પ્રિયવદા દુર્વાસા કને ગઇ અને માફી માગતી હવી प्रियंवदा दुर्वाससमगच्छत् क्षमाम् चायाचत।

હરિએ ઘોડા હાકતા સારથીને આખોથી જોયો हरिरश्वान् नुदन्तं सव्येष्टारं चक्षुर्भ्यामपश्यत्।

રામ નાના ભાઇઓથી સેવાયો राम कनीयोभिर्भ्रातृभिरसेव्यत।

વનવાસી ઋષિઓના આશ્રમો ઝાડોના પાદડાના તથા ડાળાના બનાવાયા હતા वनौकसामृषीणामाश्रमास्तरूणां पर्णैः शाखाभिश्च निरमीयन्त।

ભગીરથે વેધસને તપથી પ્રસન્ન કીધા भगीरथो वेधसं तपोभिरप्रीणयत्।

તળાવોના પાણીમા કમળો છે सरसां पयस्सु कमलानि सन्ति।

રાજા વિદ્વાન માણસોને પૂજે છે राजा विदुषः पूजयति।

જેમ માણસ જુના કપડા છોડીને નવા ધારણ કરે છે તેમ, જીવ જુના શરીરોને તજીને નવામા પેસે છે यथा नरो जीर्णानि वासांसि त्यक्त्वा नवानि धारयति तथात्मा जीर्णानि शरीराणि त्यक्त्वा नवानि प्रविशति (वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि। तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही।)

આનુજ ભાષાન્તર પ્રાઇમરમાં અગ્રેજીમા આપ્યુ છે

રઘુએ કામઠા તથા તીરવડે પૃથ્વી જિતી रघुर्धनुर्भिरिषुभिश्च महीमजयत्।

અગ્નિમાં નાખેલા બળીદાન અગ્નિથી દેવો કને લઇ જવાય છે **अग्नौ अस्तानि हवींषि अग्निना दिवौकस नीयन्ते।**
अग्नावस्तानि हवींष्यग्निना दिवौकसो नीयन्ते।
અયોધ્યામાં વસનાર લોકો સુખી હતા **अयोध्यामध्यूषिवासो जना कुशलिन आसन।**
('અયોધ્યા'ની સાતમી ન વાપરતા બીજી વાપરી છે)
वस् ની સાથે **अधि** ઉપસર્ગ વાપરવાથી **अध्यषिवम्** શબ્દ થયો છે અને **वस्** ની સાથે **उप, अनु अधि,** કે **आ** ઉપસર્ગ વપરાય છે ત્યારે જ્યાં વસવાનુ હોય તે જગાના નામની બીજી વિભક્તિ આવે છે **उप+अनु+अधि+आङ्+वस् =उपान्वध्याङ्वस** આ સૂત્ર છે તે યાદ રાખવું અંધારૂં અજવાળા પાછળ આવે છે, **तमस्तेजोऽनुसरतितेजश्च तमोऽनुसरति।**
જાળને કાંટાપર મુકીને પક્ષિઓ આકાશમાં ઉડયા **जाल कण्टकेषु मुक्त्वा पक्षिणो नभस्युदडयन्त।**
ગરીબોનુ ધન લઇ લેવામાં બહુ મોટું પાપ છે **दरिद्राणा धनस्य हरणे भूय पापम्।**
गमन, चलन, प्रवण, धावन, मनन, सरण, हरण, આ શબ્દો ધાતુઓપર પ્રત્યય **अन** લગાડવાથી થયા છે એ નાન્યતર જાતિના છે
યોદ્ધાઓ કીર્તિને માટે મોતને પણ ગણતા નથી **योधा यशसे मृत्युमपि न गणयन्ति।**
નાનો ભાઇ મોટા ભાઇની પાછળ ગયો **कनीयान् भ्राता ज्यायास भ्रातरमन्वगच्छत्।**
તેણે દેવતાઓ કનેથી ઘણા વરદાન મેળવ્યા **दिवौकोभ्यो बहून् वरानलभत।**
પુણ્યવંતોને જીંદગી કરતા સત્ય વહાલું છે **पुण्यवता प्राणेभ्य सत्य प्रेय।** than life=**प्राणेभ्य** than=કરતા=the fifth case
ઇશ્વર ભક્તોથી નિશ્ચલ મનથી શોધાય છે **इश्वरो भक्तैरविचलितैश्चित्तैर्मृग्यते।**
વિદ્વાન બધે પુજાય છે **विद्वान सर्वत्र पूज्यते।**

પાઠ ૨૮ મો.

भोस् શબ્દની પછી સ્વર કે નરમ વ્યંજન આવે તો **भोस्** નો **स्** ઉડી જાય છે જેમકે **भोस्+आचार्य=भो आचार्य, भोस्+महात्मन्=भो महात्मन्**

potential mood=**विधिलिङ्**= વિધ્યર્થ

પ્રકરણમાં **वसेयम् वसेव** વગેરે પરસ્મૈપદના તથા **युध्येय, युध्येवहि** વગેરે આત્મનેપદના potential રૂપો આપેલા છે તે તૈયાર કરો

वसयेम् वसेव પ્રમાણે પહેલા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુના રૂપ લેવા

पुष्येयम्, पुष्येव પ્રમાણે ચોથા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુના રૂપ લેવા

विशेयम्, विशेव પ્રમાણે છઠ્ઠા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુના રૂપ લેવા

चोरयेयम्, चोरयेव, પ્રમાણે દશમા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુના રૂપ લેવા

ईक्षेय ईक्षेवहि, ईक्षेमहि પ્રમાણે પહેલા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના રૂપ લેવા

युध्येय युध्येवहि પ્રમાણે ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના રૂપ લેવા

विन्देय, विन्देवहि . પ્રમાણે છઠ્ઠા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના રૂપ લેવા

अवधीरयेय अवधीरयेवहि પ્રમાણે દશમા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના રૂપ લેવા

passive forms of **पा** to drink

Present

पीये	**पीयावहे**	**पीयामहे**
पीयसे	**पीयेथे**	**पीयध्वे**
पीयते	**पीयेते**	**पीयन्ते**

Imperfect

अपीये	**अपीयावहि**	**अपीयामहि**
अपीयथाः	**अपीयेथाम्**	**अपीयध्वम्**
अपीयत	**अपीयेताम्**	**अपीयन्त**

Imperative

पीयै	पीयावहै	पीयामहै
पीयस्व	पीयेथाम	पीयध्वम्
पीयताम्	पीयेताम	पीयन्ताम्

Potential

पीयेय	पीयेवहि	पीयेमहि
पीयेथा	पीयेयाथाम्	पीयेध्वम्
पीयेत	पीयेयाताम्	पीयेरन्

passive 3rd, pers sing forms of खन् गै जि दा ध्यै ध्वस्, यज वप् वस, वह् सृ स्था, स्मृ ह्वे, अस्, to be ज्ञन, प्रच्छ, चुर् तड नि–सूद्

Present 3rd pers sing	Imperfect 3rd pers sing	Impera 3rd pers sing	Potential 3rd pers sing
खन्यते	अखन्यत	खन्यताम्	खन्येत
खायते	अखायत	खायताम्	खायेत
गीयते	अगीयत	गीयताम्	गीयेत
जीयते	अजीयत	जीयताम्	जीयेत
दीयते	अदीयत	दीयताम्	दीयेत
ध्यायते	अध्यायत	ध्यायताम्	ध्यायेत
ध्वस्यते	अध्वस्यत	ध्वस्यताम्	ध्वस्येत
इज्यते	ऐज्यत	इज्यताम्	इज्येत
उप्यते	औप्यत	उप्यताम्	उप्येत
उष्यते	औष्यत	उष्यताम्	उष्येत
उह्यते	औह्यत	उह्यताम्	उह्येत
स्त्रियते	अस्त्रियत	स्त्रियताम्	स्त्रियेत
स्थीयते	अस्थीयत	स्थीयताम्	स्थीयेत
स्मर्यते	अस्मर्यत	स्मर्यताम्	स्मर्येत
हूयते	अहूयत	हूयताम्	हूयेत

अस् to be ના રૂપ

भूयते	अभूयत	भूयताम्	भूयेत
जन्यते	अजन्यत	जन्यताम्	जन्येत
जायते	अजायत	जायताम्	जायेत
पृच्छ्यते	अपृच्छ्यत	पृच्छ्यताम्	पृच्छ्येत
चोर्यते	अचोर्यत	चोर्यताम्	चोर्येत
ताड्यते	अताडयत	ताडयताम्	ताडयेत
निषूद्यते	न्यसूद्यत	निषूद्य ाम्	निषुद्येत

P tential mood નીચેના અર્થોમા વપરાય છે

(1) Probability સભવ, બની શકે એવુ, હોવાપણુ

(2) Capability શકિત, સામર્થ્ય

જેમ કે जन समुद्र तरेत् किंतु सज्जनता नानयेत् માણસથી સમુદ્ર તરાય તેવિ એવુ છે તોપણુ કાઇ તરે એમ સભવે છે પણુ દુર્જનમા સજ્જનતા આણિ શકે નહી तरेत् એ સભવ બતાવે છે અને आनयेत् એ 'શકિત' બતાવે છે ग्रन्थ रचयेत् He can compose a book ગ્રથ રચવા સમર્થ છે આ વાક્યમાનુ रचयेत् પણુ શકિત બતાવે છે

(3) Command શાસ્ત્ર અથવા સત્પુરૂષની આજ્ઞા

सत्य वदेत् one should speak the truth जनो न परकीय द्रव्य चोरयेत् માણસે પારકો પૈસો ચોરવો નહી

(4) Prayer પ્રાર્થના मोदक लभेय મને લાડુ મળે I pray I get sweetmeat

(5) Wish or hope ઇચ્છા અથવા આશા I wish I may live long चिर जीवेयम् બહુ જીવુ એવી ઇચ્છા અથવા આશા છે મુખ્ય વાક્યોની પેઠે પેટા વાક્યો (dependent clauses)મા પણુ અથવા અર્થોમા Potential વપરાય છે તેમજ જો આમ થય, તો આમ થાય જો આમ હોત તો આમ થાત આવા conditional sentences

મા પણ Put વપરાય છે જેમકે **यदि हरि विमागभिन् निवर्तेत शोभन भवेत्** જો હરિ અડે રસ્તેથી પાછો ફરે તો સારૂ થાય

વાક્યો.

विपदा अभिभूत अपि धर्मम् त्यजेयम् न । દુખથી અકળાયલો હોઉ તો પણ મારે ધર્મ તજવો જોઇએ નહી Though overpowered by misery I should not abandon my duty

इच्छामि भवान् सोमम् पिबेत् । હુ ઇચ્છુ છુ કે આપ સોમરસ પિઓ I wish your honour may drink soma juice

કેમ ? અરે ! નૃત્ય શિખુ કે ગાયન ? What ? oh ? may I learn dancing or singing ?

તારે વધુ મહેનતથી સત્ય જાણવુ જોઇએ Thou shouldst know the truth with much effort છોકરાઓએ સત્કર્મોથી માબાપને પ્રસન્ન કરવા જોઇએ Sons should please their parents by their good actions આપણે બન્ને ઇશ્વરની પુજાથી શાન્તિ મેળવીએ We two may get peace by the worship of God તમારે દોરડીને સાપ ગણવો નહી You should not regard rope as a serpent

नरि दुर्दशाम गते क्षुद्र अपि अहितम् आचरेत् । માણસ નબળી અવસ્થામા આવે ત્યારે હલકો માણસ પણ તેનુ ભુડુ કરે છે When a man is in misfortune, even a mean fellow does him injury

વધતા રોગને અને જય મેળવતા શત્રુને જોયા ન કરવો One should not neglect a growing disease and a conquering enemy

પડિતોની સભામા મૂર્ખોએ માન મેવવુ ચુપકી પકડવી The illiterate should resort to silence in the assembly of the learned

તારે ફુલોથી સુગધવાળી હવેલીમા મુસાફરીનો થાક ઉતારવો Thou shouldst remove the fatigue of thy journey in a mansion fragrant with flowers

પ્રજાની પ્રસન્નતા માટે રાજાઓએ મહેનત કરવી Kings should strive to please their subjects

સારા રાજાનો પ્રજાએ દ્રોહ ન કરવો Subjects should not bear malice towards their good king

જો હરિ ખોટે રસ્તેથી પાછો ફરે તો સારૂ થાય It would be good if Hari turns from the bad path

ધર્મમા ચુસ્ત ડાહ્યા પુરૂષો હરિને જોશે Wise men devoted to religion will see Hari

છોકરાઓ તમારે બન્નેએ માતુશ્રીની આજ્ઞા પાળવી Two children you should obey the command of your mother

તારે હિંમત રાખીને શત્રુઓની સાથે લડવુ Thou shouldst fight with thy enemies having resorted to (=with) courage

નારાયણના આળસથી જરૂર આવશે Poverty will result from the idleness of Narayana

गुरु शिष्यस्य अविनयम् न सहेत । શિક્ષકે શિષ્યની અસભ્યતાને સહન કરવી નહી The tutor should not endure his pupil s immodesty

આપત્તિમા ડાહ્યા માણસે મૂઢ બની જવુ નહી અથવા ધર્મ તજવો નહી A wise man should neither be silly nor abandon his duty in adversity

इच्छामि पुनर् अपि

इति सीता रामम् अवदत् । હુ ધારૂ છુ કે આપણે બે જણ ફરીથી પવિત્ર ગંગામા સ્નાન કરીએ એમ સીતાએ રામને કહ્યુ "I wish that we two should bathe again in the holy Ganges"-so said Sita to Rama

[**विमुख भवेत्** ફેરવેલા મ્હોંવાળો થાય=મ્હો ફેરવે] મુકામને માટે મિત્ર આવે ત્યારે પહેલાના સારા કામ સભારીને હલકો માણસ પણ મ્હો ફેરવે નહી When a friend seeks refuge, even

a mean fellow would not turn away his face from him remembering his previous good actions

तृषिताय जलम् यच्छेत् दीनस्य च आपदम् हरेत् । તરસ્યાને પાણી આપવું અને ગરીબનું દુઃખ મટાડવું One should give water to the thirsty and remove the distress of the poor

नीचैराख्यम् गिरिम् तत्र विश्रामहेतो अधिवसे । નીચસ નામના પર્વતપર તારે ત્યાં વિસામો લેવા બેસવું Thou shouldst sit upon the mountain named *Nichais* to rest there

सूर्ये तपति लोकस्य दृष्टे आवरणाय तमिस्रा कथम् कल्पेत । જ્યારે સૂર્ય તપતો હોય ત્યારે લોકોની દ્રષ્ટિને રોકવાને રાત્રિ કેવી રીતે સમર્થ થાય ? How should night be able to obstruct the sight of people when the sun is shining

જ્યારે તમે બે ઘેર પાછા જાઓ ત્યારે તમારે હાથ પગ ધોવા यदा गृह निवर्तेथे तदा हस्तौ पादौ च (or हस्तपाद) क्षालयेतम् ।

માણસોએ મિત્રોને ભૂલી જવા નહી जना मित्राणि न विस्मरेयु ।

જો તું ઝેર ખાએ તો મરી જાય यदि विष खादेथा म्रियेथा ।

બે ચોપડીઓ બે હાથમાં લઈ જવાય पुस्तके हस्तयोर्नीयेयाताम् ।

તમારે બેએ તમારા ગુરૂકનેથી ન્યાય શિખવો गुरोर्न्याय शिक्षेयाथाम् ।

અહીં ઝાડની છાયામાં આપણે બેશીએ अत्र तरोश्छायाया निषीदेम ।

રાજાઓએ પ્રજાને દુઃખ નમાંથી બચાવવી राजान प्रजा अपायात्रक्षेयु ।

આપણે ઈશ્વરને પવિત્ર અંતઃકરણથી પૂજવો ईश्वर पूतेन हृदयेन यजेम ।

તારે ગરીબ માણસોને ધન આપવું જોઈએ दरिद्रेभ्यो द्रव्य यच्छे ।

તમારા ધર્મમાં તમારે ન ચુકવું स्वकृत्येभ्यो न प्रमाद्येत ।

કારણ વગર માણસોએ અકળાવું નહી कारण विना जना न क्षुभ्येयु ।

કોઈ માણસે બીજાનું ધન તકાસવું નહી जन परकीय धन न लुभ्येत् ।

બે ચુચ્યાઓ મરાય એવો રાજાએ હુકમ કીધો चौरौ ताडयेयातामिति राज्ञादिष्टत ।

જો આપણે આપણા દેશના રક્ષણના મરીએ તો કીર્તિ મેળવીએ
यदि देशस्य रक्षणे म्रियेमहि यशो लभेमहि।
સાક્ષિઓએ ઇનસાફની કચેરીઓમા હમેશા સાચુ બોલવુ **साक्षिणो न्याय सभासु नित्य सत्य भाषेरन्। न्यायसभासु=न्यायस्य सभासु।**
જો હુ કાશી જાઉ તો બહુ સસ્કૃત ચોપડીઓ આણુ **यदि काशीं गच्छेय बहूनि संस्कृतपुस्तकान्यानयेयम्।**
જો તમે જુઠુ બોલો, તો શેઠથી મરાઓ **यद्यसत्य भाषेध्वं भर्तृभिस्ताडयेध्वम्। असत्यम्=न सत्यम्**
રાજા સિપાઇઓને શહેરની બહાર લઇ ગયો જેથી કરીને તે પોતના શત્રુ સાથે લડે **नृप सैनिकान् नगरादनयद्यथा शत्रुणा युध्येत।**
અથવા **शत्रुणा युध्येतेति नृप सैनिकान् नगरादनयत्।**
જો હુ પાપ કરતો જણુ તો શેઠોથી દડાઉ **यदि पाप कुर्वन् दृश्येय भर्तृभिर्दण्डयेय।**
જો ગરીબ બ્રાહ્મણો શહેરમા માગે તો કઇ ધન તેઓ મેળવે ખરા ?
यदि दरिद्रा ब्राह्मणा नगरे याचेरन् किंचिद् धन लभेरन् किम्।
મારા માબાપ રાજી થાય એટલા માટે મે મારી બેનોને બહુ ધન આપ્યુ **पितरौ तुष्येतामिति स्वसृभ्यो बहु धनमयच्छम। माता च पिता च=पितरौ**
પતિ પત્નીએ દ રોજ ઘરમા અગ્નિને પૂજવો જોઇએ **जायापती प्रतिदिन गृहेऽग्निं पूजयेताम्। जाया च पति च=जायापती**
માણસે ફરજ બજાવવામા શ્રમને ગણવો નહીં **जनो धर्मस्यानुष्ठान-यायास न गणयेत्। अनुष्ठाने+आयासम्**
નિશાળીઆઓએ ગુરૂને નમવુ **शिष्या गुरु वन्देरन्।**
વિઘ્નોથી નડાઓ તો પણ તમારે આરભેલુ કામ તજવુ નહીં **विघ्नै प्रतिहता अप्यारब्ध कार्यं न त्यजेत।**

પાઠ ૨૯ મો.

सर्व=બધુ, સઘળુ **तद्**=તે પેલો **यद्**=જે **किम्**=કોણ, શુ, કયુ, **अस्मद्**, હુ, અમે **युष्मद्** તુ, તમે, **इदम्=आ=अदस्**=આ, પેલુ સર્વ નામનાં ઘણુ ખરૂ સબોધનમા રૂપ લેવાતા નથી

तद् m ના રૂપો

स	तौ	ते
तम्	,,	तान्
तेन	ताभ्याम्	तै
तस्मै	,,	तेभ्य
तस्मात्	,,	,
तस्य	तयो	तेषाम्
तस्मिन्	,,	तेषु

तद् f ના રૂપો

सा	ते	ता
ताम्	,,	,
तया	ताभ्याम्	ताभि
तस्यै	,,	ताभ्य
तस्या	,,	,
,,	तयो	तासाम्
तस्याम्	,,	तासु

तद् n

तद्	ते	तानि

આ રૂપો ૧ લી અને ૨ જીના છે બાકી પુંજાતિ જેવા

यद् ના રૂપ માટે य ના નરજાતિમા **सर्व** ની પેઠે અને **या** ના નારીજાતિમા **सर्वा** ની પેઠે લેવા **किम्** ના રૂપ માટે એજ પ્રમાણે **क** અને **का** ના લેવા

નાન્યતરજાતિમા **यद्** અને **किम** ના રૂપ પ્રારંભમા આપ્યા છે

एतद् m ના રૂપો

एष	एतौ	एते
एतम्–एनम्	एतौ–एनौ	एतान्–एनान्
एतेन–एनेन	एताभ्याम्	एतै.
एतस्मै	,,	एतेभ्य
एतस्मात्	,,	,,

एतस्य	एतयो -एनयो	एतेषाम्
एतस्मिन्	,,	एतेषु

एतद् f ना रूपो

एषा	एते	एता
एताम्–एनाम्	एते–एने	एता –एना
एतया–एनया	एताभ्याम्	एताभि
एतस्यै	,,	एताभ्य
एतस्या	,,	,,
,,	एतयो –एनयो	एतासाम्
एतस्याम्	,,	एतासु

एतद् n ना रूपो

एतद्	एते	एतानि
एतद्–एनद्	एते–एने	एतानि एनानि

બાકીના નરજાતિના જેવા

વાક્યમાં स અને एष ની પછી વ્યંજન આવે તો એમનો વિસર્ગ ઉડી જાય

तद्, यद्, અને किम् એ ના સર્વનામ તરીકે વપરાય છે અથવા વિશેષણની પેઠે પણ વપરાય છે એટલે એમના રૂપની પછી વિશેષ્ય નામ આવે છે જેમકે य आगच्छत=જે આવ્યો य અને पुरुष જે માણસ यस्मात् पतति જેમાંથી પડે છે અને यस्मात् कूपात् જે કુવામાંથી स गच्छति તે જાય છે અને स पुरुषो गच्छति તે માણસ જાય છે सा गता=તે ગઈ, અને सा नगरी रम्या=તે શહેર સુંદર છે, क आगत કોણ આવ્યો? અને क पुरुष आगत કયો માણસ આવ્યો? कस्या श्रुतम्=કોની તરફથી સાંભળ્યુ? અને कस्या कुमार्या श्रुतम्=કઇ છોકરી તરફથી સાંભળ્યુ?

નીચે આપેલા किंचित् ના રૂપો किम् ના બધા રૂપમાં चित् ઉમેરવાથી થાય છે

किंचित् m

कश्चित्	कौचित्	केचित्
कंचित्	,,	कांश्चित्

केनचित्	काभ्याचित्	कैश्चित्
कस्मैचित्	,,	केभ्यश्चित्
कस्माच्चित	,,	,,
कस्यचित्	कयोश्चित्	केषाचित्
कस्मिश्चित	,,	केषुचित
	किंचित् f	
काचित्	केचित्	काश्चित्
काचित्	,,	,,
कयाचित	काभ्याचित्	काभिश्चित्
कस्यैचित्	,,	काभ्यश्चित्
कस्याश्चित्	,	,,
,,	कयोश्चित्	कासाचित्
कस्याचित	,	कासुचित्
	किंचित् n	
किंचित	केचित्	कानिचित्

આ ૧ લી અને બીજીના રૂપો છે બાકીના નરજાતિ જેવા **किम्** ના રૂપોમા **चन** અને **अपि** પણ આ પ્રમાણે ઉમેરાય છે અને તે રૂપોના અર્થ પણ **किंचित्** ના જેવાજ થાય છે **किंचित्**=any **केचित् जना** some men **केषाचित् देवानाम्** of some gods. **कस्यैचित् नार्यै** for some woman **केचन पुरुषा** some men **काभिरपि नारीभि** by some women **केभ्यश्चन बालेभ्य** for some children **केषामपि ग्रामाणाम्** of some villages **एक** one એ સર્વનામ છે એના રૂપ **सर्व** જેવા લેવાય છે દ્વિવચનમા ઘણુ ખરૂ એ વપરાતુ નથી બહુ વચનમા એનો અર્થ some કેટલાક થાય છે જેમકે **एके मन्यन्ते** some believe

अन्य other બીજુ આ શબ્દ સર્વનામ છે, એના રૂપ **सर्व** ની પેઠે લેવાય છે માત્ર નાન્યતરજાતિમા પહેલી તથા બીજીના એકવચનમા એનુ **अन्यम्** રૂપ ન થતા **अन्यत्** થાય છે

उभ both આના રૂપ દ્વિવચનમાજ લેવાય છે નરજાતિ **उभौ, उभौ, उभाभ्याम्** વગેરે, તથા નારીજાતિ **उभे, उभे, उभाभ्याम्**

વગેરે **सर्व** all ના દ્વિવચન જેવા **इयत्** એટલું this much, **एतावत्** એટલું this much, **कियत्** કેટલું how much, **यावत्** જેટલું that much અને **तावत्** તેટલું as much આ સર્વનામોના રૂપ ત્રણે જાતિમાં **भगवत्** જેવા થાય છે

तद् ના રૂપ બે વાર વપરાય ત્યારે તેનો અર્થ various થાય છે **तेषु तेषु शास्त्रेषु**=in the various shastras **तानि तानि मित्राणि** various friends **तेभ्य तेभ्य पुरुषेभ्य** for various men

यद् ની સાથે **किम्** ના રૂપ આવે અને **किम्** ના રૂપમાં **चित्, चन** કે **अपि** ઉમેર્યું હોય અથવા ન ઉમેર્યું હોય તો તેનો અર્થ 'ગમે તે' થાય છે.

य क चित् ગમે તે' **येन केन चित्** ગમે તેણે **यस्मात् कस्मात् चित पुरुषात्** ગમે તે પુરૂષ તરફથી **यत्र कुत्र निषीदति** ગમે ત્યાં બેસે છે sits anywhere

य कोपि भवामि अहम् whoever I may be હું ગમે તે હોઉં

महत् *m* ના રૂપો

महान्	महान्तौ	महान्त
महन्	,,	,,
महान्तम्	,,	महत
महता	महद्भ्याम्	महद्भि
महते	,,	महद्भ्य
महत	,,	,,
,,	महतो	महताम्
महति	,,	महत्सु

महती *f* ના રૂપ **दासी** જેવા

महत् *n*

महत्	महती	महान्ति

दिश *f* (દિશા) ના રૂપો

दिक्-ग्	दिशौ	दिशः
,,	,,	,,
दिशम्	,,	,

दिशा	दिग्भ्याम्	दिग्भि
दिशो	,,	दिग्भ्य
दिश	,,	,,
,	दिशो	दिशाम्
दिशि	,,	दिक्षु

કોણ અહી આવેલો છે ? Who has come here ?

કોના આ પુસ્તકો છે ? whose are these books

કોના (કઇ ઓના) છોકરા આ છે Whose sons are these ‘

મે જે પુરૂષને ગઇ કાલે જોયો છે તેનેજ હુ બેલાવુ છુ I call the very man whom I saw yesterday

તે છોકરી કઇ બોલી નહી That female child spoke nothing

મે તે બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી I gave dakshina to those Brahmins

કયા શહેરમાથી જાસુસ આવેલો છે ? From which town has the messenger come ?

એમને જે જે ઇષ્ટ (ગમતુ) હેય તે તે કરાઓ Let whatever is desired by these be done

જે કથાઓ પુરાણોમા સભળાય છે તેજ આ માણસો ભજવે છે These men dramatically represent the same stories that are heard in the Puranas

તેજ આ દેશ છે જેમા હુ પ્રિયા સાથે ઘણો વખત રહ્યો This is the same country where I lived long with my beloved

येन एतद् अखिलम् जगत् निरमीयत तस्मै ईश्वराय नम જેનાથી આ આખુ જગત પેદા થયુ તે ઇશ્વરને પ્રણામ Bow to that God by whom this whole universe was created

તે તે શાસ્ત્રોમા કુશળ પડિતોની સાથે રાજા બોલ્યો The king spoke with learned men well-versed in those respec-

tive sciences (or in the various sciences) કયા બે જણના તે કપડા છે ? Whose are these two clothes ?

यया वसिष्ठ आत्मानम् पूतम् मन्यते ताम् अरुन्धतीम् वन्दस्व । Bow to that Arundhati by whom Vasishtha thinks himself purified

राजपुत्र सर्वासु कलासु प्रावीण्यम् उपगत । રાજાનો છોકરો સઘળી કળાઓમાં નિપુણતાને પામ્યો છે The Prince has gained proficiency in all arts

જેનાથી મહિષાસુર રાક્ષસ હણાયો તે દુર્ગા (કાળિકા, મહાકાળી) દેવીને પ્રણામ Bow to that Durga goddess by whom Mahishasura was killed તે બે નદીઓ પ્રયાગમાં મળે છે Those two rivers join at Prayaga

જે બે જણાથી ચોરી કરાઈ તે માણસોને રાજાએ શિક્ષા કીધી The king punished those two persons by whom theft was committed

આ જંગલમાં અગાઉ બ્રહ્મને જાણનાર ઋષિઓ રહેતા હતા The sages knowing Brahman formerly dwelt in this forest

જેમનાથી પૃથ્વી ખોદાઈ ગઈ હતી અને જે કપિલના ક્રોધથી બળી ગયા હતા તે સગર ઋષિના છોકરાઓને ભગીરથે ગંગાના જળથી ઉદ્ધાર્યા Bhagiratha saved, by means of the water of the Ganges, those sons of Sagara by whom the earth was excavated and who were burnt by the anger of the sage Kapila

જેમના વિવાહ પોતાના છોકરાઓની સાથે થયા હતા તે જનકની છોકરીઓની સાથે રાજા દશરથ અયોધ્યા ગયા King Dasharatha went to Oudh joined with those daughters of Janaka whose marriages took place with his own sons

अत्र कोऽपि न दृश्यते रुदनम् तु श्रूयते । અહીં કોઈ જણાતું નથી

રૂદન તો સભળાય છે None appears here, however weeping is heard

पुरा यानि वस्तूनि महता श्रमेण साध्यानि आसन् तानि अधुना यन्त्राणाम् सामर्थ्यात् अल्पेन एव आयासेन साध्यानि । અગાઉ જે ચીજો ઘણી મહેનતને થાય એવી હતી તે હમણા સાચાના બળથી થોડીજ મહેનતથી થાય એવી છે Those things which could formerly be done with great labour can now be done with only little trouble by the help of machines

यस्याः दुग्धम् न उपलभ्यते तया धेन्वा किम् क्रियते । જેનાથી (–જેનુ) દૂધ ન મળે તે ગાયથી શુ કરાય–તે ગાયનું શુ કામ છે ? What is to be done with, what is the use of–that cow from whom (–whose) milk is not obtained ?

यस्य वित्तम् अस्ति स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः स एव वक्ता च स दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनम् आश्रयन्ते । જેની કને પૈસા હોય તે માણસ ઉચા કુળનો, તે પડિત, તે વેદ જાણનાર, તે ગુણુની બુજ જાણનાર તેજ ભાષણ કરનાર અને તેજ ખુબસુરત, સઘળા ગુણો સુવર્ણમા રહે છે That man who has wealth, is highly born, he is a learned man, he is one who knows the Vedas, he is appreciative, he alone is a speaker and he is handsome All good qualities resort to gold

---

એઓ કોણ છે ? **एते के ।**

તેઓનો ધધો શો છે ? **का तेषां वृत्तिः ।**

તે હરિની છોકરી છે **सा हरेर्दुहिता ।**

શુ તેણીનુ નામ છે ? **किं तस्याः नाम ।**

કોને રામે એવુ કહ્યુ ? **कस्मै रामः एवमवदत् ।**

80=**एवम् इति** વપરાય નહીં **इति** તો શબ્દ સમૂહ (phrase) અથવા વાક્યને અંતે વપરાય છે જેમકે **स मूर्खः अस्ति इति अहम् अकथयम्**

I said 'he is a fool' सपद पदम् आपदाम् इति अहम् बोधामि I know 'riches are the abode of miseries'

તે ગોવિન્દનો ભાઈ છે स गोविन्दस्य भ्राता ।

હું તેની સાથે નિશાળે ગયો तेन सह पाठशालामगच्छम् ।

તેણે નારાયણને તે છોકરાઓની સાથે રમતો જોયો स नारायण तै कुमारै सह रममाणमैक्षत ।

પોતાના કયા મિત્રને તે સંભારે છે आत्मनः किं मित्र स स्मरति ।

તે નદીમાં માછલાં છે तस्या नद्या मत्स्या सन्ति ।

તે તેણીનાથી અનુસરાય છે स तयानुस्रियते ।

તે ગામોમાંથી આવેલા માણસો ક્યાં છે? तेभ्यो ग्रामेभ्य आगता नरा कुत्र ।

જે દેશનો રાજા શુદ્રક છે તેમાંથી તેઓ આવે છે यस्य देशस्य राजा शूद्रकोऽस्ति तस्मात्तयागच्छन्ति ।

પોતાની જે દાસીઓ સમીપમાં હતી તેને પોતાને માટે ફુલો લાવવાને રાણીએ હુકમ આપ્યો आत्मन या दास्य सनिधौ आसन् ता आत्मने कुसुमानि आनेतुम् राज्ञी आदिशत् । आत्मनो या दास्य सनिधावासंस्ता आत्मने कुसुमान्यानेतु राइयादिशत् ।

મહારાષ્ટ્રીયનો રાજા તે ઘરમાં રહ્યો महाराष्ट्रीयाणा राजा तस्मिन् गृहेऽवसत् ।

તે છોકરીઓમાંની કઈ ગાય છે? तासा कुमारीणा का गायन्ति ।

કોનાથી આ ગ્રંથ અહીં મૂક્યો? केनैष ग्रन्थोऽत्र निहित ।

આ અવિકારી આત્માના સામર્થ્યથી આકાશ અને પૃથ્વી ટકી રહ્યાં છે एतस्याक्षरस्यात्मन सामर्थ्येन द्यावापृथिव्यौ विधृते ।

તે બેથી કંઈ મોટું કામ કરાયું નથી ताभ्या किमपि महत् कार्यं न कृतम् ।

હું તે વનમાં ઘણી વાર સુધી રહ્યો तस्मिन्नरण्ये चिरमवसम् ।

કઈ દિશામાંથી તે લુચ્ચો ગયો? कया दिशा स जाल्मो गत ।

તે દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સુંદર પ્રતીમા છે तस्मिन् देवायतने लक्ष्म्या सुन्दरा मूर्तिरस्ति ।

હરિએ તેને ન મનાય એવી વાત કહી हरिस्तमश्रद्धेया कथामकथयत् ।

જેને લક્ષ્મી ઇચ્છે છે તે તેણીને મેળવે। કઠણ કેમ થાય? **य लक्ष्मी- प्रार्थयते स तया दुराप कथ भवेत्** । or **श्रियादुराप कथमी प्सितो भवेत्** એટલે **श्रिया ईप्सित दुराप कथम् भवेत्** ।

પાઠ ૩૦ મો.

when=જ્યારે=**यदा** when=ક્યારે=**कदा**

अस्मद् અને **युष्मद्** ના રૂપ પ્રાઇમરમા આપેલા છે તે ત્રણે જાતિમા લાગુ પડે છે **अहम् आगत** હુ આવ્યો **अहम् आगता** હુ આવી

त्वम् प्रज्ञ તુ ડાહ્યો છે **त्वम् सुकन्या** તું સારી છોકરી છે

अहम् अपराधी न । હુ અપરાધી નથી I am not guilty

रघुनाथ आवयो स्निह्यति । રઘુનાથ અમારા બન્નેના ઉપર હેત રાખે છે, Raghunath feels affection for us both

मे पुत्रक कुत्र अस्ति । મારો છોકરો ક્યા છે? Where is my dear son ?

पुत्रक મા **क** એ તદ્ધિત પ્રત્યય છે, **क** જુદા જુદા અર્થમા ઉમેરાય છે તે માટે નીચે થોડા દાખલા તયાર કરો

वृक्ष a tree અને **वृक्षक** a small tree

पुत्रक a dear son

अश्वक a bad horse

આ દાખલાપરથી જણાશે કે **क**=1 small, 2 dear, 3 bad, આમ ત્રણ અર્થો થાય છે

દેવિ, તને હુ વદુ છુ Goddess, I bow to thee

अस्मान् मा अवधीरय । અમને વખાડ નહીં Do not despise us

વિષ્ણુ તમને રક્ષો May Vishnu protect you

હુ તારી સાથે બાગમા જવાને ચાહુ છુ I wish to go to the garden with thee

आर्ये ते भूतार्थम् कथयामि । પૂજ્ય સ્ત્રિ, હુ તને સત્ય કહુ છુ Venerable woman, I tell the truth to thee

(**ते** ની ચોથી અથવા છઠ્ઠી વિભક્તિ છે)

તુ મને પૈસો આપતો નથી. Thou dost not give me wealth

શંકર તમારા કલ્યાણને માટે હો—તમારૂ કલ્યાણ કરો May God Shiva be for your welfare!

બે બાળકો, તમારા પિતા ક્યા છે ? You two children, where is your father ?

पृथ्वीम् युष्मासु रक्षत्सु न भयम् कुतः । પૃથ્વીને તમો રક્ષો છો ત્યારે અમને ભય ક્યાંથી હોય ? When you are protecting the earth, whence can there be fear to us ?

હુ તમારી કનેથી મળેલી ખબર સૈને કહુ છુ I tell the news obtained from you to all

તેનું દુ:ખ ટાળવાને અમ સાથી ધરાયલો ઉપાય નિષ્ફળ થયો The remedy contemplated by us to take away his pain became fruitless

तव प्रतनु यत आवाम् दीर्घम् कालम् सुखम् न अन्वभवाव तमारू पुण्य मारी माफक थोडु छे कारण के आपणे बन्नेए घणो वखत सुख भोगव्यु नही Thy good action is small like mine because we both did not enjoy happiness for a long time

मम मन अध्ययनाय त्वरते । મારૂ મન ભણવાને તલપે છે My mind is impatient for study

एष अस्माकम् अश्व । આ અમારો ઘોડો છે This is our horse

ते माता क्व गता । તારી મા ક્યા ગઈ ? Where is thy mother gone ?

एतस्य वृत्तान्तस्य श्रवणेन आवयो मन पर्याकुलम् । આ હકીકત સાભળવાથી અમારૂ બન્નેનુ મન ક્ષોભ પામ્યુ છે The mind of both of us is agitated by hearing this account

क्रुद्ध दशरथ कैकेयीम् अपृच्छत् पापे रामेण वा मया तव किम् पापम् कृतम् । ખીજવાયલા દશરથે કૈકેયીને પુછ્યુ, 'હે પાપી સ્ત્રી ! રામે અથવા મે તારૂ શુ પાપ કીધુ બગાડ્યુ ? Dasharatha being provoked asked Kaikeyi 'Oh sinful woman ' what offence is done by Rama or myself against thee? केन निमित्तेन एवम् तस्य अनर्थाय अद्य त्वम् उद्यता ।

શા કારણથી આ પ્રમાણે તેના અહિતને માટે તું તૈયાર થયલી છે ? Why art thou prepared to do him harm thus to-day ?

भवत अस्मासु दीनेषु एतादृश स्नेह આપનો અમારા ગરીબપર આવો પ્રેમ છે Your honour has such affection for us who are humble

પવન વાદળાના સમૂહની પેઠે, પ્રારબ્ધથી અમારા સઘળા મનોરથ ઉડી ગયા નિષ્ફળ ગયા All our desires are scattered by fate like a collection of clouds by the wind

मानिनि मयि कम अपराधलवम् पश्यसि यत दासजनम त्यजसि હે અભિમાની સ્ત્રિ ! મારામા કઇ કસુરને જુએ છે કે જેથી તું તારા સેવકને તજે છે Oh proud woman, what small fault dost thou see in me that thou abandonest the man who is thy slave ?

नन्दिनि येषाम् कुलेषु सविता गुरु च वयम (गुरव) तेषा पार्थिवानाम् त्वम वधू । હે પુત્રિ, જેમના કુળમા સૂર્ય ગુરુ એટલે મૂલ પુરુષ છે અને અમે ગુરુ છીએ તે રાજાઓની તું વહૂ છે

રાજાઓની=રાજાઓને ત્યા

વહૂ=છોકરાની વહુના અર્થમા

હેનમા વૃદ્ધ પુરુષો નાની છોકરીને 'દીકરી' 'પુત્રી' કહે છે તે અર્થમા **नन्दिनि**=પુત્રિ Oh girl, thou art the daughter-in-law of those kings, in whose family the Sun is the progenitor and we are the preceptor, or in whose family the Sun and we are the venerable heads.

यूयम वयम् वयम् यूयम इति आवयो मति आसीत् अधुना किम् जातम् येन यूयम् यूयम् वयम् वयम् । તમે તે અમે અને અમે તે તમે એમ આપણુ બન્નેનુ માનવુ હતુ, હવે શુ થઇ ગયુ કે તમે તે તમે અને અમે તે અમે ? You are we and we are you, such was the feeling of us both, what has become now that you are you and we are we ?

अस्मद् અને **युष्मद्** ના **मा, मे, नौ, नः, त्वा, वाम्, वः, ते** એ ટુકા રૂપો વાક્યને આરંભે શ્લોકની લીટીને આરંભે, સંબોધન રૂપ પછી, તેમજ **च, वा, एव** અને **हा** એ અવ્યયોની પહેલા વપરાતા નથી, જેમકે,

मम गृहम् काश्याम् अस्ति એ વાક્યને આરંભે **मे गृहम्** નહીં વપરાય

वेदैः अशेषैः सवेद्य
अस्मान् कृष्ण सर्वदा अवतु। } આ અર્ધા શ્લોકના બીજા ભાગને આરંભે **अस्मान्** ને બદલે **नः** નહીં વપરાય

हे कृष्ण नः पाहि આ ખોટુ છે પણ **हे कृष्ण अस्मान् पाहि** એમ વપરાય કારણ કે **कृष्ण** સંબોધનમા છે

तव मम च पुस्तके આમા **च** ની પહેલા **मे** નહી વપરાય. **तव मे च पुस्तके** એ ખોટુ છે

तव मम वा कार्यम् । तव मे वा कार्यम् આ ખોટુ છે

तव एव पुस्तकम् તારૂજ પુસ્તક આને બદલે **ते एव पुस्तकम्** નહીં થાય

हा मम दुर्भाग्यम् આને બદલે **हा मे दुर्भाग्यम्** નહીં થાય.

युवयोर्गृहं रक्षतु प्रभुः એમા **वां गृहं** ન થાય

તુ ડાહ્યો માણસ છે **त्वं बुधः ।**

હું અણુભરોસાદાર માણસ છુ એવો તુ વહેમ રાખે છે ? **अहमविश्वास्य इति त्वं शङ्कसे किम् ।**

Do you think him to be a fool ?

Do you suspect him to be a thief ?

Do you think him to be a wise man ?

આવા વાક્યોનો તરજુમો કરતી વખતે એ વાક્યોને આ પ્રમાણે ફેરવી નાખના

Do you think that he is a fool ? **स मूर्ख इति मन्यसे किम् ।**

Do you suspect that he is a thief **स स्तेन इति शङ्कसे किम् ।**

Do you think that he is a wise man **स प्रज्ञ इति मन्यध्वे किम्।**

જ્યારે તમે પહાડપર ચઢયા ત્યારે તમારો ભોમિયો કોણ હતો? **यदा यूयं गिरिमारोहत तदा युष्माकं मार्गदर्शक क आसीत्।**

કોણે તને આ વાત કહી? **कस्त्वामेतां कथामकथयत्।**

મારા પિતા કાશીએ ગયા હતા, અને તે જ્યારે પાછા આવ્યા ત્યારે તેણે ઘણા પુસ્તકો આણ્યા, અને તે મને આપ્યા **मम पिता काशीमगच्छत्। यदा स न्यवर्तत तदा स बहूनि पुस्तकान्यानयत्तानि मह्यमयच्छच्च।** આ વાકયના અ ર મે **मम** ને બદલે **मे** નહી વપરાય

ત્યા જે થયુ તે અમને કહો **तत्र यदापतितं तदस्मान् कथय।**

મારૂ પુસ્તક કયા છે એમ મે તમને પૂછ્યુ **मम पुस्तकं क्वास्तीत्यहं युष्मानपृच्छम्।**

અમારાથી છુટા પડવામા દિલગીર ન થાઓ **अस्माभिर्वियोगे मा शोच।**

वियोग ની સાથે જેનાથી છૂટા પડવાનુ હોય તેના નામની ત્રીજી વિભકિત આવે છે

તારી કૃપાથી સઘળા સંકટો તરી ગયા **तव कृपया वय सर्वाणि संकटान्यपारयाम।**

તમારાથી તે વખતે જે કરાયુ તે મને યાદ છે **युष्माभिरेतस्मिन् काले यत्कृत तदह स्मरामि।**

સાક્ષિઓ મારાથી સોમવારે આવવાને ફરમાવાયા **साक्षिणो मया सोमवासरे आगन्तुमादिष्टा।**

જ્યારે તમે ઘેર આવ્યા ત્યારે મે તમને અનાજના ઢગલા આપ્યા **यदा यूय मम गृहमागच्छत तदाह युष्मभ्य धान्यस्य राशीनयच्छम्**

તુ હાર્યો તેથી તારા સીપાઈઓ જિતનારને શરણે ગયા. **त्वयि परा जिते तव सैनिका जेतार शरणमगच्छन्।**

I submit to God હુ ઇશ્વરને શરણે જાઉછુ **ईश्वर शरण गच्छामि** submit to the master ગુરૂને શરણે જા **गुरुं शरणं गच्छ** આના વાકયોમા **ईश्वरस्य, गुरो** વગેરે છઠ્ઠી વિભકિત રૂપો ન વપરાય

અમે બેએ ઘણા ઋષિના આશ્રમો જોયા **आवां बहूनामृषीणामाश्रमा नैक्षावहि।**

આ ફુલો અમારા બેથી અણાયા છે **एतानि कुसुमान्यावाभ्यामानीतानि।**

તેણે તે ખબર મારા તરફથી મેળવી **स तां वार्तां मदविन्दत।**

તમે બે બધા માણસોને વખડો છો **युवां सर्वाञ्जनान् निन्दथ।**

હું તને આ ઇનામ આપુ છુ **अहं तुभ्यमेतत् पारितोषिकं यच्छामि।**

તારા તરફથી ડાહ્યા પુરૂષોનો માર્ગ મે જાણ્યો **त्वत्प्रज्ञानां मार्गो मया ज्ञातः।**

ઋત્વિજોએ મને ભૂલ વગર માર્યો **ऋत्विजो मामपराधं विनाताडयन्।**

હે દયાળુ પિતા, અમે તારા છોકરાપર ક્રોધ ભરા નહી **कारुणिक पितरस्मभ्यं तव बालेभ्यो मा कुप्य।**

અમે (કે જે) તેના દોસ્તદારો (તના) થી તે દૂર ભટક્યો **अस्मत्तस्य सुहृद्भ्यः स दूरमाटत्।**

તે કુતરાને મારવામા તારાથી અયોગ્ય કામ કરાયુ છે **तस्य सारमेयस्य ताडने त्वयानुचितं कार्यं कृतम्।**

તુ રક્ષક છે તો તારી પ્રજા કેવી રીતે દુ ખ ભોગવે? **त्वयि रक्षितरि तव प्रजा कथं दु खमनुभवेयु।**

અમારામા હરિ શ્રેષ્ઠ છે **अस्मासु हरि श्रेष्ठ.।**

પાઠ ૩૧ મો.

इदम् ના રૂપો પ્રાઇમરમા આપ્યા છે તેમા નીચે પ્રમાણે વધારો કરવો —

इदम् *m*

Acc	इमम् एनम्	इमौ एनौ	इमान् एनान्
Instr	अनेन एनेन		
Gen		अनयो एनयो	
Loc		,,	

		इदम् f	
Acc.	इमाम् एनाम्	इमे एने	इमाः एनाः
Instr	अनया एनया		
Gen		अनयोः एनयोः	
Loc		,,	

		इदम् n	
Acc	इदम् एनद्	इमे एने	इमानि एनानि
Instr	अनेन एनेन		

બાકીના બીજા રૂપો નરજાતિ જેવા લેવાય છે તેમ છઠ્ઠી સાતમીનુ બે રૂપવાળુ દ્વિવચન પણ લેવાશે

इदम् અને एतद् ના एनम्, एनेन, एनयोः વગેરે વિકલ્પે થનારા રૂપો તેમના મુખ્ય રૂપો વપરાયા પછી વપરાય છે જેમકે —

एतम् कुमारम् आह्वय। एनम् अहम् द्रष्टुम् इच्छामि। एतयोः कन्ययोः माता क्वास्ति। एनयोः पितुः समीपे किम्। अयम् अहम् आगच्छामि આ હુ આવુ છૂ —આવ્યો Here come. एष अस्मि આ હો હાજર છુ Here am I एषा आगच्छति तव माता આ તારી મા આવે છે *Here* comes thy mother. अय स ते सगमोत्सुक तिष्ठति આ તને મળવાને આતુર થઇને ઉભો છે *Here* he stands eager for thy union આ વાક્યોપરથી एतद् તથા इदम् ના પહેલી વિભક્તિના રૂપોનુ ભાષાંતર ગુજરાતી 'આ' અને અંગ્રેજી 'here' થાય છે તે લક્ષમા લો

अमी શબ્દનો છેલ્લો ई એની પછીના સ્વર સાથે જોડાતો નથી. જેમકે अमी अश्वाः, अमी इषवः

इदम् आसनम् भवता अलङ्क्रियताम् આ આસન આપનાથી શોભાઓ Let this seat be adorned by your honour

હરણની ઝડપની અદેખાઇથી હોયની તેમ આ ઘોડા દોડે છે These horses run as if by jealousy of the speed of the deer

अयम् ग्रन्थः अनया रीत्या व्याख्येय । આ ગ્રંથ આ રીતે સમજાવવો જોઈએ This book should be explained in this way

वत्स अस्मात् साहसात् विरम । છોકરા આ અવિચારી કામથી અટક Child desist from this adventure

यौ तरू ह्य अपश्यम् तौ अमू । જે બે ઝાડ મે ગઇ કાલે જોયા તે આ These are the two trees which I saw yesterday

આ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને દક્ષિણા આપ Give *dakshina* to this learned Brahmana

આ બે છોકરીઓની સોબત મને ગમે છે The companionship of these two girls pleases me આ સારંગ પક્ષિને પ્રિયાની ખબર માટે વિનવુ છુ I request this *saranga* bird for intelligence about my beloved

भीरु यत अवधीरणाम् विशङ्कसे स ते सगमोत्सुक अयम् तिष्ठति હે બીકણ સ્ત્રી, જેના તરફથી તુ તિરસ્કારનો વહેમ ખાય છે તે તને મળવાને આતુર અહીં ઉભો છે Here stands he eager for union with thee from whom, Oh timid woman, thou apprehendest repulsion अयम्=આ, here

अमुम देवदारुम् पुर पश्यसि असौ वृषभध्वजेन पुत्रीकृत । તુ આ દેવદારુ વૃક્ષને આગળ જુએ છે, એ શિવનો પુત્ર રૂપે સ્વીકારાયો છે Thou seest this pine-tree in front, it is adopted as a son by Shiva

यथे इयम् वशा तव प्रियतमा स्त्रीरत्नेषु मम उर्वशी । જેમ ટોળામા આ તારી સહચરી તને અત્યંત વહાલી છે તેમ રત્નરૂપ અત્યંત સુંદર સ્ત્રીઓમા મારી ઉર્વશી મને છે Of all female beauties Urvasi is the dearest to me, as in the whole herd this mate is to thee

मधुकर तस्या मदिराक्ष्या प्रवृत्तिम् शस अथवा असौ मे वरतनु त्वया दृष्टा न एव । હે ભમર, તે મોહક ચક્ષુ વાળી સ્ત્રીની ખબર કહે અથવા તે મારી સુંદરી તારાથી દેખાઇ નથીજ Oh bee, tell the news of that lady with fascinating eyes, or that my beautiful mistress is never seen by you

हंस मे कान्ताम् प्रयच्छ अस्या गति त्वया हृता । હે હંસ, મારી પ્રિ । આપ, એની ચાલ ત રાની હરેલ છ Oh swan, give me my beloved, her gait has been stolen by you

अस्मिन् एव लतागृहे त्वम् अभव । આજ વેલાના માંડવામાં તું હતો Thou wast in this very bower of creepers

अस्य एव महति शिखरे गृध्रराजस्य वास आसीत् । આનાજ મહોટા શિખરપર જટાયુનો નિવાસ હતો The residence of Jatayu the lord of vultures was on the top of this very mountain

गृध्राणा राजा इति गृध्रराज

पुष्पधारिण अमी वृक्षा मनोहरा दृश्यन्ते । ફુલવાળા આ વૃક્ષો મનોહર જણાય છે These trees bearing flowers look charming

अमुया वीथ्या अगच्छत् दासि अमूम् द्रुतम् आनय તે આ રસ્તે ગઇ, હે દાસ, તેને જલ્દી લાવ अमूम् fem She went by that way, Oh maid bring her soon

or

दासी अमुया वीथ्या अगच्छत अमूम द्रुतम् आनय The maid-servant went by this way bring her soon

एभि तव किम विप्रियम कृतम् यद् एषाम् अनिष्टम् कर्तुम् उद्यत असि આમણે તારૂ શું ભૂંડુ કર્યું છે કે એમનું નુકશાન કરવ ને તું તૈયાર થયો છે What offence is given by those men to thee that thou art prepared to do harm to them?

गत अमौ अमीषाम पादान् प्रगत तत अमुष्य भद्रम अमीभि कार्यम् । આ માણસ તેમના પગમાં પડ્યો છે માટે એનું ભલુ તેમનાથી થવું જોઇએ This man has fallen at their feet, his good should be done by them

આના નાકો । पादान् ને બદલે पादौ પણ વપરાય છે

જેમકે पादाभ्याम धावन्ति बाला બાળકો પગે દોડે છે.

એમાં पादाभ्याम् દ્વિવચન વાપર્યું છે તેમ

पुरा अस्याम् पुर्याम् कवीश्वरः न्यवसत् य किल नाम्ना कालिदासः अभवत् । અગાઉ આ શહેરમા એક કવીશ્વર રહેતા હતા જે નામે કાલિદાસ હતા In this town there lived in former times a lord of poets who was Kalidasa by name

यदि भगवती प्रसन्ना इमम् वरम् याचे । જો દેવી પ્રસન્ન થાય તો હુ આ વરદાન માગુ If the deity be pleased, I shall ask this boon

अस्मिन् लोके यत् क्रियते तस्य फलम् अमुष्मिन् लोके अनुभूयते । આ લોકમા જે કરાય છે તેનુ ફળ પેલા લોકમા અનુભવાય છે The fruit of that which is done in this world is experienced in that (the next)world

एभि वचोभि मे दु खिताम् भार्याम् सान्त्वय । આ વચનોથી મારી દુ ખીયારી સ્ત્રીને શાંત કર With these words comfort my distressed wife

हे सीते इमौ ते पुत्रौ । હે સીતા, આ બે તારા છોકરાઓ છે Oh Sita these are thy two sons

---

આ મારો ગ્રથ છે अयं मे ग्रन्थः ।

આ મનુષ્યો રાજાના જયમાં હરખાય છે इमे मनुष्या राज्ञो विजये मोदन्ते ।

આ છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે इमाः कुमार्यो नृत्यं शिक्षन्ते ।

આ ગામોમા ઘણા વિદ્વાન પુરૂષો રહે છે एषु ग्रामेषु बहवो विद्वांसः सन्ति ।

હુ આ આખોથી જોતો નથી अहमाभ्यां चक्षुर्भ्यां नेक्षे ।

આ ઝાડપર વાદરો છે अस्मिंस्तरौ वानरो वर्तते ।

આ નદીઓમા ઘણુ પાણી છે आसु नदीषु प्रभूतं वार्यस्ति ।

આ પહાડોમાથી ઘણા પથરા પડયા છે अमीभ्यो गिरिभ्यो बहवो दृषदः पतिताः सन्ति ।

મે આ લાકડીઓથી ચોરને માર્યો अहमेभिर्लगुडैः स्तेनं (लगुडैस्तेनं or लगुडैस्स्तेनं) मताडयम् ।

મે શિવાલયમા આ સ્ત્રીઓને જોઇ **अहं शिवालये इमा नारीरैक्षे ।**

આ નદીઓના મૂળ હિમાલયમા છે **आसां नदीनां प्रभवा हिमालये सन्ति ।**

આ છોકરાઓને અને પેલી છોકરીઓને થોડો લાડુ આપ **अमीभ्यः कुमारेभ्योऽमुभ्यः कुमारीभ्यश्च कश्चिद् मोदकं यच्छ ।**

તે પર્વતના શિખરપરથી ઉતરી આવતો વઘ મે જોયો **अमुष्य पर्वतस्य शिखरादवतरन्तं व्याघ्रमहमैक्षे ।**

આ બે ચોરોથી મે મારૂ સોનુ બચાવ્યુ **अमूभ्यां स्तेनाभ्यामहं मम सुवर्णमरक्षम् ।**

મે તે સિપાઇને રણભૂમિમાથી નાસતો જોયો **अहं तं सैनिकं रणभूमेर्धावन्तमपश्यम् ।**

મુસાફર તે રસ્તે ગયો **पान्थस्तेन वर्त्मनागच्छत् ।**

આ બે ખાડાને માટીથી ભરો **इमे गर्तौ मृदा पूरय ।**

હુ કજુસ તરફથી દક્ષિણા ધારતો નથી **अहं कदर्याद् दक्षिणां नापेक्षे ।**

રાજાનો મહેલ આ નદીથી બે કોશપર છે **राज्ञः प्रासादोऽस्या नद्याः क्रोशौ (क्रोशयोः)**

તે સ્વાદિષ્ટ કેરી મને આપ **तत्स्वाद्वाम्रं मह्यं यच्छ ।**

આ હરણથી શો અપરાધ કરાયો છે? **अनेन हरिणेन कोऽपराधः कृतः ।**

આ બે નદીઓનો સગમ પવિત્ર છે **अमुयोर्नद्योः सङ्गमः पवित्रः ।**

આ વસ્ત્રથી ઢકાયલો હું અદૃશ્ય થાઉ છુ **अनेन वाससाच्छन्नोऽहमदृश्यो भवामि ।**

આ બે છોકરીઓ પણ લગ્નમા આપી દેવાની છે **इमे कन्ये अपि प्रदेये ।**

પાઠ ૩૨ મો.

વિદ્વાનપણુ અને રાજાપણુ કદી પણ બરોબર નથીજ રાજા પોતાના દેશમા પૂજાય છે વિદ્વાન તો સઘળે પુજાય છે. Learning and royalty and never equal, a king is worshipped in *his own country*, while a learned man is worshipped everywhere

એક ગુણવાન્ છોકરો સારો, સેકડો મૂરખ હોય તો તે નહી ચદ્રમા એકલો અધકારનો નાશ કરે છે અને તારાઓનો ઝુમખો તે કરતો

નથી One meritorious son is better and not even hundreds of fools, a single moon dispels darkness and not even a constellation of stars.

सुपुत्रेण कुलम् यथा एकेन अपि पुष्पितेन सुगन्धिना सुवृक्षेण तत् सर्वम् वनम् वासितम्। સારા છોકરાથી આખા કુળની પેઠે એક પણ ફુલવાળા સુગધમય સારા વૃક્ષથી તે આખુ વન બહેક બહેક મારતુ થાય છે, Just as a race (is made famous) by a good son, so, the whole forest is rendered fragrant even by a single good tree which bears flowers and which is fragrant

यः उत्सवे व्यसने दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे राजद्वारे च एव श्मशाने तिष्ठति स बान्धव । જે ઉત્સાહમાં, આપત્તિમા, દુષ્કાળમા, શત્રુ સાથે લડાઈમા, રાજદરબારમા, અને સ્મશાનમા ટકી રહે તે સબધી જાણવો He who stands on a festive occasion, in difficulty, in famine, in hostility with enemies at king's court and at the burning-place is a relation (or a friend)

દુષ્ટ માણસ મીઠુ બોલનારો છે એ કઇ તેનામા વિશ્વાસ મૂકવાનુ કારણ નથી તેના જીભના ટેરવાપર મધ છે, પણ હૈયામા તો હળાહળ ઝેર છ. That a wicked person is a sweet speaker is no reason for confidence (in him) there is honey on the top of his tongue, but deadly poison in his heart

दुर्जन विद्यया अलंकृत. सन् अपि परिहर्तव्य सर्प मणिना भूषित किम् असौ भयंकर· न। દુર્જન જ્ઞાનથી શણગારેલો હોય તો પણ તજી દેવો. સર્પ રત્નથી શણગારેલો છે તેથી શુ તે ભયપ્રદ નથી ? A wicked man though adorned with learning ought to be shunned, a serpent is adorned with a jewel-is be not dreadful ?

કુળવાનોની સાથે સંબંધ, પંડિતોની સાથે દોસ્તી અને સગાંવહાલાંની સાથે સરખો મેળ અર્થાત્ સંપ રાખનાર વિનાશને પામતો નથી One who associates himself with men of good family and makes friendship with the learned and equal union with his relations, never perishes

જે નિશ્ચિતને છોડી દઇને અનિશ્ચિતને સેવે છે તેની નિશ્ચિત વસ્તુઓ જતી રહે છે અને અનિશ્ચિત તો નાશ પામીજ છે The certains things of that man who having abandoned certain things resorts to an uncertain thing perish, and the uncertain thing has perished indeed

વૃક્ષોને ભયનો હેતુ પવન છે કમળોને ભય ઉપજાવનાર ઠંડી ઋતુ છે તેમ પહાડોને ઇંદ્રનું વજ્ર, અને સજ્જનોને દુર્જનો ભયદાતા છે Wind is the source of fear to trees, the cold season to lotuses, the thunderbolt to mountains and a wicked man to good men

વાવાઝોડાથી વૃક્ષો પડી જાય છે તેથી વૃક્ષોને પવનનો ભય કહ્યો છે અસલ પહાડોને પાંખો હતી અને ઉડતા હતા પણ પછી ઇંદ્ર પોતાના વજ્રવતી તે પાંખો કાપતા હતા આથી પહાડોને ઇંદ્ર વજ્રનો ભય કહ્યો છે

तस्मात् भूतिम् इच्छता स्वविषये रक्षा कर्तव्या रक्षणात् यथा स्वर्ग प्राप्यते यज्ञै. न अवाप्यते । તે માટે સંપત્તિ ઇચ્છનારે પોતાના રાજ્યમાં રક્ષણ કરવું જોઇએ રક્ષણથી જેવી રીતે સ્વર્ગ મળે છે તેવી રીતે યજ્ઞોથી મળતું નથી. As heaven is not obtained by sacrifices as through protection so one who wishes prosperity should protect his own dominion

यथा पक्कानाम् फलानाम् पतनात् अन्यत्र भयम् न एवम् जातस्य नरस्य मरणात् अन्यत्र भयम् न । જેમ પાકાં ફળોને પતન શિવાય બીજા કશામાં ભય નથી તેમ જન્મેલા પુરૂષને મરણ શિવાય બીજામાં ભય નથી As there is no other fear than that

of falling down to ripe fruits, so there is no other fear than that of death to a born being

હું મરણથી ભય ધરતો નથી માત્ર કલંકિત કીર્તિથી (બીહું છું), નિષ્કલંકિત એવા મને મરણ પુત્રના જન્મતુલ્ય છે I am not afraid of death, I fear only polluted fame, death to me who am pure is verily like the birth of a son

નિષ્પાપ પુરૂષોના કુળમા જન્મેલા મારામા પાપ નથી જો પાપ છે એમ જણાય તો શુદ્ધ એવા મને તેથી શુ છે? There is no sin in me who am born in a family of sinless persons, if it is thought possible, what has it to do with me who am sinless?

પૈસાને હમેશા દુખનુ કારણ ગણ, ખરે તેમા સુખનો અંશ નથી શ્રીમંતોને છોકરાથી પણ ભય હોય છે, આ વાત બધેજ દઢ થઇ છે Always consider wealth as evil Indeed there is not an atom of happiness in it There is fear to the rich even from their sons This is the established way everywhere

કોણ તારી સ્ત્રી છે કોણ તારો છોકરો છે આ સંસાર ઘણો વિચિત્ર છે કોનો તુ, અથવા કયાથી આવ્યો છે તે માટે, હે ભાઇ, આ તત્વનુ ચિંતન કર Who his thy wife? Who is thy son? this world is very curious Whose art thou! or whence hast thou c me! Therefore oh friend! think about this real thing

यदि त्वम् अचिराद् सुतत्वम् वाञ्छसि शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ विग्रहसन्धौ यत्नम् मा कुरु सर्वत्र समचित्तः भव જો તુ સત્વર સત્ય વસ્તુને પામવા માગતો હોય તો શત્રુ, મિત્ર છોકરા અને સગાંવહાલામા લડાઇ કે સલાહને માટે પ્રયાસ કર નહીં સઘળામાં સમબુદ્ધિ રાખ If you desire the real thing soon, do not make efforts for war and peace, with thy enemy.

friend, son and relation Be even-minded everywhere આ શરીરરૂપી હોડી તારાથી ભારે પુણ્યરૂપી કીંમતવડે દુઃખના દરિયાને પેલેપાર જવાને ખરીદાય છે. એ ભાગે તે પહેલા તરી જા This vessel of the body is bought by thee for a great religious merit as price in order to go over to the other shore of the ocean of misery Cross (by means of it) as long as it is not broken

दुःखोदधे =दुःखस्य उदधे

ધૈર્ય જેના પિતા છે જેની માતા ક્ષમા છે દીર્ઘકાલીન શાંતિ જેની સ્ત્રી છે, સત્ય જેનો પુત્ર છે, દયા બેન છે, ભાઇ મનનો જય છે, ભૂમિનુ તળીયુ પથારી છે, દિશાઓ પણ વસ્ત્ર છે, જ્ઞાન રૂપી અમૃત ખાવાનુ છે, એ જેના કુટુંબીઓ છે તે યોગિને હે મિત્ર કયાથી ભય હોય તે કહે. Say, friend ! 'whence is fear to that ascetic whose family members are these =whose father is courage mother is forgiveness, wife is continued peace, son is the truth, sister is mercy, brother is control over mind, bed is the surface of the earth, cloth is even the directions and food is the nectar of knowledge

વિપત્તિમા ધૈર્ય, સંપત્તિમાં ક્ષમાગુણ, સભામા વક્તાપણુ, યુદ્ધમા શૂરાતન, કીર્તિપર પ્રેમ, વેદપર ખાસ નિષ્ઠા, આ સર્વ મહાત્માઓમા સ્વભાવથી સિદ્ધ હોય છે Courage in adversity, forgiveness in prosperity, cleverness in speech in an assembly, valour in war, liking for fame, assiduous devotion to the Vedas-this is naturally existing in great men

આળસ એ મનુષ્યોના શરીરમા રહેલો મહાન્ શત્રુ છે, ઉદ્યોગ સરખો કોઇ મિત્ર નથી જે (ઉદ્યોગ) કરવાથી કોઇ વિનાશ પામતો નથી Idleness is a great enemy of men, living, in the

body (itself) There is no friend like industry doing which one does not perish

બ્રહ્મારણ્યમાં કર્પૂરતિલક નામનો એક હાથી હતો. There was an elephant named Karpuratilaka in the Brahamaranya forest

તેને જોઇને સઘળા શિયાળોએ વિચાર્યું કે જો આ કોઇ ઉપાયથી મરી જાય તો આપણું એના શરીરથી ચાર મહીનાનું ભોજન થશે All the jackals seeing him thus contemplated -'If this dies by any means, then our food of four months would be (secured) by his body "

તેમનામાંથી એક ઘરડા શિયાળે સંકલ્પ કીધો કે મારાથી બુદ્ધિબળે એનું મરણ સધાશે From them an old jackal took a vow "His death should be brought about by me by the power of my talent "

પછી તે લુચ્ચો કર્પૂરતિલકની પાસે જઇને આઠ અંગપર પડી નમીને (અષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામીને) બોલ્યો હે દેવ ! દ્દષ્ટિની કૃપા કર Afterwards that cheat having approached Karpuratilaka and bowed with prostration (on the eight bodily limbs) said 'Lord, do me the favour of a gracious look'

जानुभ्यां च तथा पद्भ्यां पाणिभ्यामुरसा धिया ।
शिरसा वचसा दृष्ट्या प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरित ॥

સાષ્ટાંગ પ્રણામ આઠ અંગથી થાય છે તે આઠ અંગો:-
૧ **जानु**=the knee બંને ઘુટણ, ૨ **पद्**=બંને પગ, ૩ **पाणि**=બંને હાથ ૪**उरस्**=છાતી, ૫ **धी**=બુદ્ધિ,=૬ **शिरस्**=શીર્ષ, માથું ૭ **वचस्**=વાણી, ૮ **दृष्टि**=આંખ, નજર.

હાથી બોલ્યો 'તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ?

The elehpant said, "who art thou ? whence hast thou come.

सकाश=समीप

તે બોલ્યો હું શિયાળ છુ, સઘળા વનવાસિ પશુઓથી મળીને હુ આપના સમીપ મોકલાયલો છુ રાજા વગરનુ રહેવુ યોગ્ય નથી માટે આ વનના રાજ્યમા રાજ્યાભિષેક કરવા માટે સ્વામિના સઘળા લક્ષણોથી યુક્ત આપ શોધી કઢાયા છો તેથી જેમ શુભ વેળા વહી ન જાય તેમ કરીને આપ સત્વર પધારો He said "I am a jackal sent to your honour by all the beasts dwelling in the forest, assembled together Since it is not proper to live without a lord your honour endowed with all the qualities of a lord is selected to be crowned as king to this forest dominion- Therefore may your honour speedily come so that the auspicious time may not pass away"

એમ કહીને ઉઠીને ચાલ્યો So saying he got up and walked

પછી તે રાજ્યના લોભથી તણાયલો કર્પુરતિલક શિયાળને રસ્તે દોડતા ઘણા કાદવમા પડ્યો Then that Karpuratilak drawn by the desire of royalty plunged into deep mud while running by the path of the jakal ત્યારે તે હાથી બોલ્યો ભાઇ શિયાળ હવે શુ કરવુ ? કાદવમા પડેલો હુ મરી જાઉં છુ ફરીને જો Then the elephant said, Friend jackal what should be done now? Fallen in the mud I perish Turn back and look at me"

શિયાળે હસીને કહ્યુ સ્વામિન ! મારા પૂછડાનો આશ્રય લઇને ઉઠ The jackal laughing contemptously said lord, having taken hold of my tail, rise up"

તે મારા વચનમા વિશ્વાસ મુક્યો તો છોડવનાર ન મળે એવુ દુખ ભોગવાઓ As confidence was placed by you in my words, let irremediable misery be expereinced by you

WORKS BY THE SAME AUTHOR

(1) Bhakta's Guide to Sans Second Book Part 1 Lesson 1 to 12 Price 11 annas

(2) Bhakta's Guide to Sans Second Book Part 11 Lessons 13 to 20 Pages 405 Price Rs 1-10 as

Can be had from

(1) Messrs Karsandas Narandas & Sons Book sellers, Nanavat Surat, and

(2) all well known booksellers, Bombay